

PREMI PARE IGNASI PUIG I SIMON 2016

La dona a Manresa i Catalunya en temps de d'Ignasi de Loiola (1491-1556)

Revisitació dels Monumenta Ignatiana
des d'una perspectiva de gènere

Mireia Vila i Cortina

«(..) que es recorda que es deia per la present ciutat que dites senyores i dones nomenades en dit article eren molt de dit P. Ignacio, i feien també molts exercicis; i d'aleshores ençà ha restat en esta ciutat lo nom de algunes dones que els diuen “les Yñigues”; que tot es restat del que dit pare les ensenyava aleshores quant estigué ací en Manresa (..)»

Joan Rossinyol, testimoni en les enquestes de beatificació de Sant Ignasi (Manresa, 1595)

El Premi Pare Ignasi Puig i Simon premia projectes de recerca relacionats amb la Manresa ignasiana en memòria del sacerdot de la companyia de Jesús, professor, investigador i savi divulgador dels coneixements científics i, també, autor de diverses publicacions sobre Ignasi de Loiola a Manresa. És un premi convocat anualment per l'Ajuntament de Manresa dins dels premis Lacetània.

© Ajuntament de Manresa

Autor: Mireia Barbé Rius

Disseny i maquetació: Maria Vila Juncadella — www.aquestamaria.com

Edició: Juny de 2024

Col·lecció Pare Ignasi Puig i Simon, 3

ISBN: 978-84-87202-51-3

Prefaci

Aquest treball és una primera aproximació a l'entorn femení que va rodejar el futur sant Ignasi de Loiola durant la seva estada a Catalunya. La beca Pare Ignasi Puig em va permetre fer un buidatge i una revisió inicial de les fonts publicades, que vaig ampliar més tard a través de la recerca d'arxiu. En aquest treball posterior, en el que vaig comptar amb el finançament de l'entitat Dones Emprenedores i Empresàries de Manresa (DEIM), em vaig centrar de manera específica en les dones manresanes, les anomenades ínyigues, pel fet que quan el personatge va fer estada a la ciutat era conegut com a Ínigo.

El resultat complet de la investigació va veure la llum l'any 2019 en el llibre «Les ínyigues. L'entorn femení de Sant Ignasi de Loiola a Manresa», editat per Zenobita Edicions. En aquest llibre s'analitza amb profunditat qui eren les dones que van acompanyar el futur sant durant els onze mesos que va fer estada a la capital del Bages, bo i posant noms i cognoms a unes figures femenines que van ser importants durant aquesta etapa de la seva vida, no només en l'aspecte material, sinó sobretot també en l'espiritual.

En el llibre, moltes de les informacions del present treball inicial hi són ampliades i matisades, al mateix temps que es posa un major èmfasi en el context social, econòmic i cultural de la Manresa del segle XVI i en el paper que tenien les dones en aquest engranatge, en un moment clarament marcat pel pes de la religió. Amb aquest segon treball es veu culminat l'objectiu que em va empènyer l'any 2016 a concórrer a la beca Pare Ignasi Puig: conèixer i comprendre un col·lectiu fins ara ignorat com són les dones manresanes del segle XVI.

Mireia Vila Cortina, 11 de juny de 2024

1. Introducció

Les dones van tenir un paper determinant en la vida d'Ignasi de Loiola. Dones a qui va ajudar, que el van ajudar. Dones a través de les quals va adquirir noves formes de consciència, per qui es va deixar aconsellar espiritualment, amb qui va compartir inquietuds. Però també en qui va obrir horitzons espirituals, a qui va guiar en l'autoconeixement, que li van confiar les seves preocupacions. Fins i tot, algunes van col·laborar en les seves empreses, tot i que dins uns límits –com veurem– cada vegada més restringits.

En una època en què les fronteres entre els mons masculí i femení eren tan àmplies com infranquejables, i en què era difícil trobar homes i dones actuant en un mateix pla, aquesta presència d'elles en la vida d'ell requereix ser analitzada. A la vegada, constitueix un filó històric per apropar-nos a un col·lectiu massa sovint silenciats.

Ignasi i les dones: mediació, estratègia i factors psicològics

Els motius que expliquen la bona entesa d'Ignasi amb l'univers femení coincideixen en part amb els del seu èxit personal. Deia l'escriptor jesuïta Hugo Rahner que Ignasi no hauria estat «el gran director d'ànimes» si no hagués pres posició davant les qüestions que li plantejaven les dones.¹ Més recentment, l'historiador Enrique García Hernán va definir-ho en un element que considerem clau: Ignasi fou un mediador. La seva singularitat rau en haver estat capaç de trobar ponts en un món ple de contradiccions, no només en l'àmbit polític i religiós, sinó també en el social i en el de les relacions entre home i dona.² N'és una prova el fet que sovint actués d'intermediari en conflictes matrimonials.

¹ RAHNER, H., *Ignace de Loyola. Correspondance avec les femmes de son temps* (vol. 2), Desclée de Brouwer, Paris, 1964, p.9

² GARCÍA HERNÁN, E., *Ignacio de Loyola*, Fundación Juan March, Taurus, Madrid, 2013, pp.15-16.

L'altre factor, íntimament relacionat amb el paper de mediador, és l'habilitat estratègica. Ens cal defugir la imatge d'un pelegrí solitari i considerar-lo un individu en constant interacció amb l'entorn. S'ha dit, i amb encert, que elles van ser molt sovint recursos humans per al seu èxit.³

Més enllà dels trets generals que configuren el carisma social d'Ignasi, alguns autors han posat de relleu circumstàncies psicològiques. Ignasi era el petit de 13 germans, i la seva mare, Marina Sánchez de Licona, va morir quan ell tenia pocs anys de vida. Tellechea va definir la mort de la mare com un succés que deixà una empremta inesborrable en la formació de la seva personalitat. El petit Iñigo s'hauria vist privat de les funcions maternes que aporten, entre d'altres coses, protecció, autoconfiança, pautes de comportament i descoberta d'horitzons. L'autor feia raure en aquestes mancances no només la necessitat de peregrinar a la recerca d'horitzons, sinó que es mostrà convençut que Ignasi cercà sempre omplir l'irreemplaçable buit de la mare amb altres figures femenines, començant per la seva dida María Garín o la seva cunyada Magdalena de Araoz, muller del primogènit dels Loyola.⁴

Meissner afegí als efectes d'aquesta pèrdua la constant depressió per manca d'afecte i l'anhel de reunió amb la mare perduda. Això hauria marcat profundament les relacions amb les dones, portant-lo a idealitzar la imatge reprimida i fent créixer en ell el desig de la mort com a únic mitjà per retrobar la figura materna.⁵

Tanmateix, tots aquests factors no ens han de fer presumir un qüestionament ignasià de la concepció de la dona. Ignasi va tractar les dones com a equivalents, però no com a iguals. Fou un home del seu temps, que havia estat educat com a cavaller, en un model de supremacia masculina i de desconfiança envers tot allò femení.

La via que elegí, de posar-se al servei del papa i de l'església de la Contrareforma, l'ancorava més que ningú en el model dominant: la missió de la Companyia de Jesús consistia en bona part a mantenir i sacralitzar l'estatus quo religiós, polític i social.

Els Exercicis Espirituals recullen el menyspreu de la dona comú a l'època, a qui equiparaven amb el diable i les temptacions.

³ DYCKMAN, K.M; GARVIN, M; LIEBERT, E., *The Spiritual Exercises Reclaimed: Uncovering Liberating Possibilities for Women*, Nova York/Mahwah, 2001, p.28. Aquestes autores ofereixen una interessant lectura dels Exercicis des del punta de vista femení, bo i posant de relleu la contradicció entre l'abundant presència de dones en la biografia ignasiana i la total ignorància de l'experiència femenina en el mètode espiritual jesuïta.

⁴ TELLECHEA, J.I., *Ignacio de Loyola, solo y a pie*, Sígueme, Salamanca, 2009, pp.50-51

⁵ MEISSNER, W.W, *Ignacio de Loyola. Psicología de un santo*, Madrid, 1995, p.46.

La 12a regla o pauta per al discerniment d'esperits comença així: «El enemigo se hace como muger en ser flaco por fuerza y fuerte de grado, porque así como es propio de la muger, cuando riñe con algún varón, perder ánimo, dando huída cuando el hombre le muestra mucho rostro; y por el contrario, si el varón comienza a huír perdiendo ánimo, la ira, venganza y ferocidad de la muger es muy crescida y tan sin mesura; de la misma manera es propio del enemigo enflaquecerse y perder ánimo».⁶

Les il·luminades, de companyes de viatge a motiu d'infàmia

En el decidit rebuig que hi ha de tot allò femení, hi trobem, en determinats moments de la vida d'Ignasi, el desig d'allunyar els rumors i les crítiques en detriment de la reputació seva i de la Companyia. El 1537, abans d'entrar a Roma, i per tal de no causar mal efecte a la ciutat, va prevenir els seus companys: «Debemos estar muy sobre nosotros mismos y no entablar conversación con mujeres, si no fuesen ilustres».⁷ Un dels principals detractors d'Ignasi, el dominic Melcior Cano, va utilitzar les relacions amb les dones com a blanc de les seves crítiques. Una de les seves acusacions més grotesques provenia de la seva relació amb el grup religiós italià dels barnabites i les angèliques, de qui es rumorejava que dormien junts per comprovar si tenien les passions mortes.⁸

Però aquestes no van ser les úniques infàmies que el van assetjar. Ignasi va ser perseguit per la Inquisició, una qüestió que massa sovint s'ha passat per alt. Al llarg de la seva vida va haver de fer front a 6 processos inquisitorials, dels que va ser absolt.

⁶ LOIOLA, I. de., *Ejercicios Espirituales Ignacianos*, Centro de Pastoral Universitario UCA, Managua, 2013, p.41.

⁷ LOIOLA, I. de.; (GONÇALVES, L.) *Autobiografía de San Ignacio de Loyola*, Jesuitas de Loyola (text digital), capítol 10, 97.

⁸ GARCÍA HERNÁN, *Op. cit.*, p.342

Se l'acusava de tenir vincles amb l'il·luminisme, un corrent que sorgí en ambients laics il·letrats d'Itàlia i Espanya, i que propugnava l'amor pur, el cristianisme interior i la confiança en la pròpia salvació. Els il·luminats o beats –entre els quals hi havia els barnabites i les angèliques–, creien que no era necessari conèixer la Bíblia ni ser lletrat per parlar de coses divines i ajudar els altres espiritualment. Molt sovint els seus coneixements i prèdiques eren sancionats per mitjà d'experiències místiques, visions o raptos que els conferien notorietat i fama. A alguns fins i tot se'ls atribuïa capacitat per predir el futur i gaudiren de la protecció de les autoritats.

Les dones van tenir una destacada presència en l'il·luminisme, cosa que no ha passat per alt a la historiografia de gènere. Aquest corrent contempla l'il·luminisme com un mitjà a través del qual moltes dones que no tenien accés a la instrucció realitzaren les seves aspiracions espirituals, a més de poder expressar-se públicament sense ser censurades, atès que se les considerava inspirades per Déu.⁹

La conversió d'Ignasi coincideix amb l'època d'emergència de l'il·luminisme. De fet, tant aleshores com en els anys immediatament anteriors, podria haver conegut algunes de les figures més famoses del moviment, que van marcar profundament els inicis de la seva vocació religiosa.

Alguns dels il·luminats amb qui hauria contactat foren Francisca Hernández, Antonio de Medrano i la dominica Maria de Santo Domingo. En aquella època la paraula «il·luminat» («*alumbrado*» en castellà) no tenia encara connotacions negatives.

A partir de 1525, però els il·luminats començaren a ser sospitosos de luteranisme i s'inicià a Espanya la seva persecució, que va esquitxar també a Ignasi. És per això que els textos biogràfics contemporanis a Ignasi, inclosa l'Autobiografia, tendeixen a ocultar aquests aspectes del currículum ignasià, tot i que els podem intuir.¹⁰ La recerca de rastres il·luminats, de fet, ha estat una part destacada del nostre treball, ja que Ignasi va establir contacte amb algunes beates durant la seva estada a Catalunya.

⁹ AMELANG, J., «Los usos de la autobiografía: Monjas beatas en la Cataluña moderna», AMELANG, J; NASH, M (dirs.); *Historia y género: las mujeres en la Europa moderna y contemporánea*, 1990, pp.191-214

¹⁰ GARCÍA HERNÁN, *Op. cit*, 18 i 106-112.

Objectiu: les dones en el segle XVI

El nostre objectiu, tanmateix, no és analitzar quines circumstàncies personals expliquen la contradictòria relació d'Ignasi amb les dones.

Més amunt ja hem mencionat altres autors que s'han ocupat d'aquesta qüestió, d'altra banda imprescindible per acostar-se a la seva figura. La tasca que ens proposem no és conèixer l'entorn femení d'Ignasi per comprendre el personatge, sinó justament al contrari: utilitzar la seva figura per aprofundir en el coneixement de la dona en el segle XVI.

La pàtina de sacralitat amb què es revestí tot allò procedent d'Ignasi ja en temps de la seva vida, juntament amb el zel recopilatori jesuïta, han afavorit la pervivència d'un corpus documental de gran valor que, d'altra manera, potser s'hauria perdut o no tindríem tant a l'abast. Aquests textos ens permeten analitzar múltiples aspectes de la seva època, i són una font de primera mà per a l'estudi de la condició femenina.

Un cop d'ull a la historiografia ens permet definir breument la concepció de la dona vigent en el segle XVI, de la qual són fruit textos ignasians com el que veiem més amunt. La societat del Renaixement va redescobrir l'home, però no la dona, que seguí essent considerada una còpia imperfecte del seu equivalent masculí. La inferioritat s'atribuïa des de l'antiguitat a la feblesa física, la manca de discerniment moral i la incapacitat per a la raó. Ja Aristòtil justificava d'aquesta manera la tutela de l'home sobre la dona, i el cristianisme ho seguí fent remetent-se a la volubilitat d'Eva i als patiments associats a la maternitat.¹¹

«Les fembres, tot què fan, fan apassionadament e no amb raó ne amb seny, per les quals coses no són aptes a consell ni a regiment», deia Francesc Eiximenis, en el segle XIV.¹² Això les relegava a

¹¹ JIMÉNEZ, M., «La situació femenina en l'Antic Règim», *Revista de Catalunya*, 174 (2002), pp.25-26.

¹² VINYOLES, T., *Història de les dones a la Catalunya medieval*, Eumo Editorial, Barcelona, 2005, p.156 i ss.

l'esfera privada i les col·locava situació de dependència econòmica i jurídica.¹³ D'ella en derivaven altres subjeccions i comportaments, com el desig d'agradar. Les principals missions de la dona eren el matrimoni i la maternitat; les qualitats per les quals es valorava eren la capacitat de regir la llar, la perpetuació biològica i la socialització dels fills.

Fins ben entrada l'època contemporània, cap individu no tenia la facultat d'elegir cònjuge: eren les famílies i llurs necessitats econòmiques les que definien els matrimonis. Per això, molt sovint l'afectivitat femenina, més que en el marit, es focalitzava en els fills, o derivava en frustració en cas de no tenir-ne. Assolir una bona dot, que era el valor de les dones en el mercat matrimonial, era una prioritat per a moltes famílies. No aconseguir el mínim suficient per casar-se podia condemnar a la solteria i a viure en els marges de la societat.

L'altre destí de la dona, el convent, tampoc era una elecció lliure, sinó una decisió estratègica de les famílies. I no pas de les més humils, ja que professar com a monja requeria també una dot considerable.

Les dones patiren subjecció no només en la seva condició social, sinó també en tot allò referent al cos.¹⁴ L'honor femení estava íntimament lligat a la sexualitat. Les solteres havien de preservar la virginitat, les casades fidelitat al marit, les vídues memòria del difunt. La pèrdua d'honor, encara que fos per rumors infundats, podia afectar tota la família, i impedir que elles poguessin trobar marit.¹⁵

Tot i que era mal vist que les vídues es tornessin a casar, la manca de recursos propis impulsava moltes dones de classe humil a contraure matrimoni de nou. Les més riques o aquelles que podien gaudir del patrimoni marital o propi amb garanties, assoliren una major autonomia. A la vegada, però, es contemplava com un perill que una dona actués de manera pública i independent sense estar subjecta a la tutela masculina, per això les vídues solien ser víctimes de murmuracions.

¹³ ZEMON, N., FARGE, A., «Introducción», DUBY, G., PERROT, M. (dirs.), *Historia de las mujeres. Del Renacimiento a la Edad Moderna. Los trabajos y los días (vol. 5)*, Ed. Taurus, 1993, pp.13-14.

¹⁴ MATTHEWS, S., «El cuerpo, apariencia y sexualidad», DUBY, PERROT., *Op.cit.*, p.67.

¹⁵ SOLÉ, C., GIL, R., «Familia i condició social de la dona a la Catalunya moderna», NASH, M (dir.), *Més enllà del silenci. Les dones a la Historia de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1988, pp.93-112.

Tampoc es considerava necessari que les dones fossin instruïdes, ni tan sols en les classes benestants, que eren les que acostumaven a tenir rudiments d'escriptura i càlcul. Era poc freqüent, doncs, que una dona sabés escriure, i encara era més estrany que produís textos de caràcter públic. Per aquelles poques que tenien coneixements de lectoescriptura, tan sols es contemplava la lectura de llibres devots,¹⁶ i molt sovint l'únic camp d'acció possible fou la correspondència privada.

Consideracions metodològiques

Els documents de l'època d'Ignasi recollits en els *Monumenta ignatiana* –matèria prima del nostre treball– són justament molt rics en textos de caire privat o personal, un dels únics àmbits d'expressió de la identitat femenina. Hi trobem cartes i relats quotidians – procedents de les declaracions dels processos de canonització– que ens serveixen de finestra per acostar-nos a l'univers femení. L'lur valor documental és únic, atès que contenen allò que és més difícil de trobar: la veu de la dona i els detalls de la seva experiència personal.

Són moltes les obres que, amb finalitats diferents de la nostra, s'han submergit en l'extens corpus ignasià i n'han extret informació referent a personatges femenins. Fóra senzill construir un relat a base d'aquestes referències, però hem preferit recórrer a la font directa. Hem introduït cites textuais tant sovint com hem pogut, ja que creiem que tan sols a través del vocabulari i les connotacions de l'època es poden arribar a copsar unes veus que massa sovint han estat mediatitzades.

Pel que fa a la correspondència, és cert que caiem en un biaix, atès que les productores foren tan sols de dones lletrades de classe alta.

¹⁶ M MARTÍNEZ, P., «Experiencia religiosa y sensibilidad femenina en la España Moderna», DUBY, G., PERROT, M. (dirs.), *Historia de las mujeres. Del Renacimiento a la Edad Moderna. Discursos y disidencias* (vol 6), Ed. Taurus, 1993, pp. 309-310

Alhora, però, esdevé una oportunitat per analitzar de prop a figures femenines excepcionals, que buscaren en el paradigma jesuïta molt més del que la cultura del moment estava disposada a donar-los.

Trobem en els *Monumenta* dones de tots els indrets per on es van moure Ignasi i els seus primers companys. Tanmateix, hem fet un buidatge exhaustiu de tot allò referent a les dones de Catalunya, que es plasma en l'estructura del treball. Cada apartat està dedicat a una d'elles, i els segueix un capítol que tracta conjuntament tots aquells afers ignasians directament implicats amb les dones catalanes, com la reforma del monacat femení i el debat sobre la creació d'una branca femenina dins la Companyia.

Pot ser considerat artificiós el fet de tractar tan sols les dones d'àmbit català, però creiem que incloure-les totes seria un treball ingent que aniria en detriment de la concisió. Admetem que els vincles que Ignasi va compartir amb les catalanes bé prou són equiparables amb aquells que el van acostar a les basques, castellanques, portuguesas o italianes; i molt probablement també és anàleg el rerefons social. És per això que no obviem fer referència a totes aquells casos comparables als diferents aspectes que expliquem.

Un altre motiu pel qual hem limitat el nostre camp d'estudi és la perspectiva d'una possible continuació de la tasca que hem emprès. Presentem un treball bibliogràfic, que creiem que ha de tenir un complement necessari en la recerca documental. És a les fonts d'arxiu on podem trobar tot allò que manca en les cartes i relats anecdòtics; i sobretot no podem obviar el potencial que té el registre notarial de mostrar-nos el rerefons familiar i les circumstàncies econòmiques de cadascuna d'aquestes dones. Fóra inabastable aprofundir en el coneixement documental del conjunt dels personatges femenins en tots els seus respectius àmbits geogràfics.

Fonts consultades

Els *Monumenta ignatiana* contenen tres conjunts documentals que han estat bàsics per al nostre estudi.

-*Epistolae et instructiones (MI Epis.)*:¹⁷ 12 volums que recullen la correspondència escrita de la mà d'Ignasi entre 1524 i 1556. Comprenen cartes personals i altres textos adreçats col·lectivament als socis de la Companyia.

-*Epistolae mixtae (MI Ep. Mix.)*:¹⁸ 5 volums que recullen la correspondència rebuda per Ignasi i els principals pares de la Companyia, escrita entre 1537 i 1556. Comprenen cartes personals i circulars d'interès col·lectiu per als socis.

-*Scripta de Sancto Ignatio (MI Scripta)*:¹⁹ És un compendi d'escrits que fan referència a Ignasi i als afers dels primers temps de la Companyia.

-*Autobiografia*:²⁰ Text dictat pel mateix Ignasi al pare Luis Gonçalves da Cámara entre 1553 i 1555, tot i que es troba molt retocat per tal d'ocultar certes qüestions crítiques, com el tracte amb il·luminats i il·luminades.²¹ Forma part del conjunt anomenat *Fontes narrativi de Sancto Ignatio*, que són bàsicament textos de caràcter biogràfic.

D'interès especial ha estat el segon volum dels *Scripta*, ja que conté els **processos de canonització**. Aquests són, avui per avui, la principal font que tenim per a conèixer detalls referents a les estades a Manresa i Barcelona, juntament amb els vincles personals que va establir en aquestes dues ciutats. Lluny de ser preguntes obertes, la majoria d'articles de les enquestes eren llargues narracions d'episodis concrets, preparades per ser corroborades pels diferents declarants.

Les enquestes o exàmens de testimonis per a la canonització d'Ignasi es van dur a terme en els diferents indrets on Ignasi havia

¹⁷ *Monumenta ignatiana. Series Prima. Epistolae et instructiones* (12 vols), MHSI, Madrid, 1903-1911.

¹⁸ *Monumenta ignatiana. Epistolae mixtae ex variis Europae locis* (5 vols), MHSI, Madrid, 1898-1901.

¹⁹ *Monumenta ignatiana. Series Quarta. Scripta de Sancto Ignatio de Loyola* (2 vols), MHSI, Madrid, 1904-1918.

²⁰ Tot i que forma part dels *Monumenta*, nosaltres hem consultat la següent versió: LOIOLA, I. de; (GONÇALVES, L.), *Autobiografia de San Ignacio de Loyola, Jesuitas de Loyola* (text digital)

²¹ GARCÍA HERNÁN, Op.cit, pp.15-20.

estat durant la seva vida. Es poden distingir dos cicles diferenciats: el procés anomenat ordinari o informatiu i el procés remissorial. A Manresa i Barcelona, el primer procés va tenir-hi lloc el 1595 i el segon el 1606.

La principal diferència entre les preguntes o articles d'ambdós processos és que les del primer estaven específicament dissenyades en funció de la informació que es podia obtenir de cada indret, amb força detalls concrets, noms propis i topònims. En canvi, els segons eren més genèrics i es centraven en les virtuts i miracles susceptibles d'acreditar la santedat del personatge.

De tot això se'n desprèn que les enquestes de canonització en si ja esdevenen una font d'informació, tot i que ens ha calgut filtrar-la. Considerem que el coneixement de les finalitats i sentit intern dels processos és essencial per a la correcta interpretació, tant de les declaracions dels testimonis, com de les mateixes preguntes o articles. Als annexos 1 i 2 fem un anàlisi detallat dels processos, juntament amb una síntesi de la informació continguda en els articles i preguntes.

Dins del procés de 1595, s'inclou, a mode de peça separada, la declaració feta per Joan Pasqual, fill d'Agnès Pasqual, l'any 1582, també coneguda com a *Sancti Ignatii Gesta*. Aquesta narració, la redacció de la qual s'atribueix al dominic fra Onofre de Requesens, conté moltes imprecisions. Són diversos els detalls descriptius, acotacions temporals i noms propis que presenten discrepàncies respecte els punts comuns dels relats més coetanis. Es tracta d'un text molt ric en detalls, però convé contrastar-lo, tal i com procurarem fer en els apartats corresponents.

De manera semblant, s'integra dins del procés de 1606 el resum d'un altre interrogatori fet pel pare Pere Gil al mateix Pasqual l'any 1589 (*Processus parvus barcinonesis*). Com veurem també ha de ser pres amb cautela a causa de les múltiples contradiccions que presenta, tant en relació amb la declaració anterior com amb les respostes dels altres testimonis dels processos.

2. Les dones manresanes i Ignasi

Les íñigues: orígens i abast del terme

Avui en dia és força comú l'ús del terme «íñigues» per anomenar les seguidores d'Ignasi a Manresa. En rigor, està documentat tan sols en referència a les dones manresanes, però alguns autors moderns l'han fet extensiu al conjunt de devotes ignasianes de Catalunya i, fins i tot, d'altres indrets.

Quin era, però el seu sentit original? El terme ens ha arribat a través del paraire Joan Rossinyol, que declarà com a testimoni en les enquestes de canonització (Manresa, 1595). Rossinyol, com molts altres declarants manresans, fou interrogat sobre l'article 4, que feia referència tant a la vida santa i exemplar que va dur Ignasi a Manresa com al testimoniatge que van donar d'aquesta qüestió les senyores Brianda de Peguera, Àngela Amigant, Miquela Canyelles, Agnès Claver «i altres persones predecessors que conegueren a dit pare Ignasi».²²

Val la pena analitzar la resposta de Joan Rossinyol a l'article 4, atès que és l'única font que ens ha arribat coneixedora del sentit original del terme. Rossinyol, que tenia més de 70 anys el 1595, relata que durant la seva joventut havia sentit a moltes persones de la ciutat parlar de la vida santa i penitent que duia Ignasi a la ciutat, «ensenyant a la gent a obres santes i virtuoses».

Explica després que aquesta informació no la coneix directament a través de les dones mencionades en l'article interrogatori. D'elles, en canvi, sí que declara recordar que eren especialment afectes a Ignasi i feien exercicis, fent referència tot seguit al terme «íñigues». Transcrivim a continuació aquest passatge concret, extret de la declaració original en català feta per Rossinyol. Diu així:

«que es recorda que es deia per la present ciutat que dites senyores i dones nomenades en dit article eren molt de dit P. Ignacio, i feien també molts exercicis; i d'aleshores ençà ha restat en esta ciutat lo

²² *MI Scripta 2*, pp.354 i ss.
Vegi's també annexos 1 i 2.

nom de algunes dones que els diuen “*les Yñigues*” [sic]; que tot es restat del que dit pare les ensenyava aleshores quant estigué ací en Manresa». ²³

De l'anàlisi del passatge se'n desprèn que les 4 dones mencionades eren «*íñigues*». Tot i això, la manca de definició de l'abast del terme («*algunes dones que els diuen “les íñigues”*») fa pensar que dins d'aquest grup hi podria haver altres personatges femenins de la ciutat.

En aquest sentit, si ens cenyim a les paraules de Rossinyol, l'únic tret que identificaria «*les íñigues*» és el fet de ser seguidores o devotes d'Ignasi i practicar exercicis. Atenent-nos a la seva declaració, doncs, no sembla que sigui un grup tancat, ni restringit.

D'altra banda, cal fer esment a l'origen antic d'aquesta denominació, que és un derivat d'«*Íñigo*», nom de naixement del personatge. Prové sens dubte del temps d'estada d'Ignasi a Catalunya, atès que no fou fins a finals de l'època d'estudiant a París (1528-1535) que canvià el nom d'Íñigo pel d'Ignasi, símbol d'una nova identitat personal i pública.

Quines dones hauríem d'incloure dins el grup d'íñigues?

Eren aquestes 4 dones les principals íñigues? Rossinyol hi fa al·lusió perquè són les que apareixen en el text de l'article interrogatori. De fet, ja hem dit que els únics noms propis continguts en els articles de 1595 són els d'elles quatre. Aquesta circumstància condicionà notablement els deposants, en el sentit que aquests 4 noms femenins foren els més comunament al·ludits. Elles foren els principals personatges que els declarants de 1595 identificaren com a testimonis directes o seguidores d'Ignasi a Manresa.

Els declarants dels processos remissorials de 1606 aporten algunes dades que ens poden ajudar a contrastar aquest repertori principal. Ja hem explicat que les preguntes d'aquesta enquesta no inclouen noms propis i que tenen l'avantatge de no condicionar les respostes, almenys en aquest sentit. ²⁴

²³ *MI Scripta 2*, pp.368-370

²⁴ Vegi's la introducció, apartat «Fonts consultades» i l'annex 1.

Feta l'excepció de Brianda de Peguera, observem que els noms propis que es mencionen amb més freqüència el 1606 tornen a ser els d'Àngela Amigant, Miquela Canyelles i Agnès Claver. Encara més significatiu és el fet que totes 3 siguin recordades com les dones que rebien lliçons espirituals d'Ignasi. Ja veurem que hi ha dos testimonis que també inclouen dins d'aquest grup a una dona anomenada Anna Canyelles.²⁵ D'aquests, un també fa referència a una tal Eufrasina Roviralta.

El llegat espiritual d'Ignasi a Manresa: exercicis i il·luminisme

Quant als ensenyaments impartits per Ignasi, que sembla que tenien lloc principalment a l'hospital de Santa Llúcia, els principals informants sobre aquesta qüestió són tres dels religiosos que declaren el 1606 (Nicolau Salt, Francesc Puig i Francesc Picalqués).

Aquests eclesiàstics parlen, en les seves respectives declaracions en llatí, de *documenta spiritualia* o *spiritualia exercitia*, potser influïts pel contingut dels interrogatoris, o bé pels seus propis coneixements sobre el llegat espiritual d'Ignasi. Tanmateix, i atès que la concepció dels exercicis s'inicià a Manresa, és molt possible que els ensenyaments transmesos incloguessin tan sols una primera forma del que després serien els exercicis espirituals.²⁶ En cert sentit, doncs, podríem dir que les ñnigues manresanes foren les primeres practicants dels exercicis.

Cal parar atenció al testimoni de Francesc Picalqués (1606), rector de Salelles i beneficiat de la Seu de Manresa. El seu relat és especialment valuós, ja que fou el confessor d'Àngela Amigant, Anna Canyelles²⁷ i Agnès Clavera, tan en les confessions habituals com en el moment de les seves respectives morts. Picalqués, com a bon coneixedor de les costums religioses d'aquestes tres dones, declara que van procurar durant tota la vida ser constants en els sagraments de penitència i l'eucaristia, tal i com predicava Ignasi. També les assenyala com a difusores d'aquestes pràctiques a nivell popular.

²⁵ Es descarta la confusió amb el nom de Miquela Canyelles. Vegi's l'apartat que dediquem a Anna Canyelles.

²⁶ Els «Exercicis Espirituals» d'Ignasi van prendre forma definitiva més tard, tot i que en aquesta època, a Manresa, Ignasi ja havia tingut algunes revelacions que serien claus per a la seva concepció. CALVERAS, J., *San Ignacio en Montserrat y Manresa a través de los procesos de canonización*, Librería religiosa, Barcelona, 1956, pp.224-254.

²⁷ Vegi's nota 23.

(...) aquestes dones, tal i com el testimoni veié i tingué per mà, seguint els consells i ensenyaments d'Ignasi, van practicar durant tot el temps de la seva vida els sagraments de penitència i l'eucaristia, amb gran edificació espiritual del poble [en referència, suposem, a la societat manresana].²⁸

A l'hora de plantejar-nos la qüestió dels exercicis, no podem obviar tampoc les tendències il·luministes que tenia Ignasi en aquella època. Com veurem a continuació, l'etapa manresana està fortament marcada pel component místic, palès no tan sols en els raptés i visions espirituals, sinó també en els possibles contactes amb la beata Maria de Santo Domingo.

Quan va passar a Barcelona, Ignasi va seguir recordant-se de l'atenció espiritual de les seves seguidores manresanes, és per això que les confià al seu company Calixto de Saa.²⁹ Aquest personatge també fou conegut pels vincles amb l'il·luminisme. Seria interessant identificar si la seva estada a Manresa va deixar algun rastre.³⁰

Devotes, curadores i auxiliadores

A tall de recapitulació, podríem dir que de la contrastació dels relats «condicionats» de 1595 amb els «incondicionats» de 1606 en surten destacats tres noms femenins. No pretenem amb això restringir la denominació d'«iñigues» a aquestes dones, ni donar per suposat llur protagonisme, sinó tan sols posar de relleu la seva preeminència en el record de la majoria de declarants. D'altra banda, és evident que no disposem d'informació per explicar aquesta preeminència: no coneixem les circumstàncies concretes dels interrogatoris ni com van ser seleccionats els declarants. És per tots aquests motius que la conclusió bé podria ser que «a Manresa hi havia un grup de dones devotes anomenades “iñigues”, de les quals els noms que més han transcendit són els d'Àngela Amigant, Agnès Claver i Miquela Canyelles; però que dins d'aquest grup també es recorden altres personatges femenins, com Anna Canyelles o Eufrasina Roviralta».

²⁸ *Que quidem mulieres, ut ipse testis vidit et pre manibus habuit, insequendo consilia et documenta dicti Pris. Ignatii, frequentarunt magna cum populi edificatione toto tempore vitae suae sacramenta penitentiae et eucharistiae. MI Scripta 2, pp.704-708.*

²⁹ En una carta que escriví des de Barcelona a Agnès Pasqual, que es trobava a Manresa, Ignasi deia: «Un peregrino, que se llama Calixto, està en ese lugar, con quien yo mucho querría comunicásedes vuestras cosas; que en verdad puede ser que en él halléis más de lo que en él se parece». *MI Ep. Mix.I, p.72*

³⁰ Calixto fou un dels primers a seguir Ignasi en els seus viatges i, estant al seu costat, va ocupar-se sovint de les dones i beates. A Alcalá, junt amb dos companys més i algunes dones, havent fet el vot de castedat, van fundar un grup de devotes anomenats «la Compañía». Va estar empresonat per la Inquisició junt amb Ignasi a Salamanca el 1527, ja que els acusaven d'il·luminats. Poc després va fugir a Mèxic junt amb algunes dones amb fama de beates. Va esdevenir degà de la catedral de Chiapas el 1540. GARCÍA HERNÁN, *Op. cit.*, pp. 151, 153, 157, 165, 169, 173, 183, 185, 498.

Com veurem, aquestes dones, a més de compartir amb Ignasi aspectes espirituals, també l'assistiren, alimentaren i acolliren. Tanmateix, si hem de fer cas al que ens diuen els declarants dels processos, el grup de «curadores» d'Ignasi no es limita tan sols a elles, sinó que inclou també altres personatges femenins com Joana Ferrer, «Na Riudora» o Isabel Matella. L'any 1595, el testimoni directe Bernat Matella, fill d'aquesta última, definí de manera succinta la funció de totes elles: «anaven molt sovint i el visitaven i entretenien en dit hospital de Santa Lluçia»; «tractaven molt familiarment al dit p. Ignatio, i en ses males ganies lo governaven i regalaven».³¹

A més de les dones que assistiren Ignasi, també caldria comptar les que el van tractar o li van prestar assistència en aspectes molt puntuals, com Joana Dalmau, juntament amb altres que guardaren records concrets de la seva estada a Manresa.

A continuació fem un recull de totes les dones de qui se sap que van tenir contacte amb Ignasi mentre ell fou a Manresa (març de 1522-febrer de 1523). Cadascun dels apartats està encapçalat pel nom i cognom amb què eren conegudes a l'època. Aquest últim sol ser el de casada, atès que el cognom familiar o de soltera no ha transcendit. En els pocs casos en què sí que ho ha fet, l'hem inclòs entre parèntesis. A mode de síntesi visual, a l'Annex 3 adjuntem una taula que recull els vincles de totes elles amb Ignasi.

³¹ *MI Scripta 2*, pp.366-368.

El verb governar aquí té el sentit de mantenir, alimentar. ALCOVER, A.M., MOLL, F. de B., *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Editorial Moll - Institut d'estudis catalans, 2000 (versió digital).

Àngela (Seguí) Amigant

Els Amigant i la promoció del relat de Sant Ignasi malalt

Avui en dia, en recordar la relació dels Amigant amb Ignasi, són pocs els manresans a qui no els ve el cap l'episodi de Sant Ignasi malalt. Vincles ignasians a banda, la família Amigant és coneguda per l'activitat jurídica i diplomàtica d'alguns dels membres. L'ur emprenca en la història política catalana s'inicia en el primer terç del segle XVII, quan la família va entrar a formar part de la baixa noblesa. Tanmateix, els Amigant que van conèixer Ignasi feien de mercaders, i els seus avantpassats més propers havien tingut l'ofici de sastres.

La tradició que vincula Ignasi amb els Amigant gira a l'entorn de l'acollida del personatge, l'any 1522, en una casa o estatge propietat de la família, que amb el temps va acabar donant lloc a la capella de Sant Ignasi malalt.

Aquesta tradició està en bona part confirmada per les fonts cronològicament més properes a l'estada d'Ignasi a Manresa, que són el relat de la visita del P. Joan Mercurian als llocs ignasians de la ciutat (1574)³² i els processos de canonització d'Ignasi (1595 i 1606).

Tant Mercurian com els declarants dels processos coincideixen entre ells com a mínim en dos fets bàsics de l'estada d'Ignasi a Manresa: 1. Que els Amigant li donaven sovint almoïna; 2. Que, estant malalt, la família l'allotjà a casa seva. Aquests gests de caritat i hospitalitat s'atribueixen a l'aleshores hereu del llinatge i mercader, Pere Amigant i, molt en especial, a la seva muller Àngela Seguí.

Amb els anys, es van anar afegint a aquest relat inicial altres detalls que convindria contrastar. El resultat de tot aquest procés de gènesi es troba recollit en l'obra manuscrita «*Notas històriques de la casa Amigant*», avui desapareguda. El còdex ha estat sovint la font que

³² La visita es glossa en una carta al pare Pla. CALVERAS, *Op.cit*, p.160.

han fet servir els autors d'època contemporània per explicar el relat que vincula Sant Ignasi malalt amb els Amigant.³³ Tot això malgrat que contenia algunes informacions històricament dubtoses, com el fet de remuntar al segle XIV la fundació de l'hospital dels Amigant.

En aquest sentit, convindria considerar el paper que va tenir el doctor Joan Amigant (ca.1575-1644) en la promoció del record ignasià a la ciutat. Nét d'Àngela i Pere, situà la família en l'alta esfera, gràcies a una brillant carrera política. També fou ell qui acordà amb el bisbe de Vic la construcció d'una capella damunt de la Santa Cova, a més de treballar en la fundació de la residència i Col·legi de Sant Ignasi. Igualment, va participar de forma molt activa en els processos de canonització: va finançar-ne les despeses, va col·laborar amb el pare Pere Gil en la codificació dels processos de 1595 i va rebre i estatjar a casa seva la comitiva dels bisbes remissorials durant els processos de 1606. Tot això a més d'aplicar tots els seus esforços i influències a convertir la festivitat de Sant Ignasi en festa de precepte dels manresans (31 de juliol).³⁴

No hi ha dubte de l'interès que tenia el doctor Joan Amigant en impulsar la veneració d'Ignasi a la Manresa. Ho va fer, entre d'altres coses, apel·lant a un patrimoni col·lectiu en el qual la seva família havia tingut un reconegut protagonisme: el record de l'estada d'Ignasi. Fins a quin punt els interessos del doctor Joan van contribuir a modelar el record? És una qüestió que només es pot intentar resoldre a partir de les fonts d'arxiu referents a la família.

Dades històriques sobre la família Amigant

Ara per ara, tanmateix, la principal font de què disposem per a conèixer l'evolució històrica dels Amigant són les notes de Sarret i Arboç.³⁵ És a través seu que ens han arribat els pocs detalls referents al matrimoni Amigant que va acollir Ignasi.

Pere Amigant era mercader, fill del sastre Joan Amigant i de la seva muller Caterina. El 1508, tenint els pares ja difunts, es va casar amb

³³ Ibidem, p. 161.

CREIXELL, J., *San Ignacio de Loyola : estudio crítico y documentado de los hechos ignacianos relacionados con Montserrat*, Manresa y Barcelona, Barcelona, Eugenio Subirana, 1922, p.288.

³⁴ Ibidem, p.287

³⁵ SARRET, J., *Història de l'estat polític-social de Manresa*, Impremta i enquadernació de Sant Josep, Manresa, 1925, pp.201-213.

Àngela Seguí, filla del mercader Vicens Seguí i de Francisca, també difunts. Pere va desenvolupar el càrrec de clavari municipal entre 1521 i 1522. Del matrimoni en van néixer 4 fills: Francesc, que després seria canonge de la Seu; Lluís, l'hereu, que faria de mercader com el pare; Àngela, muller de Joan Anglada; i Francisca, muller de Pere Corrons, que seria batlle de Manresa el 1551.

Àngela va quedar-se vídua poc abans de 1574. Això ho sabem gràcies a la carta del pare Mercurian d'aquell mateix any, que explica que va ser la mateixa Àngela qui li va mostrar la cambra de la casa i el llit on es van estar Ignasi.

També és gràcies a Sarret que coneixem els orígens menestrals del llinatge. L'autor situa en l'any 1463 la primera notícia de la família en la documentació manresana. Els primers Amigant feien de sastres i vivien al carrer de la Sabateria, que segons l'historiador manresà era una continuació de l'actual carrer de la Sabateria, que travessava l'avui carrer de Sant Miquel cap al de Bastardes, trobant-se amb el de Rigolfes (actualment d'Amigant).

No fou fins a la generació següent, l'any 1492 que els Amigant van adquirir la casa «a migdia del Carme», on es creu que una generació després (1522) Pere i Àngela allotjarien Ignasi. Sarret no trobà cap referència al funcionament de l'edifici com a hospital en aquesta època. De fet, documents posteriors confirmen que l'edifici fou utilitzat com a residència d'alguns membres de la família, mentre que altres vivien al carrer Rigolfes.

A partir de principis del segle XVII la branca principal dels Amigant de Manresa obtindrà de manera definitiva la possessió d'ambdues cases. Segons la nostra hipòtesi, hauria estat a partir d'aquesta època, havent esdevingut hereu el doctor en dret Joan Amigant i havent-se consolidat dins el grup de ciutadans honrats, que la família hauria assolit la puixança suficient com per poder fundar un hospital. No fou fins l'any 1703, que Josep d'Amigant convertí en capella l'habitació on s'havia allotjat Ignasi, situada a la primera planta de l'edifici.

Àngela als processos

Àngela Amigant té una especial presència en les declaracions dels processos de beatificació i canonització. És citada com a testimoni per 2 dels declarants dels processos de Manresa l'any 1595. El 1606 ja són 7 els testimonis que declaren conèixer informació a través d'ella. Es tracta de declarants molt diversos, tant familiars seus (les seves nétes Agnès Anglada i Agnès Mollona), com altres veïns de Manresa, inclosos alguns clergues de la ciutat.

Alguns testimonis mencionen Àngela entre les dones que anaven a visitar Ignasi a Santa Llúcia. Per això fou també una de les que, estant absent a l'hospital, l'anaren a cercar i el trobaren a Viladordis abatut per un defalliment. Totes aquestes circumstàncies haurien motivat la decisió d'Àngela d'acollir-lo a casa seva.

Les declaracions de 1606 són els que contenen un major nombre de referències i detalls sobre l'estada d'Ignasi a la casa dels Amigant. En aquella ocasió, tant Agnès Mollona (néta d'Àngela Amigant) com Joana Capdepòs concretaren que Ignasi va ser dut a casa dels Amigant després d'haver patit el defalliment de Viladordis.³⁶

Àngela Amigant, juntament amb Agnès Clavera i Eufrasina Roviralta, fou també una de les principals coneixedores dels motius que havien dut Ignasi a practicar una penitència tan extrema, tal i com testifica Elionor Africana el 1595. Segons Africana, l'episodi va tenir lloc un dia en què Ignasi tornava de la capella de Nostra Senyora de Viladordis:

«(..) que deien les dites, Amigant, Clavera i Rouiralta que li era eixit lo dimoni en forma de un jove, i li havia dit que per què volia fer tant aspra vida; i que pus tanta penitència feia, que no menjàs, i que aleshores ell se'n tornà a la capella de nostra Senyora, i estigué allí sense menjar ni beure alguns dies, i que vingué a enflaquir-se molt...»³⁷

Segons testificà Sagristana Pasqual el 1595 a Barcelona, fou Agnès Pasqual qui intercedí perquè Ignasi s'allotgés a casa dels Amigant, igual com també li procurà totes les altres llars d'acollida a Manresa.

³⁶ *MI Scripta 2*, pp.732-733 (Agnès Mollona); 747-749 (Joana Capdepòs).

³⁷ *MI Scripta 2*, pp.377-379.

Menció a part mereix la declaració de Galceran de Peguera a Barcelona el 1595. Després d'explicar que la seva àvia Brianda com Àngela Amigant havien donat menjar i fet caritat moltes vegades a Ignasi, dóna compte de la devoció amb què era venerada a Manresa la cambra de la casa Amigant on s'allotjà Ignasi, on es conservaven el llit on dormí i les creus suposadament pintades per ell a la paret. Aquests elements, ja el 1606 abans de la canonització, eren considerats relíquies:

«...en la casa de M. Amigant hi havia una cambra i un llit o *postament* de llit, on lo pare Ignasi havia dormit (...) i se recorda ell testimoni que quan hi entraren fou amb molt respecte y devoció i acato tenien al sant, y allí veieren l'estança o *aposiento* ordinari i lo llit encaixat de post, i en la paret de la cambra a la part dels peus del llit veren pintades tres creus a modo de Monte Calvari, que deien los de la casa que havien oït a dir a sos passats les havia pintades de sa mà lo pare Ignasi, que com ha tals les reverenciaven i honraven; i estaven de manera que quant lo pare Ignasi estava en lo llit, venien de cara (...). I deien que molta gent pujava en dita estança (...) a trossos com a relíquies se'n portaven del guix junt al capsal del llit, i també deien los de la casa que hi havia hagut una caixa on lo pare Ignasi posava la sua pobre roba i altres coses, i que a trossos los que hi eren pujats se la havien portada per relíquies, i que ell testimoni quant fou en dita cambra, també se'n portà un tros del guix de la paret ...»³⁸

A banda d'allotjar-lo a casa seva, Àngela Amigant també donava almoïna a Ignasi gairebé cada dia. Dóna compte d'aquesta costum diària el seu nét Joan Amigant, el 1606.³⁹

Sembla que Ignasi va ser acollit una segona vegada a la casa dels Amigant. Fou quan, estant allotjat en el convent dels dominics, va caure malalt. Això ho sabem gràcies a la carta-relat de la visita que va fer el pare Mercurian als llocs ignasians de Manresa l'any 1574. Després d'explicar la visita que va fer a la casa acompanyat de la mateixa Àngela, Mercurian conta que Ignasi fou traslladat a cals Amigant a petició de les dones que servien Ignasi, les quals temien ser mal vistes pel fet d'entrar sovint al convent a veure'l:

³⁸ *Ibidem*, pp.648-651

³⁹ *MI Scripta 2*, pp.716-717.

«El motivo que condujo a Ignacio a la casa de esta (Àngela Amigant) fue el siguiente. Había pasado el P. Del hospital de los pobres al convento de los dominicos (...); allí cayó enfermo. Las devotas mujeres que servían a Ignacio, para no dar escándalo a otros entrando en una casa religiosa de monjes, rogaron a un hombre piadoso y rico, llamado Amigant, que concediese a Ignacio una habitación en su casa, hasta tanto que recobrase la salud, porque así podrían ellas acudir sin nota alguna de sospecha.»⁴⁰

Agnès (Caldoliver) Claver

Agnès als processos

Agnès Claver és una de les fonts directes més comunament citades pels declarants. 6 dels interrogats el 1595 i 6 més dels de 1606 la mencionen com a origen de la informació que narren.

Tant sols el fuster Francesc Capdepòs (1595) situa familiarment a Agnès, bo i identificant-la com la filla del manresà Pere Caldoliver, que era fuster major de l'obra del monestir de Montserrat en el temps d'estada d'Ignasi.⁴¹

La resta de dades que ens han fet arribar d'Agnès fan referència tant a l'estil de vida que duia Ignasi a Manresa, com a alguns dels episodis i anècdotes més significatives de la seva estada a la ciutat.

Agnès és una de les fonts que ens donen notícia de la revelació que va tenir Ignasi a la creu de la Guia, tal i com explica la declarant Magdalena Casamitjana el 1595.⁴²

Però sembla que un dels episodis que més va contribuir a difondre Agnès Claver fou el defalliment de Viladordis, del qual fou una de

⁴⁰ Calveras, p.160

⁴¹ *MI Scripta 2*, pp.371-372.

⁴² *Ibidem*, pp. 375-377.

les principals testimonis. El 1606, 3 declarants la citen entre les dones que van trobar Ignasi defallit a Viladordis, i que van intervenir activament per reanimar-lo. La narració més rica en detalls és la de Joana Capdepòs:

«Elles [en referència a Àngela Amigant, Agnès Claver, Miquela Canyelles i la tal Ferrera], com lo veien amb tanta penitència i abstinència, li aportaven algunes coses per a menjar. I que un dia, les dites dones, no havent-lo, trobat en lo hospital de Santa Llúcia, veient havia alguns dies faltava, lo anaven cercant, dubtant no fos mort, i quant foren aquí on es avui lo monestir dels caputxins, algú les advertí que el trobarien en la capella de Nra. Sra. de Viladordis, que és cerca de la present ciutat».

«Anaren allà i li aportaren alguna provisió per a subvenir-lo, en cas ho hagués menester, i deia que estava dins dita capella, que de la molta oració i abstinència havia feta, lo trobaren ajagut en terra quasi sens sentits, que a penes li pogueren fer prendre de algunes coses li aportaven dins una cistella de tant fatigat i dèbil estava; i a poc a poc lo retornaren; i perquè veieren no tenia forces per a tornar en ciutat, deien que les dos de les quatre dones se restaren en la dita església amb ell, i les altres dos se'n vingueren en ciutat a cercar una cavalcadura, per a portar-lo en ciutat; i així li enviaren una cavalcadura, i lo aportaren com millor pogueren en ciutat en casa de dita Amigant, i aquí lo governaren....»⁴³

Del relat també se'n desprèn que Agnès Clavera formava part d'un reduït grup de dones que assistien (governaven) a Ignasi en els seus freqüents debilitaments de salut, preparant-li aliments i remeis.

Els testimonis sovint no coincideixen en els noms d'aquestes dones ni en el lloc on van dur-lo després del defalliment, però en tot cas Agnès Clavera era una de les més freqüentment esmentades entre les curadores d'Ignasi.

En relació al defalliment de Viladordis, més amunt ja hem dit que tant Àngela Amigant com Agnès Clavera i Eufrasina Roviralta foren les úniques fonts a través de les quals ens ha arribat notícia de les visions que van dur Ignasi a practicar una tan penitència extrema.

⁴³ *MI Scripta 2*, pp.747-749.

Agnès Clavera també és l'única testimoni que ens parla del curiós mitjà utilitzat per Ignasi per recordar-se dels seus escrúpols. Així ho explica Tomàs Fadre els interrogatoris de 1595:

«I recorda's en particular haver oït dir a dita Agnès Clauera, en casa de la qual revenia molt sovint dit P. Ignacio, que dit P. Ignacio anava cenyit amb una corda sobre lo sac en senyal de penitencia, i de la corda que servia per cinta penjava una *cordela*, en la qual algunes voltes hi veien, molts *nus*, i altres voltes manco, i altres no ningú, i judicaven era tot per recordar-se de alguns escrúpols que deien tenia».

Aquesta narració també és l'única en què s'afirma que Ignasi visitava sovint Agnès Clavera a la casa on vivia, situada en aquella època a la Plana.⁴⁴

Miquela Canyelles

Miquela als processos

En els processos, els Canyelles, i molt en particular Miquela, són recordats especialment per l'estada d'Ignasi en llur casa del carrer Sobrerroca.

Pere Dalmau, canonge de la catedral de Barcelona i nét de Joana Dalmau (una altra de les «curadores» d'Ignasi), arriba a afirmar el 1606 que al principi de la seva entrada a la ciutat, Ignasi va restar per uns dies a casa de Miquela Canyelles, a qui qualifica de «vídua d'edat avançada i de vida exemplar, que vivia davant dels Dalmau».⁴⁵ En el benentès que volgués donar a entendre que Ignasi fou allotjat a casa dels Canyelles, la informació no concorda amb el que afirmen els altres testimonis, que és que quan va arribar a la ciutat Ignasi

⁴⁴ Probablement la Plana de l'Om.

⁴⁵ Pere Dalmau declara conèixer la informació a través de dels seus pares: «*Franciscum Dalmau et Agnetem, coniuges, parentes ipsius testis, dicentes quod dictus Pr. Ignatius, cum a Monteserrato descendisset, et in dicta ciuitate Minorisse mansisset, in primis degit per aliquot dies in domo cuiusdam honeste uidue in senili etate constitute, vitaeque exemplaris, vocate Canyelles, quam etiam ipse testis bene cognouit*». *MI Scripta 2*, pp.625-626.

va ser acollit a Santa Llúcia. Cap altre testimoni fa al·lusió a aquesta possible estada. Sembla més probable, en canvi, que Ignasi els fes visites puntuals, convidat a algun àpat.

Més amunt ja hem fet mencionat la presència de Miquela en el grup principal de seguidores i curadores d'Ignasi, juntament amb el seu testimoni del defalliment de Viladordis. Del contacte directe dels Canyelles amb Ignasi n'han transcendit dues anècdotes que durant les enquestes de santificació serviren per certificar la vida austera del personatge, i que en l'actualitat s'han popularitzat gràcies a la seva inclusió en gairebé totes les cròniques sobre l'estada del personatge a la ciutat.⁴⁶

El primer d'aquests relats és el que identifica Miquela, juntament amb la seva veïna Joana Dalmau, com una de les dones que s'ocupaven d'igualar el vestit de sac que duia Ignasi en els primers dies d'estada a la ciutat. Són més nombrosos, però, els testimonis que relacionen a Joana Dalmau amb aquesta tasca, tal com veurem a continuació.

L'altre episodi fa referència a la confecció per part dels Canyelles d'un vestit nou de burell, en substitució del de sac. L'únic relat que ens n'ha arribat correspon a mossèn Francesc Picalqués (1606), que traduïm a continuació:

«(...) va sentir aquest testimoni [F.Picalqués] de cert prevere beneficiat d'aquesta església, d'edat molt avançada, anomenat Pere Llorenç Canyelles, que va conèixer el dit pare Ignasi, que cert dia, el pare del dit prevere, anomenat T.Canyelles [sic], paraire, convidà a menjar el dit pare Ignasi a casa seva, i en el transcurs de l'àpat, la seva muller va demanar al seu marit que fes un vestit per al dit pare Ignasi. El seu marit va respondre-li que de bon grat ho faria si tenia l'aprovació del dit pare Ignasi, i obtinguda la voluntat del pare Ignasi (...) li va fer un vestit (...) de panyo dit de burell, i el pare Ignasi va deixar el sac vil i fètid que duia i es va posar aquest vestit fet pel dit Canyelles, i el va rebre amb tanta humilitat i mansuetud i acció de gràcies, que el dit Canyelles i tots els que ho van veure en foren granment admirats.»⁴⁷

⁴⁶ Declaració del canonge Tomàs Fadre. *Ibidem*, pp361-364.

⁴⁷ *MI Scripta 2*, pp.704-708.

Nascut vers el 1546, Picalqués utilitza com a font de la seva narració a mossèn Pere Llorenç Canyelles, fill de Miquela i Jaume Canyelles i beneficiat de la Seu, que va conèixer Ignasi de molt jove, quan encara vivia a la casa familiar del carrer Sobrerroca. Això explicaria perquè Picalqués no recorda el nom de pila del cap familiar.

De fet, dels 4 testimonis que citen a Miquela com a font (2 en els processos de Manresa de 1595 i 2 més en els de 1606), cap la va arribar a conèixer, ja que va morir molt abans que ells haguessin nascut. La majoria foren assabentats dels fets testimoniats per Miquela a través del seu fill Pere Llorenç o bé d'antics veïns del carrer Sobrerroca.

Vincles entre Miquela Canyelles i els Amigant

Sembla que els vincles de Miquela Canyelles amb els Amigant anaven més enllà de la devoció ignasiana. L'any 1524, Miquela, juntament amb el prevere Jaume Domènec, fou la padrina de baptisme del fill primogènit de Pere i Àngela Amigant.⁴⁸

Possible ressò de la mort de Miquela Canyelles en una carta d'Ignasi

En una carta a Isabel Roser del 10 de novembre de 1532, Ignasi es feia ressò de la mort d'un coneguda en comú a qui anomenava «*la Canillas*». Sembla que fou Isabel Roser qui l'havia informat de la notícia en una carta anterior. Lluny d'apenar-se'n, Ignasi féu gala una vegada més de la certesa que tot succeeix per voluntat de Déu. Li dedicà les següents paraules, convençut que havia traspasat estant en la gràcia divina:

«Y en la carta decís la voluntat de Dios N.S ser cumplida en el destierro y apartamiento de *la Canillas* en esta vida. Es verdad que

⁴⁸ CREIXELL, *op.cit.*, p.287.

*de ella no puedo sentir dolor, mas de nosotros que estamos en lugar de inmensas fatigas, dolores y calamidades; porque si en esta vida la conocí ser amada y querida de su criador y señor, fácilmente creo que será bien hospedada y recogida con poco deseo de los palacios, pompas, riquezas y vanidades de este mundo».*⁴⁹

De confirmar-se que Miquela Canyelles va morir en aquestes dates, podríem afirmar que la tal «Canillas» era, en realitat, la ñiga manresana.

Anna Canyelles

Anna als processos

Hem cregut oportú incloure aquí aquest personatge, a fi d'evitar la confusió amb Miquela Canyelles. Les aparicions d'Anna Canyelles es limiten als processos de 1606 i són força més escasses, però significatives.

Només dos declarants hi fan referència, ambdós eclesiàstics: els preveres Francesc Puig i Francesc Picalqués,⁵⁰ els quals són també dues de les principals fonts que tenim per conèixer els ensenyaments impartits Ignasi entre les seves seguidores. Tots dos inclouen Anna –i no pas Miquela– dins d'aquest grup de seguidores.⁵¹

Alhora, Anna Canyelles és al·ludida per Francesc Puig com la relatora de molts detalls i costums sobre l'estil de vida d'Ignasi a Manresa. És també gràcies a Puig que sabem que Anna Canyelles havia estat muller del notari manresà Joan Canyelles, tot i que el prevere només la recorda ja de vídua.

⁴⁹ *MI Epis. 1*, p. 83.

⁵⁰ *MI Scripta 2*, pp.704-708 (Picalqués); 708-710 (Puig).

⁵¹ Vegi's més amunt, l'apartat «Íñgues, orígens i abast del terme»

Joana Dalmau

Joana als processos

Joana Dalmau és, després d'Àngela Amigant, Miquela Canyelles i Agnès Claver, una de les principals fonts dels declarants en els processos. El 1595, la menciona, com a origen de la informació declarada, el seu nét Cristòfol Dalmau, prevere i setmaner de la Seu de Manresa. El 1606 ho fan també el seu altre nét Pere Dalmau, canonge de la catedral de Barcelona; la seva néta Joana Capdepòs i el mercader Joan Fabrès.⁵²

Cristòfol (1552-...) i Pere Dalmau (1560-...) eren germans. El seu pare era Francesc Dalmau, el fill de Joana Dalmau. No sabem si Joana Capdepòs també era filla del mateix pare, tan sols que era néta de la seguidora d'Ignasi per via paterna.

Gràcies a llurs declaracions sabem que Joana Dalmau vivia al carrer Sobrerroca, davant per davant de la casa de Miquela Canyelles. De la relació de Joana Dalmau amb Ignasi ens n'han arribat dos records principals. El primer fa justament referència a la nombrosa descendència que va tenir Francesc Dalmau, el fill de Joana. Segons declarà Cristòfol Dalmau, Ignasi va augurar en aquest sentit un dia que, essent Francesc un infant, estava amb la seva mare a casa dels Canyelles. El futur sant va dir a Joana que el cuidés bé, bo i presagiant que seria bon fill i que tindria una llarga prole:

«Essent ell minyó de set o vuit anys y tenint-lo per la ma dita Joana Dalmau, sa mare, en la casa de un Canyelles, veí llur, on dit P. Ignacio moltes vegades revenia, li posà la ma sobre lo cap, i digué a dita Joana Dalmau: bona dona, governeu bé aquest minyó que us serà bon fill i viurà molts anys y tindrà molts filis i filles. I així fonc, i és veritat, perquè dit Francesc Dalmau, pare de ell testimoni, ha viscut cerca de vuitanta anys, i ha tingut de Agnès Dalmau, muller sua, nou fills mascles i quatre filles, que apar fou una profecia que feu dit P. Ignasi del que havia de ser de dit Francesch Dalmau.»⁵³

⁵² *MI Scripta 2*, pp.364-366 (Cristòfol Dalmau), pp.647-648 (Pere Dalmau); pp.747-749 (Joana Capdepòs); pp.729-732 (Joan Fabrès).

⁵³ *MI Scripta 2*, p.365.

Aquest episodi fou inclòs dins el redactat de l'article 52 dels processos remissorials de 1606, entre els fets probatoris del do de la profecia d'Ignasi. Curiosament, però, l'article no fou formulat als testimonis del procés remissorial manresà i tampoc cap d'ells no va fer-hi al·lusió.

Més conegut és l'altre episodi, el que recorda que Joana Dalmau igualava amb unes tisores el vestit de sac que duia Ignasi quan va arribar a Manresa. Tots tres nèts recorden com l'àvia els mostrava les tisores i els explicava l'anècdota. Així, Joana Capdepòs, declarà que Joana Dalmau «algunes vegades tenia en les mans unes estisores de ferro, i deia a ella testimoni i a altres: “Mireu, mos fills, veieu aquestes estisores: amb elles mateixes he igualada en aquesta ciutat la roba a un home sant que hi havia”, dient-ho del pare Ignasi».⁵⁴

El nét Pere Dalmau precisà que aquests fets van tenir el primer o el segon dia d'arribada d'Ignasi a Manresa, i que els seus pares van guardar les tisores amb molta veneració «fins al temps nostre», en què un tal «pare Llorenç» de la Companyia les hi demanà i ells les hi entregaren.

Joan Fabrès declarà també que Joana Dalmau, que era la seva tia, fou una de les dones que trobaren Ignasi defallit a Viladordis, una afirmació que posem en dubte, atès que és l'únic testimoni que la relaciona amb l'episodi del defalliment. Desconeixem quin era el vincle familiar de Joana Dalmau amb Damiana Fabrès,⁵⁵ la mare del declarant, que segons aquesta versió també hauria estat testimoni del defalliment.

⁵⁴ *Ibidem*, p.747.

⁵⁵ Podrien haver estat germanes o cunyades. Per a més informació sobre Damiana, vegi's més avall l'apartat que li dediquem.

Eufрасina Roviralta

Eufрасina als processos

Hi ha dos testimonis dels processos que fan constar una tal Eufрасina Roviralta entre les seguidores d'Ignasi. El 1606, el prevere Francesc Puig, a més de citar Eufрасina entre les fonts d'informació sobre les costums d'Ignasi, va explicar que havia estat una de les dones que anaven a l'hospital de Santa Llúcia, a «escoltar exercicis espirituals» d'Ignasi, juntament amb Anna Canyelles, Àngela Amigant i Agnès Claver.⁵⁶

Elionor Africana, el 1595, la cita com una de les persones que havien freqüentat Ignasi i li havien parlat la vida que duia a la ciutat, juntament amb Àngela Amigant i Agnès Claver. Gràcies al seu testimoni sabem que Eufрасina havia estat muller de Bernat Roviralta, mercader.⁵⁷

Bernat també és citat com a testimoni per 4 altres declarants l'any 1606 (el prevere Josep Sanllehir, el cintaire Maurici Cardona i els notaris Andreu Sala i Jaume Gomar).⁵⁸ Gràcies a aquest últim sabem que va morir l'any 1585 a l'edat de 93 anys.

⁵⁶ *MI Scripta 2*, pp.704-708.

⁵⁷ *Ibidem*, pp. 377-379.

⁵⁸ *Ibidem*, pp. 701-703 (Josep Sanllehir); pp. 735-737 (Maurici Cardona); pp.726-728; pp.713-714 (Jaume Gomar).

Isabel Matella

Isabel als processos

Isabel Matella ens és coneguda a través del seu fill Bernat, mercader de *panyos* de llana i teles, que declarà en el procés de Manresa el 1595. Bernat, que reconeixia tenir aleshores més de 80 anys, contà que conegué Ignasi durant el seu sojorn a la ciutat, essent un nen de 8 o 9 anys. També deia recordar les dones que «visitaven, governaven i regalaven» al pare Ignasi. Entre elles nomenava la seva mare Isabel, que «li aportava algunes vegades una cistelleta amb una olleta de caldo», tot i que no donà més detalls.⁵⁹

En els processos de 1606 són diversos els testimonis que diuen conèixer informació gràcies a Bernat Matella. Tots ells afirmen que Bernat havia conegut i tractat el pare Ignasi. L'únic, però, que fa referència a Isabel és Galceran de Peguera, que explicà que Bernat «havia aportat a menjar per orde de sa mare al dit pare Ignasi quan residia en Manresa».

Resulta interessant observar que tots els 4 membres de la família Peguera que intervenen en els processos de 1606 citen a Bernat Matella com a font.⁶⁰ Aquesta coincidència de declaracions fa pensar en l'existència de forts vincles entre les dues famílies. Atès llur diferent origen social, pensem més aviat en una relació de tipus comercial: els Peguera podrien haver estat clients del mercader Bernat Matella.

A part dels Peguera, els dos únics altres declarants que hi fan referència són el cirurgià Joan Maris i el mercader Pere Corrons (Manresa, 1606). Aquest últim explicà que Matella havia mort el 1601 als 86 anys. L'any de naixement que se'n dedueix, 1520, discrepa amb l'edat que el mateix Matella havia declarat tenir durant l'estada d'Ignasi a la ciutat.

⁵⁹ *MI Scripta 2*, pp.366-368.

⁶⁰ *Ibidem*, pp.625-628 (Marc Antoni Llentes); pp.645-648 (Lluís de Peguera), 648-651 (Galceran de Peguera), 739 (Jeroni de Peguera).

Joana Ferrer i la seva filla Isabel (Ferrer) Salvany

Joana i Isabel als processos

Joana Ferrer és l'única dona manresana a qui Ignasi fa referència en l'autobiografia que dictà l'any 1553 al pare Lluís Gonçalvez de Cámara: «*Veniendo el invierno, se enfermó de una enfermedad muy recia, y para curarle le ha puesto la ciudad en una casa del padre de un Ferrera, que después ha sido criado de Baltasar de Faria; y allí era curado con mucha diligencia; y por la devoción que ya tenían con él muchas señoras principales, le venían a velar de noche*». ⁶¹

L'home per qui treballà de criat el pare de Joana, Baltasar da Faria Severim, fou cantor i canonge de la catedral d'Évora, membre de la cort suprema portuguesa i ambaixador de Roma del rei Joan III de Portugal (1502-1557). ⁶²

Quant als processos, són 4 els declarants que fan referència a «na Ferrera», tres dels quals el 1595.

De les declaracions de 1595, cal destacar-ne de nou el testimoni directe Bernat Matella, que inclou «na Ferrera» dins el grup de dones que «entretenien i governaven» Ignasi.

També mereix especial interès la declaració de la seva néta Joana Malagarriga, vídua del farmacèutic Andreu Malagarriga (1595). És a través d'ella que coneixem que «na Ferrera» es deia de nom «Joana». La testimoni es identificà la seva àvia Joana com a curadora, juntament amb una seva tia i la seva mare: «moltes voltes ho ha oït contar a Joana Ferrera, *quondam*, àvia de ella testimoni, i a Isabel Salvany, mare de ella deposant, i també a una tia sua, les quals havien vist en esta ciutat de Manresa i conegut i governat al dit P. Ignacio en lo temps que estigué ací en Manresa». ⁶³ Aquesta declaració constitueix l'única referència que ens ha pervingut d'Isabel (Ferrer) Salvany, la filla de Joana Ferrer.

⁶¹ LOIOLA, I. de; (GONÇALVES, L.), *Op.cit*, Capítol 3, 34.

⁶² *MI Epis.*, pp. 427-429.

⁶³ *MI Scripta 2*, pp. 379-381.

«Na Riudora»

«Na Riudora» als processos

Les tres referències que tenim de la dona anomenada «Na Riudora» provenen totes de les declaracions de 1595. De nou, una de les més detallades és la del testimoni directe Bernat Matella, que l'inclou dins les dones que tenien cura d'Ignasi. Però una de les principals singularitats de «Na Riudora» és el fet de transmetre'ns detalls genuïns de la visió a les escales de Sant Domènec. Ens ho explica el seu nebot, el paraire Maurici Bertran:

«I [Na Riudora] entre altres coses deia que un dia anant a Predicadors, tocà la oració de la Ave Maria essent dit P. Ignacio en unes lloses que hi ha allí, i que havent sentit la campana de dita oració, se agenollà allí i estigué molt gran estona agenollat, en tant que algun home estant allí amb altres digué: “¿que fa allí aquell home?” y anà a la volta d'ell, i com arribà prop del dit p. Ignacio, se alçà; i referia dita Riudora que allí havia estat en gran consolació, i deia tostemps que *pensassen* en la passió de nostre Senyor, que ell era la verdadera consolació».⁶⁴

Noti's que l'esdeveniment es descriu com una «consolació» espiritual i no una visió. En canvi, Ignasi temps més tard en la seva autobiografia referiria que el que en realitat va experimentar Ignasi a les escales dels predicadors va ser una visió que li va permetre comprendre la Santíssima Trinitat. El record que ens n'ha arribat a través de «Na Riudora» fa pensar que Ignasi va voler atenuar la transcendència de la visió.⁶⁵

⁶⁴ *MI Scripta 2*, pp.373-375.

⁶⁵ Segons el P. Calveras, Ignasi no va revelar a la gent de Manresa el que havia vist «*para que el vulgo no diese excessiva importancia a estos favores divinos*». És a dir, per humilitat. CALVERAS, *op.cit.*, p.193.

Damiana Fabrés

Damiana als processos

Damiana Fabrés (1505-1601) és, juntament amb Bernat Matella, l'única testimoni directe que declara en els processos de Manresa de 1595. Damiana, vídua del mercader manresà Francesc Fabrés, vivia aleshores a Calaf. A causa de la seva edat avançada (tenia 90 anys) els responsables dels interrogatoris van haver de traslladar-se expressament a Calaf per tal de recollir-ne la declaració.

Les seves respostes estan força influenciades per contingut de les poques preguntes que se li van formular, i gairebé no aporta cap informació original.⁶⁶

Creiem que l'edat li hauria pogut fer minvar la capacitat per recordar detalls concrets. Ens ho fa pensar la declaració del seu fill, el també mercader Joan Fabrés, que el 1606 va donar molts més detalls. Aleshores Damiana ja feia 5 anys que havia mort.

Joan Fabrés, que llavors tenia 53 anys, explicà que la seva mare Damiana, la seva tia Joana Dalmau i Agnès Claver eren molt devotes i conegudes d'Ignasi.⁶⁷ Elles foren qui trobaren a Ignasi defallit a Viladordis i l'ajudaren a recuperar-se. La descripció que fa de l'episodi és particularment detallada:

«havent faltat de a ciutat alguns dies lo dit pare Ignasi i advertint molts dita absència, i molt en particular admirant-se la dita mare d'ell testimoni i la senyora Joana Dalmau, tia de ell testimoni, y T. Clauera de Manresa, totes molt devotes i conegudes de dit pare Ignasi, de que podia viure, i tement no patís en tants dies que allí estava sens provisió ni cosa alguna que menjar, anaren en dita església, i lo trobaren dins de la església de Viladordis agenollat fent oració com un gran penitent, flac, macilent, i quasi perdudes les forces, per no haver pres aliment, y que dites senyores li donaren a menjar i refresc i el retornaren i el feren tornar a la ciutat en dit hospital de Santa Llúcia i allí li feren caldos i donaren aliments per a reforçar i tornar-lo en ses forces».⁶⁸

⁶⁶ *MI Scripta 2*, pp.389.

⁶⁷ Vegi's més amunt l'apartat dedicat a Joana Dalmau. Joana i Damiana podrien haver estat germanes o cunyades, desconeixem el vincle familiar que les uneix.

⁶⁸ *MI Scripta 2*, pp.729-732.

Margarida Capdepòs

Margarida als processos

Margarida Capdepòs (1510 – post.1606) fou l'únic testimoni directe que encara vivia i va poder declarar en els processos de 1606. Aleshores era vídua del fuster Pere Ramon Capdepòs i afirmava tenir 96 anys, per tant devia conèixer Ignasi essent una nena de 12 anys.

Margarida declara en els interrogatoris 1606, però en canvi crida l'atenció que no ho faci en els de 1595, i que tampoc no faci referència a ella cap dels testimonis d'aquest primer procés, ni tan sols el seu fillastre Francesc Capdepòs (que, en canvi, sí que en parla el 1606).

L'extracte dels processos publicat en els *Monumenta* es limita a recollir la seva resposta a la pregunta número 10, que demanava als testimonis si havien conegut a Ignasi. Més amunt dèiem que les respostes dels testimonis dels processos acostumen a ser força similars entre elles, i que adopten moltes dades i formulismes continguts en els interrogatoris.

Dins d'aquesta poca variabilitat, el testimoni de Margarida, tot i que també conté repeticions i influències, aporta certs detalls originals que certifiquen la seva coneixença directa dels fets afirmats. Després de respondre afirmativament a la pregunta 10, explicà que «anava dit pare Ignasi per aquesta ciutat ensenyant públicament la doctrina cristiana, i que ella testimoni, entre molta gent jove qui el seguia, era una». Igualment, les seves paraules es fan ressò de la gran estima que tenia per Ignasi, fonamentat en els trets apreciats en el seu caràcter: «ella testimoni se recorda que era un home molt pacient, molt humà i que tenia conversació apacible i d'un sant...»

La resposta de Margarida continua amb amplis detalls que mostren la seva capacitat d'observació dels canvis en els costums religiosos

que va comportar el pas d'Ignasi per la ciutat: «ella testimoni se recorda molt bé que encomanava a la gent que *confessassen* i *combregassen* sovint, i que després és restat aqueix bon ús en Manresa, perquè abans té una poca de memòria d'ella mateixa, i del que ha oït a sos pares i altres vells, no solia la gent d'esta terra confessar i combregar sinó una volta tant solament l'any».⁶⁹

Els interrogatoris dels processos contenen sentències que postulen a Ignasi com introductor de la freqüència de sagraments, i per això molts dels testimonis declaren en aquest sentit. Tanmateix, notem que aquest esforç de memòria de Margarida va més enllà, fruit no només de la seva devoció, sinó també d'un caràcter observador, que, sumat a la seva llarga vida, li havien donat una gran capacitat per reflexionar sobre els canvis del seu temps.

Sembla que la declaració de Margarida apareix als *Monumenta* tan sols de manera extractada, com ho foren també les dels 5 declarants⁷⁰ que la citen com a font. Creiem que tots ells foren interrogats sobre altres qüestions que no foren publicades.⁷¹ Fóra interessant provar de recuperar en el manuscrit original tota la informació aportada pel seu ric testimoni. D'aquesta manera també podríem discernir si la «dona anomenada Capdepòs» que segons el prior del Carme fou objecte d'un miracle pòstum d'Ignasi era, en realitat, Margarida.⁷²

⁶⁹ *MI Scripta 2*, pp.746-747.

⁷⁰ Francesc Capdepòs, fuster i fillastre de Margarida; Joana Capdepòs, vídua del fuster Maurici Capdepòs i nora de Margarida; Joan Bronsal, negociant de Manresa; Jerònima Bronsal, muller de l'anterior; Maurici Capdepòs, nét de Margarida. Llurs declaracions respectives es troben a *MI Scripta 2*, pp.717-721; 747-749; 734-735; 738-739; 749.

⁷¹ N'és un indicatiu la reiteració de punts suspensius en la transcripció de les declaracions que fan els *Monumenta*.

⁷² *Ibidem*, pp.703-704.

Brianda (de Brihuega) de Peguera

Els Peguera

El cognom de Peguera té àmplies reminiscències per la historiografia actual, tant a nivell de Manresa com de tot Catalunya. Convé, doncs, començar fent un repàs de la trajectòria de la família per tal de poder situar i valorar a fons la figura de Brianda.

Els Peguera foren una antiga família noble d'origen berguedà. Estan documentats per primer cop el 1124, a través d'un Ramon de Peguera, fill d'Hug de Peguera, castlà del castell de Peguera. Des d'aleshores i fins el 1881 en què s'extingí el llinatge, els trobem establint vincles de parentiu amb la majoria de famílies de la noblesa catalana. Gràcies als enllaços matrimonials i herències, juntament amb les infeudacions i compres, obtingueren el domini d'un gran nombre de senyories a tot el principat, molt en especial a la Catalunya Central. Per aquestes mateixes vies, però, els dominis adquirits sovint es feren circular entre les diferents línies del llinatge o fins i tot vers altres famílies de l'aristocràcia.

Aquesta dinàmica patrimonial portà la línia primogènita del llinatge a establir-se a Berga a mitjan segle XII, on foren senyors d'importants béns. En la centúria següent, després de vendre les possessions de Berga i adquirir el castell d'Olost, es traslladaren a Lluçà.

Les tres línies principals van sorgir a finals del segle XIV, coincidint amb el repartiment de grans lots territorials entre els germans Peguera-Cervelló: Ramon, continuador de la línia primogènita de Lluçà; Andreu, iniciador de la línia de Balsareny i Guillem, iniciador de la després anomenada «línia de Mura i de la quadra de Castelltallat».⁷³

⁷³ Gran enciclopèdia catalana, versió en línia.

Andreu, com a veguer i batlle de Manresa, fou el responsable de l'establiment de la família a la ciutat. El 1393 comprà un edifici vora el monestir del Carme, que seria la casa pairal dels Peguera durant gairebé 200 anys.⁷⁴ A la centúria següent, extingides les línies de Lluçà i Balsareny, els Peguera de Manresa guanyaren pes i passaren a formar una nova línia, de la qual en seria descendent Pere Joan de Peguera i de Vilanova, el marit de Brianda.

Però Brianda de Brihuega i de Peguera no entrà a formar part del llinatge pel matrimoni amb el seu marit: Brianda era una Peguera de naixement, tal i com el seu segon cognom indica. Era filla Ximeno de Brihuega i de Damiana de Peguera i de Montbui.

Poques coses sabem sobre els pares de Brianda, tot i que el nom de Ximeno de Brihuega, fa pensar en un origen castellà.⁷⁵ També era castellana la tia Brianda de Vega, senyora d'Arenillas, que havia estat amant del príncep de Viana. La mare Damiana de Peguera i de Montbui era filla d'un segon matrimoni de Bernat de Peguera i de Rajadell.

Això vol dir que Brianda i el seu marit Pere Joan de Peguera eren parents i compartien com a mínim un avantpassat: Bernat de Peguera i de Rajadell, creador de la línia de Manresa, que era el besavi d'ell i l'avi d'ella.

Brianda aportà al matrimoni el senyoriu d'Olost i molt probablement també el de Vilanova de l'Aguda. Els havia hereditat del seu cosí matern, Nuri Joan de Peguera, mort el 1546 sense descendència.

Són poques les dades que coneixem sobre la trajectòria vital de Brianda. A través de l'obra del pare Creixell sabem que el juny de 1523 estava en procés la dispensa de consanguinitat per casar-se amb Pere Joan de Peguera, ja que com hem dit eren cosins de tercer grau.⁷⁶ Així doncs, de confirmar-se aquestes dades, Brianda encara no estaria casada quan Ignasi fou a Manresa.

Pere Joan i Brianda van tenir com a mínim 9 filles i fills. Per mitjà del llibres parroquials de la Seu, Sarret i Arboç va poder documentar

⁷⁴ SARRET, *op.cit.*, pp.173-174.

⁷⁵ Brihuega és en l'actualitat un municipi de la província de Guadalajara. El desembre de 1710 seria l'escenari de la batalla de Brihuega, que juntament amb la de Villaviciosa marcà l'inici de la desfeta austríaca en la Guerra de Successió Espanyola (1705-1714).

⁷⁶ «*Debemos a la exquisida amabilidad de D. José Peray, archivero episcopal de Barcelona, la interpretación de un antiguo documento, titulado: «Processus dispensacionis (sic) matrimonii contrahendi inter magnificos dominos Petrum de Pagaria domicellum et Briandam de Biruega, in tercio (sic) gradu consanguinitatis coniunctos. Anno a Nativitate Domini millesimo quingentesimo vigesimo tercio, die veneris intititata octava mensis iunii».*» CREIXELL, *op.cit.*, p.286.

les dates de naixement dels següents: Joana (1524); Bernat (1525); Miquel (1531); Mariana (1534); Isabel (1536); Maria (1537); Joana (1539). També tenim notícies d'un tal Berenguer, i de l'hereu Alexandre.

Pere Joan de Peguera era titular de la quadra de Valldeperes i d'una part del senyoriu de Castelladral, com a mínim des de l'any 1528. En virtut de l'herència de la seva muller Brianda, figura el 1557 també com a senyor del Castell d'Olost. Tanmateix, Brianda participava igualment en els negocis de la família: l'any 1543 la trobem encarregant-se del cobrament de censals de la casa Tragó de Barcelona, tasca per a la qual havia estat inicialment nomenat el seu marit Pere Joan.

Sembla, de fet, que Brianda no només va efectuar moltes de les seves gestions a Barcelona, sinó que hi va residir durant bona part de la seva vida. El 1560, estant domiciliada a la ciutat comtal, ella i el seu fill Alexandre van traspasar molts béns i títols que posseïen al Bages al manresà Miquel Aymerich del Bosch i Sallent. Aquell mateix any moria Pere Joan de Peguera, sense testar, i la vídua Brianda feia hereu de tots els béns propis el seu fill Alexandre.

La mort *ab intestat* de Pere Joan suscità qüestions entre Brianda i els seus fills Alexandre i Berenguer, que es disputaven l'herència del pare. Foren resoltes amb una concòrdia el 1563, que va permetre a Alexandre conservar els senyorius de Castelladral i Vilanova de l'Aguda, i també el casal de Manresa, on residí.

L'altre fill, Berenguer, va rebre el mas Falquer de Sant Joan de Vilatorrada. Aquest Berenguer de Peguera estava casat amb una altra parenta llunyana, Àngela de Gàver. Tant Marc Antoni Llentes com Galceran de Peguera, testimonis dels processos remissorials de Barcelona, tenien vincles de parentiu amb el matrimoni Peguera-Gàver, el primer n'era fill i, el segon, consogre.⁷⁷

En època de Brianda, s'havia format ja una nova sublínia o branca dins la línia de Manresa, començada per Lluís de Peguera i de Vilanova (mort el 1561), germà de Pere Joan. Lluís fou veguer de Manresa i de Vic i pare del jurisconsult Lluís de Peguera, oïdor de la Reial Audiència de Catalunya i assessor de la lloctinència del Principat.

⁷⁷ El matrimoni Peguera- Gàver tenia el seu domicili a Manresa, a la plaça Llissach actual. El seu fill i hereu fou Galceran de Peguera i de Gàver, casat el 1591 amb la filla de Marc Anton Llentes i de Gàver, Àngela Llentes, amb qui vivia al carrer Fontanet de Manresa. Tant aquest Galceran com el seu sogre Marc Anton Llentes declararen en els processos remissorials de Barcelona (1606). Galceran, que el 1606 declarava residir en els seus dominis de Sant Mateu de Bages, va morir a Barcelona el 1631, essent enterrat a la capella de Sant Bartomeu de la Seu. SARRET, *Op.cit.*, p.200.

Brianda als processos

Brianda de Brihuega i de Peguera ha estat tradicionalment inclosa dins el grup de dones manresanes seguidores d'Ignasi. Aquesta atribució se sosté documentalment a través dels processos de canonització d'Ignasi, però el cert és que 10 dels 12 testimonis que citen a Brianda en les seves declaracions ho fan induïts pel contingut de la pregunta que se'ls formula.

Es tracta dels articles 4 i 9 del procés informatiu de Manresa (1595). El primer fa referència a la vida virtuosa i santa que va dur Ignasi a la ciutat i enumera com a testimonis a Brianda de Peguera, Àngela Amigant, Miquela Canyelles i Agnès Clavera, entre d'«altres persones» de qui no s'especifica el nom. El segon torna a mencionar el nom d'aquestes 4 seguidores, al·ludint a la vida cristiana i plena de virtuts, juntament amb llur fama de persones vertaderes. L'objectiu és acreditar-les com a fonts fiables d'informació.⁷⁸

La majoria de testimonis manresans que responen als articles 4 i 9 es limiten a repetir el contingut de la pregunta més o menys íntegrament. Alguns d'ells aporten informació addicional sobre les dones mencionades, però cap ho fa sobre Brianda de Peguera.

Hem d'esperar als processos remissorials de Barcelona (1606) per trobar referències originals a Brianda. Recordem que els interrogatoris de 1606 eren més genèrics i gairebé no contenien referències a persones o indrets d'àmbit local. Per tant, els declarants que en la resposta al·ludeixen noms propis, en principi ho fan de manera genuïna. Les referències apareixen en les declaracions dels testimonis dels nobles Marc Antoni Llentes i de Gàver i Galceran de Peguera. Aquests dos personatges tenien vincles familiars entre ells (eren gendre i sogre, respectivament) i -ho acabem de veure- també amb Brianda.

Marc Antoni de Llentes, originari de Manresa i resident a Barcelona, llavors tenia 72 anys. Declarà que havia sentit anomenar Ignasi a «persones notables amb qui havia parlat, especialment amb els nobles Pere Joan de Peguera i la seva dona Brianda, juntament

⁷⁸ *MI Scripta 2*, pp.354 i ss.
Vegi's també annexos 1 i 2.

amb Bernat Matella⁷⁹ i altres persones de Manresa, tant homes com dones, que havien conegut i tractat el pare Ignasi».⁸⁰

Galceran de Peguera tenia 41 anys el 1606, i residia als seus dominis de Sant Mateu de Bages. Declarà conèixer la vida virtuosa d'Ignasi també a través de les dues mateixes persones que el seu sogre, juntament amb Joan Amigant. De Brianda, que era la seva àvia, ens diu que «havia conegut i tractat el pare Ignasi i que moltes voltes ella (...) havia fet caritat i donat menjar de sos béns a dit pare Ignasi, i que lo mateix havia fet moltes voltes la senyora Amiganta, àvia o besàvia de Joan Amigant (...) i que deien aquestes senyores grans coses de la fama, bondat i santedat del pare Ignasi, que vivia com un sant, i elles li tenien particular afició i devoció».⁸¹

En els processos de 1606 també declararen dos altres membres de la família Peguera: Jeroni de Peguera i de Navès (veguer de Manresa, de la branca dels Peguera de Mura i la Quadra de Castelltallat) i el jurisconsult manresà Lluís de Peguera. Cap dels dos parla de Brianda, potser perquè no eren descendents de la seva mateixa línia.

L'anàlisi dels processos ens porta a concloure que cap dels testimonis manresans va donar detalls sobre Brianda, malgrat que el 1595 molts van ser preguntats sobre ella. En canvi, els dos únics declarants que reconeixen a Brianda com a font i saben descriure el seu testimoniatge són, justament, parents seus. Ho fan responent a unes preguntes, les de 1606, en què no apareix en cap moment el nom d'ella.

D'entrada, la divergència fa pensar que els habitants de Manresa coneixien molts pocs detalls sobre la Brianda i la seva relació amb Ignasi, potser perquè era noble i es movia en unes esferes socials diferents que el gruix de la població. Tot i això, els veïns no neguen haver sentit parlar d'ella i, fins i tot, són capaços de validar el que s'afirma sobre ella en l'article 9. És a dir, corroboren que, igual que les altres tres testimonis anomenades, era una dona casada, que havia viscut honradament amb el seu marit, devota, caritativa, etc.

⁷⁹ Vegeu l'apartat dedicat a Isabel Matella.

⁸⁰ *MI Scripta 2*, pp.625-626.

⁸¹ *MI Scripta 2*, pp. 648-649.

Possible aparició de Brianda en la correspondència jesuïta (1549)

Per cloure les referències procedents dels *Monumenta*, fem esment d'una carta enviada pel pare Francesc Saboia al pare Joan Miró l'any 1549. El text descriu els negocis que està duent a terme la Companyia per tal d'assegurar-se la propietat d'un edifici de Barcelona per tal de fundar-hi un col·legi. En fer referència als plets que pesen sobre les cases, Saboia declara que el pare que encarregat de l'afer havia parlat amb la «señora doña Brianda», i que confiava amb el seu suport: «seguro está él que por su parte se hará cuanto querrá». No podem demostrar que es tracti de Brianda de Peguera, tot i que, com veurem a continuació, es trobava establerta a Barcelona el 1549. Aquesta menció podria ser un indicatiu que Brianda seguís col·laborant amb la Companyia més enllà de l'any 1522.⁸²

Dubtes biogràfics i hipòtesis

El repàs dels orígens de Brianda de Peguera ens ha permès contextualitzar-la familiarment, a més d'observar que el seu matrimoni amb un parent no fou un fet aïllat, sinó una pràctica comuna dins la família. Hi ha una dada, però, que discorda en el relat tradicional que l'identifica com a seguidora d'Ignasi a Manresa el 1522. I és que Brianda aleshores encara estava esperant el permís eclesiàstic per casar-se amb Pere Joan. Realment residí a Manresa, de soltera, la filla de Ximeno de Brihuega i Damiana de Peguera? Per aclarir aquesta qüestió creiem que caldria aprofundir en la recerca sobre la seva figura, això com en els orígens dels seus progenitors.

Per acabar, tenim elements per contrastar la qüestió que plantejàvem més amunt, sobre el poc contacte que va tenir Brianda amb la societat manresana en general. Després de resseguir-ne la trajectòria vital, podem apuntar que no només la condició de noble va ser determinant en aquest sentit, sinó també el fet que molt probablement va passar bona part de la seva vellesa a Barcelona. La Brianda resident a Manresa devia quedar ja molt lluny dels

⁸² *MI Ep. Mix.* 2, p.93.

declarants dels processos de canonització, tan lluny que no en quedaven ja records concrets, ni tan sols a través dels avantpassats. Es confirmaria, així, que els relats més vius sempre corresponen a aquelles seguidores d'Ignasi que al llarg de la seva vida van tenir ocasió de difondre els fets en cercles populars més amplis.

Les manresanes del «Sancti Ignatii Gesta» i les sospites de deshonestedat

Hi ha noms de seguidores i protectores d'Ignasi que només es troben a la narració dictada per Joan Pasqual el 1582, coneguda amb el nom de «*Sancti Ignatii Gesta*».⁸³ Els noms femenins que tenen com a única font aquest relat són Jerònima Claver, Caterina Molins, Paula Amigant i Joana Serra. Tanmateix, ja hem dit que és un text que conté moltes incongruències, tant descriptives com, sobretot, de caire temporal.

És per això que aquests noms han de ser considerats amb molta cautela, i aquí només hi fem referència a tall anecdòtic. Si ens hem volgut entretenir en la narració és més aviat perquè addueix sospites de deshonestedat a l'hora d'explicar els freqüents canvis d'allotjament d'Ignasi a Manresa.

En la «*Gesta*», Joan Pasqual identifica la vídua Jerònima Clavera com l'hospitalera de Santa Llúcia, i com una de les dones amb qui Ignasi baixà de Montserrat cap a Manresa. Segons el mateix testimoni, també l'acompanyaren en el trajecte una tal Paula Amigant, Caterina Molins i la seva mare Agnès Pasqual, tots vídues, juntament amb dos fillols d'aquesta, anomenats Joan Torres i Miquel Canyelles.⁸⁴

⁸³ *MI Scripta 2*, pp.80-96.

⁸⁴ El relat del descens d'Ignasi de Montserrat a Manresa és un dels punts que més resten per definir, atès que tan sols ens és conegut a través de Joan Pasqual i els testimonis dels processos barcelonins a qui aquest havia explicat l'episodi (inclòs el seu confessor, el pare Gil). La «*Gesta*» de 1582 difereix de la resta de versions en el fet que Pasqual no s'inclou dins el grup que baixà amb Ignasi. En canvi, menciona els noms de dos nens i dues dones que no tornen a aparèixer en cap més declaració.

Joan Pasqual també explica que Clavera fou la responsable d'acomodar Ignasi a l'hospital de Santa Llúcia, atès que a Montserrat ell els havia demanat si coneixien d'algun hospital on pogués allotjar-se. De fet, aquest fou el motiu pel qual el futur sant hauria accedit a baixar amb elles cap a Manresa.

Segons Joan Pasqual, la seva mare féu entrar Ignasi a la ciutat acompanyat només de Jerònima Clavera, ja que, com veurem, Agnès Pasqual temia molt els rumors de ser vista en companyia masculina. Fou també ella qui intercedí perquè Jerònima Clavera «lo acomodés bé de llit i aposento en dit hospital, i mirés per ell», mentre que l'alimentació aniria a càrrec de la mateixa Agnès.

Joan Pasqual també explica que, «com que la seva mare no gosava posar-lo i en casa per la nota de sos parents propis amb qui pledejava (...) tractà amb una gran amiga sua, viuda, anomenada Juana Serra, li donés en secret *aposeno* en sa casa (...) i estigué en esta casa fins a nou o deu mesos.» Tot i així, no es van poder evitar les murmuracions de parents i veïns, que acabaren obligant Agnès a treure Ignasi de Manresa i portar-lo a Barcelona.

Altres personatges femenins en els processos

Incloem dins d'aquest apartat els noms de 7 dones que només ens han arribat a través d'una sola menció en els processos. Es tracta d'Agnès Soler, Violant Canyelles, Agnès Vinyes, una tal T. Sala, Agnès Roca, Gràcia Bechs i Aldonça Vinyes.

La majoria són citades per llurs descendents i n'acostumen a ser la font principal. És el cas del prevere Maurici Soler, que el 1595 diu

conèixer la informació que declara a través de la seva mare Agnès Soler, que havia viscut al carrer Sobrerroca, davant la casa dels Canyelles. Agnès Soler havia vist Ignasi transitar per la ciutat, i a més Miquela Canyelles li havia parlat molt d'ell, del seu estil de vida i pràctiques religioses.⁸⁵

La majoria de declarants que es basen en el testimoni de llurs mares o àvies, ho fan afirmant que havien conegut i tractat directament Ignasi. Això és el que explicà Jerònima Sala, vídua del notari Antic Sala, de la seva àvia Violant Canyelles, en els processos de 1606.⁸⁶

Aquell any, també el beneficiat de la Seu Pere Vinyes explicà el mateix de la seva àvia Agnès Vinyes. A més d'ella, explicà que havien tingut relació amb Ignasi algunes de les dones que hem citat més amunt, juntament amb una tal T. Sala, que ja no tornarem a trobar més.⁸⁷

El tracte amb Ignasi que el blanquer Montserrat Santmiquel atribueix a la seva àvia Agnès Roca anava molt més enllà. Segons declarà el 1606, Agnès Roca era «molt afectada» d'Ignasi. Fou una de les dones que el trobà defallit a Viladordis i «li portaren a menjar i fou necessari fer-li molt bons caldos per a retornar-lo». També ens explica que Agnès vivia a la vora de l'hospital de Santa Llúcia, la qual cosa li va permetre donar compte de molts detalls i costums del personatge. No només coneixia les prèdiques d'Ignasi sobre la freqüència de sagraments, sinó que, igual que Margarida Capdepòs, fou capaç d'observar llur impacte en els usos religiosos dels manresans: «deia la àvia d'ell testimoni que la freqüentació que ara se fa en esta ciutat dels sagraments de la penitència i eucaristia, és estat després que dit pare Ignasi és estat en la present ciutat, perquè deia que el dit pare Ignasi sempre en gran manera encomanava dita freqüentació dels dits sagraments.»⁸⁸

De manera semblant, el 1606, el doctor en medicina Antoni Joan Cabrera es basà en el testimoni de la seva tia Gràcia Bechs per descriure les visions que va tenir Ignasi a la Creu de la Guia i a les escales de Sant Domènec.⁸⁹

⁸⁵ *MI Scripta 2*, p.359.

⁸⁶ *Ibidem*, p.737.

⁸⁷ *Ibidem*, p.722.

⁸⁸ *MI Scripta 2*, pp.714-716.

⁸⁹ CALVERAS, *op.cit.*, pp.85, 107, 133, 194.

Finalment, també com a testimoni de la visió de la Creu de la Guia, cal fer menció d'Aldonça Vinyes, que té com a únic referent la declaració del prevere Francesc Picalqués el 1606. Picalqués la cita com a font en la descripció de l'esdeveniment, tot i que en aquest cas no semblen tenir cap relació de parentiu. Aldonça també observà que Ignasi duia un peu nu i ple de sang; i no només això, sinó que, veient el seu rostre i aspecte, jutjà que era de naixença noble.⁹⁰

La beata María de Santo Domingo

María de Santo Domingo (1470-1524), també coneguda amb el nom de «Beato del Barco de Ávila» o «Beata de Piedrahita», va ser una de les principals il·luminades de la seva època.

Enrique García Hernán apuntà la possibilitat que la beata es trobés a Manresa el 1522. Segons ell, hauria estat un dels principals motius que van atreure Ignasi a la ciutat, atès que, tal i com recull l'autobiografia, en aquella època buscava el contacte amb persones espirituals per tal de créixer en el coneixement i servei de Déu.

La base d'aquesta deducció és l'autobiografia d'Ignasi, en què l'al·ludeix sense dir-ne el nom: «*Había en Manresa en aquel tiempo una mujer de muchos días y muy antigua también en ser sierva de Dios, y conocida por tal en muchas partes de España; tanto, que el Rey católico la había llamado una vez para comunicarle algunas cosas*».⁹¹

En efecte, María de Santo Domingo fou una de les precursoras de l'il·luminisme a la Península. Introductora de les idees del profeta i reformista florentí Giralamo Savonarola (1452-1498), era considerada una persona que estava en gràcia amb Déu. Això justificava que fos

⁹⁰ *Ibidem*, p.705.

⁹¹ LOIOLA, I. de; (GONÇALVES, L.), *Op.cit*, capítol 3, 21.

capaç de tenir experiències místiques i d'interpretar les escriptures sense necessitat de ser lletrada. Les seves creences milenaristes la portaren a profetitzar la reforma de l'església i a emprendre la renovació de les terciàries dominiques, que era l'orde al qual pertanyia.

Tal era la seva influència i fama profètica, que el cardenal Cisneros i el papa Adrià la posaren sota la seva protecció. Fins i tot el rei Ferran d'Aragó li consultà aspectes referents a la seva mort. L'autobiografia ignasiana sens dubte al·ludeix a aquesta qüestió, que és el que ha permès a García Hernán identificar que s'està fent referència a ella.

Què hi feia la beata, a Manresa, el 1522? Se sap que el 1521 havia viatjat a Saragossa a petició del futur papa Adrià a Saragossa, on s'estigué gairebé un any. D'altra banda, podria haver trobat acollida al convent de Sant Domènec, regida per frares del seu mateix orde.

Molt probablement, tal i com suggereix Enrique García Hernán, el pensament de la beata influí en les visions i il·lustracions que va tenir Ignasi a Manresa.

«*o! plega a mi Señor Jesu Cristo que os quiera aparecer un día*», recorda, en les seves memòries, que aquella dona l'hi havia dit a Manresa. Llavors ell encara no havia tingut cap experiència d'aquest tipus.⁹²

María de Santo Domingo va morir només dos anys més tard a Santa Cruz de Aldeanueva, el convent que ella mateixa havia fundat a Àvila. Creiem que Ignasi es fa ressò de la seva mort en una carta enviada a Manresa a l'atenció d'Agnès Pasqual aquell mateix any. Volen ser unes paraules per al repòs etern de la difunta i alhora de consol per Agnès, ja que intueix que deu estar trista: «*por la ausencia de aquella bienaventurada sierva, que al Señor ha placido llevarla para si, creo os veréis fatigada*».⁹³

Aquesta al·lusió ens porta a sospitar que la beata també hauria pogut tenir impacte en les pràctiques espirituals de les iñigues, ja fos directament o bé a través d'Ignasi.

⁹² LOIOLA, I. de; (GONÇALVES, L.), *Op.cit*, capítol 3, 21.

A banda del contacte directe que hauria tingut amb ella a Manresa, és probable que en aquella època també llegís el seu llibre, publicat a Saragossa només feia un any. GARCÍA HERNÁN, *Op.cit*, pp.121-127

⁹³ Vegi's l'apartat dedicat a la correspondència d'Agnès Pasqual.

3. Les dones barcelonines i Ignasi

Presentem a continuació totes les dones de qui han transcendit vincles amb Ignasi mentre ell fou a Barcelona (febrer-març de 1523/ febrer 1524-mitjan de 1526). Com en el capítol anterior, les anomenem tal com eren conegudes a la seva època, que acostuma a ser amb el cognom del marit. Indiquem també entre parèntesis el cognom familiar o de solteres, si el coneixem. A mode de síntesi visual, a l'Annex 3 adjuntem una taula que recull els vincles de totes elles amb Ignasi.

Agnès (Pujol) i Pasqual

Si els contemporanis d'Ignasi haguessin hagut d'associar una dona a la seva estada a Catalunya, aquesta hauria estat sens dubte Agnès Pasqual. Des que es van conèixer a Manresa, Agnès i Ignasi restaren units per forts vincles no només d'amistat, sinó també d'amor materno-filial. Ignasi l'anomenava «mare» i, ell a ella, fill. Els *Monumenta* són tan rics en exemples que il·lustren llur relació, que ens hem permès narrar-la des d'una perspectiva cronològica. L'ur amistat té com a etapa central el temps en què Ignasi estigué a Manresa i Barcelona (1522-1526, amb un breu interval de 6 mesos en què ell peregrinà a Jerusalem). Durant aquests anys, les seves vides restaren tan imbricades, que no es pot entendre la trajectòria vital d'ella sense conèixer també la d'ell. Quan Ignasi va marxar de Barcelona, van seguir en contacte per correspondència, de la qual ens n'han arribat algunes mostres.

Agnès als processos

Vídua, cotonera i titular d'amplis drets

L'origen de bona part de la informació biogràfica que coneixem sobre Agnès Pasqual és la declaració feta pel seu fill Joan Pasqual l'any 1582 (també coneguda com a *Sancti Ignatii Gesta*).⁹⁴

⁹⁴ *MI Scripta 2*, pp.80-96. Vegi's també l'apartat «Les manresanes del *Sancti Ignatii Gesta*...»

En aquesta narració no es parla del lloc de procedència d'Agnès, tot i que sabem que el seu cognom familiar era Pujol, i que el seu germà Antoni era mestre de cerimònies i confessor de l'arquebisbe de Tarragona.

La *Gesta* explica que el seu primer marit fou Joan Sagristà, que molt possiblement era de Manresa o, si més no, tenia propietats a la ciutat. D'aquest matrimoni en va néixer el seu únic fill Joan, tot i que el pare va morir només 13 mesos després del casament.

El matrimoni d'Agnès amb el segon marit, el cotoner de Barcelona Bernadí Pasqual, va durar tan sols 4 anys. Després de la seva mort, però, Agnès ja no es va tornar a casar, de manera que va romandre vídua durant bona part de la seva vida. El motiu que portà Agnès a no tornar a buscar marit és que Bernadí en morir li llegà tots els seus béns, amb capacitat per a gestionar-los com volgués i fer-ne hereu a qui elegís. Per poder gaudir d'aquest llegat Agnès havia de mantenir el cognom de «Pasqual» i l'ofici de cotoner del marit, juntament amb la botiga.

Joan Pasqual ens ho relata amb aquestes paraules: «*Est ofici de cotonera i los béns que en Barcelona ella posseïa i administrava los havia tots haguts i heretats per complit testament amb la mort de Bernardí Pasqual, padrastra meu i son segon marit (...); los quals bens li deixà (...) sense deixar fill ningú, per a que ella ne fes com a senyora pròpia i legítima heredera a son gust i los donàs a qui bé li paregués o volgués després de sos dies, amb condició emperò que hagués de tenir i sustentat tot lo temps que ella visqués, la botiga i tracte de son ofici de cotoner com ella, i anomenant-se Pasqual.*»⁹⁵

De la declaració de Joan Pasqual se'n dedueix que Agnès Pasqual gaudia de l'usdefruit ple i íntegre dels béns del marit, que era el grau més elevat d'usdefruit. Li donava dret a gestionar el patrimoni, vendre'l i empenyorar i gaudir de forma il·limitada les rendes o beneficis que generessin els béns del marit. Tot això sense necessitat del consentiment de tercers.⁹⁶

Els condicionants que Bernadí Pasqual imposà per a la cessió del seu llegat també es feren extensius al fill del matrimoni anterior

⁹⁵ *MI Scripta 2*, pp.81.

⁹⁶ MARTÍ I MIRALLES, J., *Principis del dret successori aplicats a fórmules d'usdefruit vidual i d'herència vitalícia*. Barcelona. Imp. La Renaixença, 1925 (edició facsímil del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, 1985), pp.250-260.

d'Agnès, que va adoptar el cognom del padrastre, bo i passant a anomenar-se Joan Pasqual o Joan Sagristà Pasqual. En morir Agnès, heretà l'ofici de cotoner de Bernadí, juntament amb els seus béns, que, en paraules del mateix declarant, «eren molts i bons».

Un nou afillat (Manresa, 1522-23)

Agnès i Ignasi van entaular amistat a Manresa. L'única font que es fa ressò de les circumstàncies en què es van conèixer és justament Joan Pasqual. En els processos de Barcelona, com que Joan Pasqual ja era mort, són les seves filles i la seva dona les qui s'encarreguen de difondre'n el testimoni. Per contra, trobem a faltar referències a Agnès Pasqual entre els testimonis manresans. Això podria corroborar el que apuntàvem abans amb Brianda de Peguera, que és que a Manresa no es guarda memòria de les seguidores d'Ignasi que no van continuar vivint a la ciutat, possiblement perquè ningú es va ocupar de difondre el relat.

Ja hem dit, però que les diferents declaracions de Joan Pasqual presenten incongruències. No se'n salva l'explicació dels motius pels quals Agnès es trobava a Manresa en les mateixes dates que Ignasi. Les raons són difuses: en la *Gesta* (1582) explica que Agnès estava aleshores a la ciutat «donant orde a les cobrances i heretats» que posseïa del seu primer marit, i que conegué Ignasi a Montserrat, un dia que havia anat a visitar el monestir amb altres dones manresanes.⁹⁷

En canvi, en la declaració feta al pare Gil el 1589⁹⁸ narra que Agnès s'havia allotjat a l'eremitori de Sant Pau de Manresa fugint de l'epidèmia de pesta que hi havia a Barcelona, i que es conegueren justament en aquella ermita, aleshores regida per monjos cistercencs, quan Ignasi hi entrà per demanar-li el camí.

En la segona versió fill i mare conegueren Ignasi en el mateix moment, ja que tots dos es trobaven a Manresa refugiats de la pesta. En la primera versió, en canvi, Joan Pasqual no acompanyava la seva mare quan aquesta va coincidir amb Ignasi per primer cop, ja que es trobava amb el seu oncle Antoni Pujol, fent de patge de l'arquebisbe.

⁹⁷ *MI Scripta 2*, pp. 82-83. Els noms de dones que anomenà Joan Pasqual ja no tornaran a aparèixer citats per cap altre testimoni. Vegeu l'apartat «Les manresanes del *Sancti Ignatii Gesta*»

⁹⁸ *Ibidem*, pp. 394-402

Segons aquest mateix relat, anaven amb Agnès, a més de les dones manresanes, dos afillats seus anomenats Joan Torres i Miquel Canyelles. Aquests dos «fadrinets», com els anomena Joan Pasqual, feien d'aprenents a casa d'Agnès i de grans acabarien esdevenint també cotoners.

En els processos de 1595, el mateix Miquel Canyelles, explicà les raons que portaren Agnès a afillar-se'l. Miquel havia nascut a Manresa, però el 1513, quan era un nen de 8 o 9 anys, se n'anà a Barcelona. No ho diu explícitament però molt probablement se n'hi havia anat sol, fugint de la misèria familiar. Agnès, que coneixia el pare del nen, de primer l'acollí a casa a dormir, però finalment decidí afillar-se'l i ensenyar-li l'ofici de cotoner, raonant que si no ho feia, temia que morís, ja que alguns nens pobres de Barcelona ja havien contret la pesta. Miquel es va estar a casa d'Agnès tres o quatre anys, fins que va tenir edat de poder-se establir a casa d'un altre cotoner a treballar.⁹⁹

El fet de tenir nens afillats com a aprenents era una pràctica estesa entre les classes menestrals amb cert volum de negoci, però a la vegada també és una mostra de l'altruisme i la commiseració de la matrona Pasqual envers els més necessitats. Aquestes mateixes inclinacions són les que la durien a apiadar-se d'Ignasi quan el conegué a Manresa, i a procurar-li allotjament a l'hospital de Santa Llúcia. De fet, si hem de fer cas al que ens diuen Joan Pasqual i les seves filles, Agnès fou qui gestionà l'allotjament d'Ignasi a la ciutat: darrere de totes les famílies i institucions manresanes que accediren a acollir-lo, hi hauria hagut la seva intercessió.

Segons aquestes mateixes fonts, ella fou qui s'ocupà també d'alimentar-lo i vestir-lo. Fou en una de les freqüents visites que feia a l'hospital de Santa Llúcia per procurar-li el que necessitava, que el trobà pres per un èxtasi o rapte que es perllongaria diversos dies. Les tres filles de Joan Pasqual fan referència a l'episodi del rapte, del qual Agnès hauria estat una de les principals testimonis. Però és Àngela Pasqual, la nora d'Agnès, qui ens l'explica amb més detall: «Agnès es regalava d'anar-lo a veure a l'hospital de Santa Llúcia, i el va trobar un dia en un èxtasi o rapte, com si fos mort, i va restar afligida amb gran dolor, perquè, com que havia estat

⁹⁹ *MI Scripta 2*, pp.286-287.

negligent envers ell, temia que aquell treball no se l'emportés, així que immediatament va matar una gallina, de la qual li va fer brou o pocions.» No fou la primera vegada que Agnès Pasqual temé la mort d'Ignasi. L'angoixa i fins i tot el sentiment de culpa amb què contemplava la possibilitat que es morís mostren fins a quin punt estava emocionalment implicada amb Ignasi i la cura de la seva salut.

Estant a Manresa, però, sembla que Agnès no va hostatjar mai Ignasi a casa seva. La *Gesta* és de nou l'única de les fonts que en dóna una explicació: Agnès Pasqual tenia por de les murmuracions dels parents manresans amb qui pledejava, la qual cosa la feia anar amb molta cautela a l'hora de fer patent la seva relació amb Ignasi. Per aquest motiu quan entraren a Manresa per primer cop baixant de Montserrat, Agnès «fou de parer no entrés junt amb elles [en referència a les altres dones que baixaven de Montserrat] lo dit pare Ignasi, per no dar ocasió de murmurar al maliciós *vulgo* de la ciutat, per ser ella viuda i ell home de bona cara i jove».¹⁰⁰ En comptes d'això, Ignasi entrà amb l'hospitalera Jerònima Claver, la tasca de la qual era, justament, tractar amb tota mena de pobres i pelegrins.

La *Gesta* torna a fer al·lusió per tercer cop a les murmuracions, després d'explicar l'estil de vida que duia Ignasi a Manresa: «No faltaren envejosos i maliciosos que públicament contradiren i murmuraren d'estos exercicis sants i del factor d'ells i de sos sequaces (...), i sobretot se murmurava de ma mare Agnés Pasquala, dient que ella era la inventora d'estos *alborots* i novetats i sa fomentadora, pus avia portat al autor d'elles a aquella ciutat i lo sustentava i emparava en ella».¹⁰¹

Segons narra Joan Pasqual en el mateix document, les murmuracions arribaren a fer-se tan públiques i «amb tant detriment de la honra del pare Ignasi i de altres dones honrades i sobretot de ma mare», que aquesta es veié obligada a fer venir el seu germà Antoni Pujol per fer-les cessar, i perquè s'endugués Ignasi a Barcelona.¹⁰² El seu fill Joan Pasqual també acompanyà l'oncle a Manresa i fou aleshores quan Agnès el presentà a Ignasi, dient-li que el tractés com a germà.

La narració que fa la *Gesta* de la trobada és del tot reveladora de l'estima maternal que tenia Agnès per Ignasi: «li digué ella senyalant-

¹⁰⁰ *MI Scripta 2*, pp.84.

¹⁰¹ *Ibidem*, p.85.

¹⁰² *MI Scripta 2*, pp.86.

me a mi: “*veu’s* aquí, fill meu, a n’en Joanet mon fill, que se’n anirà amb vos, que ve sols per això; i *vull-lo* com los meus ulls, pus de dos marits que he tingut, no n’he parit altre; *encomaneu-us-lo* com a germà, per a que mireu per ell i l’encomaneu molt de veres a nostre senyor i *mostrau-li* coses de devoció i ell vos obeirà en tot i per tot”».¹⁰³

El protegit de la mare (Barcelona, febrer-març de 1523)

Un cop a Barcelona, Ignasi féu una primera estada de 20 dies a casa d’Agnès, al carrer Cottoners (avui de Sant Ignasi).¹⁰⁴ Fou a inicis de l’any 1523, abans de pelegrinar a Jerusalem. Dormí en una cambra estreta que hi havia en el segon pis de la casa, en un llit de penitent, sense coixí ni cap mena d’aparell, tot i els oferiments que Agnès li feia per millorar el seu estatge: «encara que la dita Madrona Agnès Pasquala li volgués proveir lo llit de bona roba, ell, per mes castigar sa carn, no ho volia, i dormia de bona gana sobre les posts».

Segons la *Gesta*, Ignasi i Antoni Pujol retornaren de primer a Barcelona, mentre que Agnès i el seu fill romangueren uns dies més a Manresa, per acabar de concloure els seus negocis. Pocs després,¹⁰⁵ però, «sentí de tal manera ella sa absència, i tingué tan gran desig de comunicar amb tan santa ànima» que va interrompre els seus negocis i se’n tornà a Barcelona. «Aquella *arrebatada* vinguda», tal com l’anomena Joan Pasqual, perjudicà greument els plets que tenia iniciats, de manera que perdé bona part dels béns i interessos que tenia per cobrar. Sembla que la principal ocupació d’Ignasi durant aquells primers dies d’estada a Barcelona fou demanar caritat i ajudar els pobres, de manera que en tornar Agnès i Joan a casa seva trobaren que la porta falsa o cancell «pareixia porta de *iglesia* o de hospital, puix sempre hi havia pobres en ella».¹⁰⁶

Miquel Canyelles, que el 1523 encara vivia a casa dels Pasqual, explica que Agnès acompanyà Ignasi a casa de persones notables de la ciutat perquè demanés almoïna. Som del parer que fou en ocasió d’aquestes visites que Agnès li presentà algunes dones nobles de la ciutat amb qui tenia amistat, com Guiomar de Gralla i Isabel de Josa, les quals més tard esdevindrien també devotes d’Ignasi.

¹⁰³ *Ibidem*, p.103.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p.677. CREIXELL, *op.cit.*, p.282.

¹⁰⁵ El document ens parla de tres setmanes, extrem improbable atès que la primera estada d’Ignasi a Barcelona durà tan sols 20 dies.

¹⁰⁶ *MI Scripta 2*, pp.88-89.

La noble Guiomar de Gralla li donava farina de blat cada setmana, i era Agnès mateixa qui s'encarregava d'amassar-la i coure'n pans. Després Ignasi distribuïa el pa, però sempre es quedava el de més baixa qualitat i el més bo el donava als pobres i als servents i aprenents de la casa, de tal forma que quan Agnès Pasqual els veia menjar-se el seu pa, els reprenia severament, dient-los: «Tacanys, perquè li preneu el pa?, deixeu-lo menjar!».¹⁰⁷

Que, a casa d'Agnès Pasqual, Ignasi era gaudia d'especial protecció i era un dels afillats predilectes de la matriarca ens ho confirma la següent declaració d'una de les nétes: «se recorda que lo pare d'ella testimoni [en referència a Joan Pasqual] li digué que ell i los criats de sa casa, estant amb lo pare Ignasi, li donaven matraca dient-li paraules *descomedides*, representant-li que, si era cavaller i home noble, com anava de aquella manera, i altres coses com a gent jove, que la àvia d'ella testimoni los reprenia molt».¹⁰⁸

Alguns testimonis dels processos refereixen que Agnès era companya d'Ignasi en les seves actuacions de reforma moral i mediació. La néta Aurora Pasqual situa aquestes intervencions en els dies previs al viatge a Jerusalem: «amb sa àvia d'ella testimoni anava lo pare Ignasi per los carrers i per les cases on hi havia vicis i dones que no *visquessen* bé, exhortant-los que amassen la virtut, *frequentassen* los sagraments i dexassen aquells pecats, component diferències entre marits i mullers i altres persones...»¹⁰⁹

Fins i tot durant el pelegrinatge a Jerusalem, que va durar uns 6 mesos, es recordà d'Agnès Pasqual i li escrigué, com a mínim una carta en què es descrivia vivaçment el decurs de la peregrinació, que totes les declarants de la família Pasqual recordaven, perquè, deien, era «cosa santíssima d'escoltar».¹¹⁰

Ginys, remeis i patiments per cuidar Ignasi (Barcelona 1524-26)

Acabat el pelegrinatge i retornat a Barcelona, el març de 1524, es va allotjar de nou durant dos anys a casa d'Agnès Pasqual. L'afillat Miquel Canyelles, que aleshores ja vivia i treballava casa d'un altre cotoner, descriu la gran alegria d'Agnès pel retorn: va anar a buscar

¹⁰⁷ *Ibidem*, p.286-294.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p.639.

¹⁰⁹ *MI Scripta*, p.632.

¹¹⁰ *Ibidem*, p.303. Noti's que si escoltaven el contingut de la carta és perquè probablement no sabien llegir. Aquesta carta fou donada per Joan Pasqual al pare Pla, jesuïta.

Miquel personalment a la nova casa on s'estava, «per dir-li que el pare Ignasi havia tornat de Jerusalem, i que l'havia rebut a casa i li va dir a ell testimoni, rient: "Vine, que el veurem"; i era tanta l'alegria i joia interior que sentia ella de tenir Ignasi a casa, que va deixar que ell testimoni es quedés tot aquell dia i el matí següent, perquè pogués veure i visitar el pare Ignasi».¹¹¹

Durant aquells dos anys a Barcelona, Ignasi s'ocupà d'estudiar gramàtica. Continuaren les pràctiques de renovació de les costums, que van tenir com a contrapartida l'incident del convent dels Àngels.¹¹² La narració de l'episodi ens interessa perquè, de nou, s'hi veu reflectit el paper maternal d'Agnès, que, preocupada per les amenaces que havia rebut, pregava a Ignasi que no tornés al convent. Finalment, havent desobeït les seves advertències, Ignasi rebé una brutal pallissa que el deixà prostrat al llit del carrer Cotoners durant diverses setmanes. Segons la *Gesta* de Joan Pasqual, Agnès el vetllà i a penes es va moure del costat del llit tot el temps que va estar ferit: «En esta malaltia lo regalà ma mare i serví amb la caritat que si fora son fill o un àngel visible; prou nits restant sense posar-se en lo llit, ben contra la voluntat d'ell, per molt conforme a la del amor i respecte amb què lo amava».¹¹³

Són diversos els testimonis que descriuen la recuperació d'Ignasi d'aquestes greus lesions, bo i fent gala dels recursos que tenia Agnès com a curadora. Així, a la *Gesta* s'explica que «estigué en un llit cinquanta i tres dies sense poder-se *menejar*; i amb unes tovalloles lo alçaven i giraven per a fer-li lo llit. Posaren-lo per a que tornàs en si, en uns llençols tots ruixats amb vi dos o tres voltes».¹¹⁴

Però aquestes no van ser les úniques tribulacions que Ignasi va fer-li passar amb les seves pràctiques devotes i penitents. La néta Àngela Pasqual ens explica que negava els aliments que la matrona li oferia i tampoc no volia asseure's a menjar a taula amb la família, de manera que Agnès, compungida en veure'l tan aflaquit, va haver d'anar a parlar amb el seu confessor perquè el persuadís d'asseure's a menjar a taula i alimentar-se de manera suficient.¹¹⁵

L'altra néta Agnès sosté que, en efecte, Ignasi va acabar emmalaltint a causa d'aquests hàbits i que la seva àvia va tenir molts

¹¹¹ *Ibidem*, pp.288-289.

¹¹² Sobre aquest episodi i les raons que el motivaren, vegi's el capítol següent.

¹¹³ *MI Scripta 2*, p.92.

¹¹⁴ *Ibidem*, pp.91-92.

¹¹⁵ *Ibidem*, p.641.

treballs i patiments per mantenir-lo en vida, en una narració molt rica en detalls, on se'ns mostra de nou el repertori de remeis que utilitzava: «Vingué dit pare Ignasi a tant gran extrem, que de pura flaqueza vingué a caure en una gran malaltia, de què se fóra mort, si Agnès Pasquala, àvia d'ella testimoni (...) no l'hagués ben governat amb bons caldos, que fou necessari fer-li brous secs, encara que oí dir (...) que tenia un gran treball per fer-los-hi prendre, per ço que deia dit pare Ignasi; «Deixa'm patir aquest cossegàs!¹¹⁶ Salvem les ànimes!»(...); que deien que la dita Agnès Pasquala ne estava molt atribolada, perquè deien que lo pare Ignasi era de carn molt delicada y regalada, y volent usar de tanta penitència i abstinència, sempre tenia por no se li morís entre les mans».¹¹⁷

Un vincle perdurable

A principis de 1526, Ignasi tancà l'etapa a Barcelona i es dirigí a Alcalà i a Salamanca per continuar els estudis. En el tombant de 1526, abans de dirigir-se a la seva propera destinació acadèmica, que era el col·legi de la Sorbona de París, va tornar a passar uns dos mesos a Barcelona. Hom desconeix què va fer a la ciutat durant aquell temps, però cal suposar que sojornà de nou a casa d'Agnès.

És en aquest interval de temps que el *Processus Parvus Barchinonensi* situa la profecia que va fer Ignasi al jove Joan Pasqual. Segons aquesta font, la profecia va tenir lloc quan el noi li va preguntar si podia anar amb ell a París. La resposta d'Ignasi fou del tot taxativa: «De cap manera, que has de servir la teva mare», i acte seguit l'advertí que «passaria molts treballs, però que si els tolerava, se'n lliuraria». En canvi, en els interrogatoris dels processos informatius de Barcelona de 1595, que adopten l'episodi com a prova del do de la profecia d'Ignasi, l'auguri només s'hauria de complir si Joan Pasqual «no prestava a la seva mare l'obsequi degut».¹¹⁸

En qualsevol dels dos casos, però, queda clar que, igual que Agnès adoptà envers Ignasi el rol de mare, aquest, com a fill, se sentia amb l'obligació de respectar-la i garantir que fos respectada. Amb aquesta profecia, Ignasi va voler traslladar a Joan Pasqual el reconeixement que devia a la que fou per ell com la seva «mare d'adopció».

¹¹⁶ Augmentatiu de cos. ALCOVER, MOLL, *op.cit.*

¹¹⁷ *MI Scripta 2*, p.641.

¹¹⁸ *Ibidem*, p.400.

Mentre Ignasi va estar estudiant a Salamanca i París, Agnès el va seguir sostenint.¹¹⁹ Segons la *Gesta*, a París li enviava lletres de canvi de 100 ducats cada any «per a llibres, per a son *gasto* i per a son gust; però, per tenir-lo ell en fer bé a pobres, servia tot per a ells». Durant tot aquest temps, i fins a la mort d'Agnès, sembla que va continuar la correspondència entre ells.¹²⁰

Agnès Pasqual va morir el 1549 en el mateix llit on havia dormit Ignasi. Ho va fer assistida pel Para Araoz de la Companyia de Jesús, que va fer aixecar un petit altar a la cambra on jeia per tal de poder-hi oficiar missa. En aquell moment Ignasi es trobava a Roma, però va tenir una revelació que el va assabentar de la mort, molt abans que li fos comunicada per carta.¹²¹ Fou un altre dels successos emprats en la canonització a fi de provar el dot d'Ignasi per a la profecia. Segons la *Gesta*, en la seva lletra de condol, escrita just en el moment que Agnès expirava, Ignasi afirmava que l'havia vista «camí de la salvació».¹²² No podia haver-hi millor auguri per la dona que tant es va desviure per ell.

Agnès en la correspondència ignasiana

Tot i que els processos estan plens de referències al contacte epistolar entre Agnès i Ignasi, tan sols ens n'han arribat dues cartes, redactades per ell.

La primera és justament la carta més primerenca que es conserva d'Ignasi. La va escriure des de Barcelona el 6 de desembre de 1524, moment en què ella no es trobava a la ciutat. No es fa referència al lloc on estava Agnès aleshores, però deduïm que molt probablement fos a Manresa, on ja hem dit que tenia alguns familiars i negocis. Això entraria en contradicció amb el que confessà Joan Pasqual en la *Gesta*, que deia que a inicis del 1523 ella abandonà Manresa i ja no hi tornà més, de tan desitjosa com estava de reunir-se amb Ignasi a Barcelona.¹²³

En la carta de 1524, Ignasi sembla preocupat per la salut d'Agnès. Això explicaria que ell, que era tant rigorós i penitent en les seves

¹¹⁹ *Ibidem*, p.303.

¹²⁰ *MI Scripta 2*, p.608.

¹²¹ Aquest succés fou emprat en els processos per tal de corroborar el dot per a la profecia del futur sant. *Ibidem*, p.277 (enquesta de Barcelona 1595); p.584 (enquesta de Manresa).

¹²² *Ibidem*, p.96.

¹²³ No descartem, però, que la partida sobtada de 1523 hagués tingut lloc, i que hagués pogut actuar en detriment dels plets que Agnès tenia iniciats a Manresa, tal com declarà Joan Pasqual. En qualsevol cas, l'estada d'Agnès a Manresa el desembre de 1524 confirmaria que hauria continuat tenint interessos a la ciutat.

necessitats corporals, es mostrés indulgent amb la seva mare adoptiva: «el Señor no os manda que hagáis cosas, que en trabajo ni detrimento de vuestra persona sean, mas antes quiere que en gozo en él viváis, dando las cosas necesarias al cuerpo».

Ignasi també li dóna consells espirituals per tal de fer front als «enemics i inconvenients» que té en el lloc i defugir les «temptacions» que se'n poden derivar. L'escriu perquè, diu, intueix que Agnès es deu trobar fatigada, tant pels litigis que té a la ciutat com per l'absència de certa dona, serva de Déu, que podria ser la Beata del Barco de Ávila.¹²⁴

De confirmar-se aquesta qüestió, podríem deduir que la beata, a Manresa, també havia mantingut contactes amb Agnès Pasqual, i potser també amb les altres iñigues. Veiem que Ignasi, en les primeres cartes a Pasqual i Roser, s'hi adreça amb l'apel·latiu de «mi hermana en Cristo», un tractament que estava molt en voga entre els il·luminats.

Acaba la carta adreçant-la al pelegrí Calixto de Saa, perquè li comuniqui les seves inquietuds espirituals. Aquest personatge, amic d'Ignasi i també simpatitzant de l'il·luminisme, en aquell moment es trobava a Manresa. És probable que Ignasi l'hi hagués enviat justament per fer-se càrrec de les iñigues.¹²⁵

La segona carta és la que va escriure-li Ignasi des de París el 1533, informant-la de l'augment de cost dels seus estudis i enumerant les dones de Barcelona que el podrien ajudar. Demana a Agnès que intenti contactar amb algunes d'elles, deixant a les seves mans i criteri a quines d'elles recórrer. Aquesta delegació mostra clarament que ella seguia sent la persona de la ciutat amb qui més confiava, i també qui més vetllava per la seva manutenció.¹²⁶

¹²⁴ Més amunt hem vist que Maria de Santo Domingo podria haver estat una de les persones espirituals que atragueren Ignasi a Manresa el 1522. Vegi's l'apartat dedicat a ella en el capítol anterior.

¹²⁵ *MI Epis. 1*, p.71

¹²⁶ *MI Epis. 1*, p.90.

Isabel (Ferrer) Roser

Isabel Roser o Rosés fou l'altra gran seguidora barcelonina d'Ignasi. Commoguda des de la primera vegada que el va veure, aquesta dama benestant va convertir-se molt aviat en amiga i protectora d'Ignasi, i la seva ànsia per esdevenir jesuïta va arribar al punt de suscitar un intens debat a l'interior de la Companyia.¹²⁷

Sabem que Isabel Roser era filla de Francesc Ferrer, del llinatge barceloní del mateix nom, pertanyent a la baixa noblesa.¹²⁸ El seu marit fou el mercader Pere Joan Roser.

Segons Enrique García Hernán, Roser gaudia d'extensos contactes que beneficiaren molt a Ignasi: era familiar de Miguel Mai, protegit d'Adrià d'Utrecht (el papa Adrià VI entre 1522 i 1523) i promotor a Barcelona d'un cercle favorable al moviment espiritual erasmista. També tenia vincles amb els germans Caçador: Dídac, ardiaca de Barcelona i Guillem, auditor de la Rota i futur bisbe de Barcelona.¹²⁹

El 1543, dos anys després d'enviudar, Roser, decidida a renunciar al món, es traslladà a Roma amb la intenció de fer els vots d'ingrés a la Companyia. Ignasi, però, no acabava de pronunciar-se respecte l'admissió de dones dins de l'orde. És per això que l'any 1545 Roser va enviar una carta de súplica al papa Pau III. El pontífex obligà Ignasi a acceptar a Roser i dues companyes més (la seva criada Francesca de Cruïlles i la italiana Lucrecia Bradine). A Roser se li confià el càrrec de Santa Marta, que acollia antigues prostitutes. La casa havia estat fundada per Ignasi amb el suport d'Eleonor Osorio, esposa de l'ambaixador de Carles V a Roma.

L'octubre de 1546, però, Ignasi decidí revocar la seva admissió. El motiu de fons podria haver estat la ingerència de Roser en els afers de la Companyia. D'altra banda, Roser, recolzada pels seus parents –o precisament a instàncies d'aquests– reclamava que li fossin restituïts els importants llegats que havia fet als jesuïtes. Sembla que la qüestió aviat va esdevenir *vox populi* a Roma, en detriment de la reputació de la Companyia.¹³⁰ El seu nebot Francesc Ferrer acusà Ignasi directament de lladre i hipòcrita. Es va iniciar

¹²⁷ JORNET, N., RIVERA, M.M., VARELA, E. (coords.), *Moments històrics de les dones a Catalunya*, Centre de Recerca Duoda de la Universitat de Barcelona, 2017. (obra digital publicada per la Biblioteca Virtual de Investigación y Docencia), pp.55-56.

¹²⁸ Sorgit en el segle XIV, el llinatge aviat assolí una notable presència tant en el braç militar com en l'oligarquia urbana. En el segle XVI, les 4 branques principals foren la dels senyors de Bellveí; la dels alts funcionaris reials (amb càrrecs com la batllia general de Catalunya, entre d'altres); la dels senyors de Burriac, vinculats al poderós clan barceloní dels Sarriera-Margarit i, finalment, la dels juristes i titulars de l'escribania de Mataró. Isabel Roser pertanyeria a aquesta última. OLIVA, B., *La petita noblesa del Maresme. Tres trajectòries: Des Bosc, Ferrer i Sala (s. XIV - XVII)*, Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró, 2002, pp. 47-70.

¹²⁹ GARCÍA HERNÁN, *Op.cit.*, p.132.

¹³⁰ *MI Epis.1*, pp. 437-440, 446, 488-493

un plet que va acabar el 1547 a favor de l'orde, i que obligà a Ferrer a demanar perdó a Ignasi de genolls.¹³¹

Tot això no només motivà que Ignasi l'expulsés, sinó que el futur sant demanà al papa que expedís un breu prohibint per sempre l'entrada de dones a l'orde, la qual cosa va fer el 1547.

Decidida a continuar fent vida regular, Roser va retornar a Barcelona. De primer es féu càrrec d'una casa d'acollida d'orfes. Els últims anys de la seva vida estan marcats per un profund penediment i ascetisme. Acabà fent professió al convent de Santa Maria de Jerusalem de Barcelona, d'obediència franciscana, on trobaria la mort vers el 1554.¹³²

Roser als processos

Orígens familiars i vincles socials

Malgrat que els interrogatoris de 1595 contenen àmplies descripcions dels successos que vinculaven Ignasi i Roser, són pocs els testimonis dels processos que donen detalls de caràcter biogràfic sobre ella.

La poca incidència de Roser en les declaracions es deu probablement al fet que gairebé no hi ha parents seus que testifiquin. Això ens impedeix conèixer amb precisió els orígens familiars del personatge.

Un dels únics testimonis que aporta dades referent als vincles familiars d'Isabel és del doctor en ambdós drets Josep Ferrer, que el 1606 declara que Isabel Roser era la seva tieta-àvia per part de pare. Josep s'identifica com a fill del també doctor en drets Francesc Simon Ferrer i d'Anna de Peguera. Explica que Isabel Roser era filla del seu besavi, anomenat Francesc Ferrer.¹³³ Segons Creixell, el pare d'Anna de Peguera fou el jurisconsult manresà Lluís de Peguera,¹³⁴ la qual cosa confirmaria la vinculació de la família de Roser amb

¹³¹ GARCÍA HERNÁN, *Op.cit.*, p.345.

¹³² Convent situat fins el 1868 prop dels solars avui ocupats pel mercat de Sant Josep, a la Rambla Sant Josep, en la zona compresa entre els carrers de Cervelló i Jerusalem. CREIXELL, *Op.cit.*, pp.291-292.

¹³³ *MI Scripta 2*, p.628 Francesc Ferrer podria ser el Francí Ferrer documentat com a ciutadà honrat de Barcelona i fundador de la branca de juristes dels Ferrer. OLIVA, B., *op.cit.*, pp.69-70.

¹³⁴ CREIXELL, *Op.cit.*, p.286. Vegeu també l'apartat dedicat a Brianda de Peguera.

el grup de prohoms catalans. No podem descartar tampoc la vinculació de Roser amb els Ferrer que acolliren Ignasi en la seva casa de Manresa i que tenien vincles amb la cort de Portugal.¹³⁵

L'altre testimoni que dóna informació familiar sobre ella és Francesc Calca, interrogat el 1595. Calca cita com a font un nebot d'Agnès Pasqual, anomenat Bernat Xivaller. Aquest, que conegué Roser perquè era molt amiga de la seva tia, recordava que el marit Pere Joan Roser era cec. Segons aquest testimoni, Roser juntament amb Xivaller i Joan Pujalt, el confessor d'Ignasi, haurien propiciat que Ignasi entrés a estudiar gramàtica a l'escola del mestre Ardèvol.¹³⁶

A banda de Calca, hi ha altres declarants que fan referència als cercles socials per on es movia Roser. Entre ells hi ha els descendents d'Agnès Pasqual, que confirmaren en diverses ocasions la gran amistat entre la seva àvia i Roser. El 1595, també la monja carmelita Estefanía de la Concepció i de Rocabertí referí que la seva àvia Anna de Rocabertí era molt amiga d'ambdues; a més d'afirmar que Roser tenia molta familiaritat amb Isabel de Josa.¹³⁷ Notem l'ascendència noble de moltes d'aquestes dones, així com el fet que totes elles eren també seguidores d'Ignasi, tal i com es veurà en els apartats corresponents.

Devoció a primera vista

Un dels esdeveniments més famosos de Roser és la seva enlluernadora primera trobada amb Ignasi, abans que aquest partís cap a Jerusalem (febrer-març de 1523). L'article número 9 del procés barceloní de 1595 narra la trobada amb molta riquesa de detalls:

«Assumeix que el dit pare Ignasi, exercitant-se, entre altres exercicis sants i devots, en escoltar sermons, un dia mentre assistia a la predicació divina en una església, va ser vist per Isabel Rosés, esposa de N. Rosés. Ignasi estava en dita predicació o sermó amb la cara o rostre tan resplendent, que la dita Isabel va judicar que era quelcom admirable i sobre natura. I així retornada a casa i obtinguda llicència del seu marit, va fer-lo interrogar, per tal de saber qui era

¹³⁵ Vegi's l'apartat dedicat a Joana Ferrer.

¹³⁶ *MI Scripta 2*, pp.298-303.

¹³⁷ *Ibidem*, pp.340 i ss.

i quin era el seu regne o província. I, finalment, així el va poder conèixer. Tal era la seva motivació i excitació pel signe i demostració que féu Ignasi mentre ella escoltava el sermó, que els considerà propis d'un sant baró. Però després de descobrir d'ell tot això, no va poder saber res més, ni tampoc perquè dit pare Ignasi volia anar cap a Jerusalem».¹³⁸

La descripció és tan completa que la majoria de testimonis que coneixien el succés es limitaren tan sols a corroborar el contingut de la pregunta. Miquela Espuny, abadessa del convent de Sant Jeroni on Roser passà els últims anys de vida, afegí que coneixia el fet perquè l'havia sentit a narrar a Roser «amb moltes llàgrimes i gran fervor i devoció, ja que havia tingut gran amistat amb ell».¹³⁹

El doctor en ambdós drets Miquel Çarrovera, que conegué Isabel Roser a Roma el 1542, va situar l'encontre a l'església de Sant Just de Barcelona, que estava prop de casa d'ella. Segons aquest testimoni, d'aquella feta en va sorgir una gran amistat, Roser esdevingué la seva protectora i el convidava a dinar a casa a diari: «procurà que Ignasi cada dia vingués a casa seva, on el feia menjar per l'amor a Déu; i així ella acostumà a parlar amb ell molts dies seguits, les quals santes conversacions i col·loquis foren l'origen de la gran devoció i familiaritat d'ella. Per tot això, ella sempre el va ajudar amb caritats i almoines, tant en els seus viatges com peregrinacions i estudis».¹⁴⁰

Roser al convent de Jerusalem de Barcelona

Els processos que van tenir lloc el 1595 a Barcelona dediquen dos articles a les circumstàncies que acompanyaren la professió de Roser al convent de Jerusalem de Barcelona.

Tot i que l'objectiu no és documentar els motius d'expulsió de Roser de la Companyia, es fa referència a l'afer de manera col·lateral. L'article 33 explica que Pau III va donar-li permís per a constituir una ordre femenina dins la Companyia. Poc després, però, Ignasi, persuadit per Déu, va demanar al papa que eximís els jesuïtes de portar «el càrrec de les monges» (*ut ipse eximeret a portando onere monialium*).¹⁴¹

¹³⁸ *MI Scripta 2*, p.273.

¹³⁹ *Ibidem*, p.336

¹⁴⁰ *MI Scripta 2*, p.294. Çarrovera, per referir-se a Roser, l'anomena «dita vídua». Per evitar confusions, hem suprimit aquesta expressió, ja que quan va conèixer Ignasi Roser encara era casada.

¹⁴¹ *Ibidem*, p.281.

L'article 34 narra que, un cop li fou denegat l'entrada a l'orde dels jesuïtes, Roser va decidir professar com a monja al convent de clarisses de Jerusalem de Barcelona.¹⁴²

En resposta a aquests dos articles, alguns testimonis donen la seva versió de l'intent de Roser d'esdevenir jesuïta i, sobretot, descriuen la seva vida regular al convent de Jerusalem.

El 1606, l'abadessa Miquela Espuny digué que Roser, en companyia de Cruïlles, es traslladà un temps a Roma per visitar Ignasi, i que ell, sorprès de trobar-la de nou, l'acabà convencent perquè es fes monja. Espuny narra l'encontre de la següent manera:

«Quant lo pare Ignasi la veu, se admirà, posant les mans al cap dient: “*Válame Dios! Roser, aquí estáis? Quién os ha llevado?*” I ella respongué: “Déu i vos, pare”, i que, après, a persuasió de dit Pare Ignasi, se'n tornà en Barcelona, persuadida del pare Ignasi que es fes monja».¹⁴³

També el 1606, Sor Estefanía de la Concepción i de Rocabertí mostra com Roser explicava la negativa d'Ignasi: «algun cop, parlant amb ella testimoni, Isabel Roser li havia contat les perfeccions del pare Ignasi i com no va ser considerat digne que es rebessin monges dins la Societat».¹⁴⁴ En un gest d'humilitat i submissió, Roser admetia que les virtuts del monacat femení no es podien equiparar a la perfecció d'Ignasi, tot i que ja veurem que no ho va acabar de pair.

Algunes monges del convent Jerusalem descriviren la vida santa que va dur Roser com a monja, bo i esdevenint fins i tot un exemple per a les altres germanes.¹⁴⁵

Sor Angèlica Jovells explicà el 1606 que Roser explicava coses tan notables d'Ignasi que «era glòria i consolació espiritual de oir-les, que ens edificava i rompia los cors de totes».¹⁴⁶

Quant a la mort d'Isabel Roser al convent, l'abadessa Miquela Espuny arriba a l'extrem de descriure un traspàs marcat per circumstàncies extraterrenals, signe inequívoc de la seva venerabilitat: «té per cert, que el precís moment en què morí sor

¹⁴² *Ibidem*

¹⁴³ *Ibidem*, p.696.

¹⁴⁴ *MI Scripta 2*, pp.679-681.

¹⁴⁵ *Ibidem*, p.338

¹⁴⁶ CREIXELL, *Op.cit.*, p.298.

Isabel, la seva cel·la o cubicle era ple d'Àngels del cel, pel gran gaudi i alegria de morir i elevar-se al cel que demostrà dita Isabel».¹⁴⁷

Roser en la correspondència ignasiana

Ens han arribat algunes de les cartes que Roser i Ignasi es van enviar després que ell marxés de Barcelona. La sèrie conservada comprèn 9 exemplars, 5 escrits per Roser i 4 per Ignasi. A aquests textos també caldria afegir-hi la súplica que Roser envià al papa perquè propiciés la seva admissió a l'orde jesuïta. En conjunt, les cartes de Roser són il·lustratives del nivell d'instrucció que tenia: escrivia amb un castellà ple de catalanismes i alguna vegada directament en català, la qual cosa denota que, tot i la seva extracció social alta, coneixia poc la llengua castellana. Molt probablement no sabia llatí, ja que si l'hagués conegut molt probablement hauria escrit el papa en aquest idioma.¹⁴⁸

En general, els escrits mostren que, d'entre el grup de seguidores barcelonines, Roser era una de les més compromeses espiritualment, i també una de les principals interlocutores d'Ignasi.

Dona espiritual entre afers mundans (1532-1538)

Les dues primeres cartes conservades (1532 i 1538), foren escrites per ell durant l'època d'estudiant a París i el primer període fundacional de la Companyia.¹⁴⁹ Mostren que s'explicaven les qüestions del dia a dia, i també es reconfortaven espiritualment davant les dificultats.

D'especial interès és la missiva enviada el 1532 des de París, en què li agraeix el finançament com a mentora, accepta de bon grat les disculpes pel fet de no poder-lo finançar més, així com pel fet que les altres «hermanas» no li estan enviant cap ajuda, en al·lusió a les altres devotes que li havien fet caritat a Barcelona.¹⁵⁰

Dedica molta atenció a aconsellar-la per fer front a les «malícias, falsedades y celadas» que l'han envoltat completament en els darrers

¹⁴⁷ *MI Scripta 2*, p.336.

¹⁴⁸ SÁEZ, M.A., (JIMÉNEZ, M. dir.), *Isabel de Josa. Una insòlita dama catalana del segle XVI*, Treball de final de màster d'Història de Catalunya, UAB, Bellaterra, 2015 (inèdit), p.50.

¹⁴⁹ *MI Epist. 1*, pp. 83 i 137

¹⁵⁰ Per a les reminiscències il·luminades d'aquest apel·latiu. Vegis's l'apartat dedicat a la correspondència amb Agnès Pasqual.

temps. Ignasi reflexiona que, si sovint hom no troba prou paciència per fer front a aquestes injúries, potser és perquè no està tan mort en les coses mundanes com caldria. Que els rumors tenen a veure amb qüestions carnals ens ho confirma la petita faula utilitzada per il·lustrar el consell, que enalteix la santedat d'un frare franciscà que es va resistir a les insinuacions sexuals d'una companya d'orde amb qui va haver de compartir habitació durant un viatge.¹⁵¹

Vídua i desitjosa de desprendre's del món (1542)

El grup de cartes redactades el 1542 mostren la creixent inquietud espiritual de Roser després d'enviudar.

Ignasi anuncia l'arribada del pare Araoz a Barcelona, bo i confiant que podrà satisfer les necessitats espirituals d'ella i de les altres «*hermanas*».¹⁵²

L'octubre d'aquell any, Roser envia a Ignasi una carta que hem de considerar tot una declaració d'intencions. El text, molt llarg, mostra que Roser li confiava tota mena de qüestions. És conscient de la profunda dependència dels seus consells i per això es disculpa: «*por amor de Dios nuestro Señor perdonadme la prolijidad de mi escribir, pues no puedo descansar con otro*».

Roser, que es trobava a la torre de la seva propietat per fer-se càrrec de la verema, explica que té la intenció de traspassar els béns al seu nebot i a la germana del seu difunt marit, ja que, diu, «*no veo la hora de serme ya despedida de todo, según la aborracion [sic] y poca afición [que] tengo en ninguna de estas cosas*».

La resta de la carta la dedica a planificar les accions per desprendre's del món, començant per enviar als pares jesuïtes tota la roba de la llar que té perquè puguin servir com a tovalles d'altar. Quant al béns immobles, expressa la voluntat donar a la Companyia una part dels extensos drets d'usdefruit que té sobre les propietats del marit, però amb molts dubtes: «*y aunque el derecho de heredera me da mucha parte de los bienes, soy tan escrupolosa que siempre me parece que no lo hago bien*».

¹⁵¹ La pràctica de dormir homes i dones religiosos junts per comprovar si tenien les passions mortes estava molt present en els corrents il·luministes amb els que es relacionava Ignasi. Vegi's l'apartat introductori dedicat a les il·luminades.

¹⁵² *MI Epis.* 1, p.186.

També dona compte de l'intent d'entrar a la congregació de jerònimes, que va acabar avortant per la poca disposició de les monges a ser reformades espiritualment, tal com ella i altres dones pretenien: «*lo de las jerónimas, como ya os tengo escrito, no ha habido lugar, porque no quieren la reafirmacion, y mi espíritu se ha resfriado en porfiar*».

Finalment, declara la intenció de traslladar-se a Roma per Quaresma, en companyia d'Isabel de Josa. A l'espera que arribi la data, resol retirar-se a Santa Clara, on compartirà cambra amb la monja Teresa Rajadella, com veurem una altra pionera de la reforma monàstica.¹⁵³ Els dubtes es fan també extensius a la manera d'emprendre el viatge a Roma i a l'acompanyant que ha de prendre, tot i que no dubta que ha de ser un home.¹⁵⁴

Ignasi contemplava amb alarma el viatge de Roser a Roma: hauria preferit que no hi anés, però era conscient que no s'hi podia oposar. Va desaconsellar al pare Araoz entrar a la urbs romana en companyia de Roser, perquè no semblés que eren els jesuïtes els qui la hi portaven. És per això que li encomanava que trobés la manera de dur-la «*sin escándalo, aunque pasivo, y sin desedificación*».¹⁵⁵

La gosadia d'adreçar-se al papa (1545)

Mereix una menció a part la súplica que va enviar Roser al papa l'any 1545 i que va permetre a Roser l'entrada a la Companyia. Dirigir-se directament al papa fou una aposta atrevida, els motius de la qual es condensen en el redactat.

Comença comunicant al sant pare que s'ha desplaçat a Roma a veure «mestre Ignasi» perquè és «vídua i té llibertat», i també perquè des que el va conèixer -22 anys enrere- n'ha estat molt devota. La seva intenció diu, és ser encaminada per ell «*en el mayor servicio de Dios mi señor*». Afegeix que, ha vist en Ignasi i els socis de la Companyia tantes virtuts i perfeccions, que ha pres la resolució de restar sota la seva obediència i fer el vot de castedat i pobresa.

¹⁵³ Vegi's, l'apartat dedicat al monestir de Santa Clara, dins el capítol següent.

¹⁵⁴ *MI Ep. Mix 1*, 109.

¹⁵⁵ *MI Ep. Mix 1*, 112.

Quant al vot de pobresa, especifica que ja ha satisfet la voluntat del seu marit. Molt probablement fa al·lusió al fet que, com a usufructuària, ja ha fet el traspàs del llegat marital vers l'hereu designat per ell. Dels béns propis, diu, es compromet a tenir «aquella pobresa que [de] mi prelado me será mandado»

El motiu pel qual demana al papa que intercedeixi en favor del seu ingrés a la Companyia, és, en última instància, poder gaudir vitalíciament del guiatge espiritual d'Ignasi: «Suplico humildemente a [vuestra] santidad me quiera hacer de la misma congregación de Jesús, i mandar a maestro Ignacio me tome el voto solemne en sus [ma]nos, i que tenga cuidado de mi alma todo el tiempo de su vida»

Roser també sol·licita al papa l'ingrés de la seva criada Francesca Cruïlles.¹⁵⁶

Monja i ressentida (1546-1554)

L'última sèrie de cartes (1546-1554) comprèn l'expulsió de Roser de la Companyia i el retorn a Barcelona per complir finalment la voluntat de viure com a religiosa.

L'1 d'octubre de 1546 ell li comunicà que havia decidit desentendre's de la direcció espiritual de dones dins l'orde: «viendo, conforme a mi consciencia, que a esta Compañía no conviene tener especial cargo de dueñas con votos de obediencia (...) me ha parecido, a mayor gloria divina, retirarme y apartarme de este cuidado de teneros por hija espiritual en obediencia».¹⁵⁷

La decisió implicava les tres dones que havien fet els vots el 1545: Cruïlles, Roser i la italiana Lucrècia Bradine. En una carta al pare Torres d'aquelles mateixes dates, Ignasi diu que Roser li havia demanant «que le hiciese un escrito en el qual no pareciese echarla por sus defectos», en referència molt possiblement a la missiva de l'1 d'octubre.¹⁵⁸ Els «defectes» al·ludits podrien ser els desacords personals amb el fundador,¹⁵⁹ tot i que tampoc no podem obviar la noció d'inferioritat femenina que hi ha en el rerefons.

¹⁵⁶ *MI Scripta 2*, pp.11-13.

¹⁵⁷ *MI Epis. 1*, pp.424-425.

¹⁵⁸ *Ibidem*, p.446.

¹⁵⁹ Ja en la súplica de 1545, Roser demanava al papa que ordenés cessar la predicació iniciada per alguns jesuïtes a Barcelona. Aquestes intromissions sens dubte influïren en la decisió d'expulsar-la i de no admetre mai més dones dins la Companyia.

Ignasi es feia ressò de la reticència de Roser a acatar la decisió. Tanmateix, presumia d'haver quedat amic amb ella.¹⁶⁰ La reforma del monacat femení, que va impulsar aquell mateix any, bé podria considerar-se com una compensació, atès que ella fou una de les dones barcelonines que més havien treballat en aquest sentit.

En una nova carta del 1547, Roser explica a Ignasi que es dedica a hostatjar nens orfes en una casa, amb la col·laboració del pare jesuïta Bernat Caselles. Demana perdó a Ignasi per les seves faltes i la manca d'humilitat, confirmant que l'anul·lació del seu vot a la Companyia podria haver estat motivada per la manca d'obediència al pare fundador. Potser també es penedeix d'haver pledejat amb Ignasi per qüestions temporals. A la vegada, però, s'autodefineix com «la seva indigna i inútil servidora», cosa que deixa entreveure cert to de retret, i potser també d'ironia.¹⁶¹

Roser va fer ingrés al convent de Jerusalem el dia de reis de 1549. En dues cartes de 1550 i 1554¹⁶² explicà la seva vida al convent. Les monges ja les coneixia d'abans, perquè vivia prop del convent i, desitjosa d'oblidar el món, parents i propietats, eren les úniques persones amb qui havia mantingut contacte d'ençà del seu retorn a Barcelona. En fer professió, Roser abandonà l'activitat a l'hospital d'orfes, que havia deixat a mans d'un administrador, bo i llegant-hi la part principal dels seus béns. La resta es destinà al rescat de cristians captius i a una causa pia per donzelles maridar que havia estat creada pel seu difunt marit. També deixà una petita quantitat perquè Francesca Cruïlles pogués servir a l'hospital de Santa Creu sense preocupar-se de la manutenció. Potser perquè encara estava ressentida, no va deixar res per als jesuïtes, i ells lamentaren que no es sentís en deute amb la Companyia.¹⁶³

El 1554 la seva salut estava molt deteriorada, però donava gràcies a Déu de l'oportunitat d'aquella penitència, fent mostra d'una profunda identificació amb l'ascetisme jesuïta: *«estoy muy fatigada del pecho, y todo el cuerpo lleno de dolores, que no puedo caminar sino de la silla al coro y , por necesidad, muy tarde al parlador, y con quien me ayuda a bajar. Gracias sean dadas á su diuina majestat de la merced [que] me hace de castigar el cuerpo, pues fue causa que el alma desirviere [sic] a su creador y redentor»*. I és que,

¹⁶⁰ *MI Epis. 1*, pp.437-440, 446.

¹⁶¹ *MI Ep. Mix 1*, pp. 449-450

¹⁶² *MI Epis. 12*, p.398 (1550); *MI Ep. Mix 4*, p.148 (1554).

¹⁶³ *MI Ep. Mix 2*, p. 54.

veient-se a les portes de la mort, els retrets quedaven en segon pla. El seu principal anhel era que Ignasi que es recordés d'ella i aconseguir la seva intercessió.

Francesca Cruïlles

Francesca als processos

En els processos, Francesca Cruïlles sempre apareix vinculada a Isabel Roser, de qui fou criada. Gairebé tot el que sabem d'ella prové de l'època en què acompanyà Roser a Roma. Ja hem vist que, en la súplica al papa (1545), Roser va demanar que Francesca també pogués entrar a la Companyia amb ella.¹⁶⁴ Un cop Ignasi es va fer enrere, sembla que van tornar juntes a Barcelona, però Cruïlles no l'acompanyà en la professió al convent de Jerusalem, sinó que va dedicar-se al servei de les dones pobres de l'Hospital de Santa Creu.

Caldria estudiar els vincles de Francesca amb el llinatge noble dels Cruïlles, originari del poble del mateix nom al Baix Empordà, la línia principal del qual s'establí a Barcelona en època moderna. Documentats per primer cop en el segle XI, en el XIII els Cruïlles s'uniren amb els senyors de Peratallada. El 1468 foren agraciats pel rei Joan II amb el títol de barons de Cruïlles.¹⁶⁵

Francesca en la correspondència ignasiana

Cruïlles mai va escriure directament Ignasi, però la correspondència de Roser amb els pares de la companyia i també d'aquests entre ells són plens de referències a Cruïlles: el seu nom apareix sempre al costat del de la seva mestressa.

Quan l'octubre de 1546, havent ja decidit l'expulsió de Roser, Cruïlles i Lucrècia Bradine de la Companyia, Ignasi escriví al pare

¹⁶⁴ Vegi's l'apartat dedicat a Isabel Roser.

¹⁶⁵ www.enciclopèdia.cat

Torres per explicar-li com les tres dones havien encaixat la decisió i quines mesures pensava prendre per reconduir-les, digué de Cruïlles:

«Maestre Mione me dice que Cruyllas no hace sino llorar, y que ella no quiere otra cosa sino vivir y morir en obediencia de esta Compañía».

Per pacificar-la i consolar-la –deia-, tenia la intenció «meterla en un monasterio», tal i com ja havia concertat amb Bradine.¹⁶⁶

El 1549, una carta del pare Joan Queralt al pare Polanco ens informa que havia trobat la seva vocació servint a les dones pobres de l'hospital. Sembla que seguia tenint gran afecció per Ignasi i els jesuïtes, als quals anomenava «mis padres». La satisfieia molt veure que la seva activitat era aprovada membres de la Companyia i se sentia molt consolada de poder-se confessar amb ells:

«La hermana Cruilles desea ser traída a la memoria de nuestro Padre en Cristo Maestre Ignatio. Ha perseverado i persevera siempre con su ministerio y servitio de las mujeres pobres del hospital, y esto con tanto contentamiento y diligencia, sólo en pensar que así parece a «mis Padres» (que así nos llama ella), [que] con esto está muy determinada de acabar allí sus días. Es tan querida, así de los pobres, como de los administradores y señores, que mandan aquella casa, que, cierto, con su buen odor y solícita caridad los tiene á todos muy edificados, y manda en aquella casa lo que ella quiere. Parece que nació para aquel ministerio. Confiésase con nosotros, el que primero le viene a mano, y con esto está muy contenta. En las oraciones de los Padres y hermanos que ahí estuvieran desea ser encomendada en el Señor.»¹⁶⁷

Un any més tard, Isabel Roser informà Ignasi que, entre les seves múltiples deixes testamentàries, havia «deixat vida a na Cruïlles, perquè no passi necessitat i pugui continuar en l'hospital».¹⁶⁸ Molt probablement Cruïlles morí exercint aquest servei, tal i com ella desitjava. La seva tasca hauria tingut continuïtat anys més tard, el 1599 amb la fundació, al mateix Hospital de la Santa Creu, de la Congregació de la Nativitat de la Mare de Déu, formada per dones laiques dirigides espiritualment pels jesuïtes.¹⁶⁹

¹⁶⁶ MI Epis. 1, p.440

¹⁶⁷ MI Ep. Mix. 2, p.142.

¹⁶⁸ MI Epis. 12, p.398

¹⁶⁹ ZARAGOZA, E., *Recull de documents i articles d'història guixolencs*, Barcelona, Abadia de Montserrat, 2007, pp. 365-368

Isabel (Òrrit) de Josa

Més enllà de la coneixença amb Ignasi, Isabel de Josa és recordada com una de les grans erudites del segle XVI català. Destacà pels coneixements teològics, i per una excel·lent capacitat oratòria. L'altra faceta de Josa, potser menys coneguda, fou l'exercici d'obres caritatives i assistencials.

Un treball recent de la historiadora M. Ángeles Sáez, al qual ens remetem, ha analitzat amb detall la seva figura.¹⁷⁰ Aquí tan sols farem uns breus apunts sobre la seva trajectòria biogràfica, bo i complementant-la amb la informació de primera mà que hem extret dels *Monumenta*, a fi d'il·lustrar els vincles que va tenir amb Ignasi de Loiola.

Trajectòria vital

Orígens i formació (1490?-1509)

Membre del llinatge de prohoms lleidatans dels Òrrit, Isabel de Josa és un cas excepcional de dona que va tenir accés a l'educació. El seu pare, Vicenç Òrrit, era doctor en lleis i exercí de diputat pel braç reial a la Diputació del General de Catalunya, a més de ser membre del Consell Reial. És possible que els assumptes del pare portessin la família a instal·lar-se a Barcelona, on segurament Isabel i la seva germana foren educades per un preceptor privat. Hom creu que la seva formació hauria estat complementada per la biblioteca familiar, que sens dubte devia ser àmplia. Així és com hauria adquirit domini de les llengües llatina, grega i hebrea, juntament amb una basta formació teològica, sobretot en l'obra de Duns Escot.

¹⁷⁰ SÁEZ, *Op.cit.*

Matrimoni i descendència (1509-1517)

Tot i que Isabel no era noble, els càrrecs ocupats del seu pare l'acostaven a aquesta condició. Per això, el 1509, a Barcelona, va contraure matrimoni amb el noble Guillem Ramon de Josa i de Cardona, fill de Gaspar Joan de Josa i de Maciana de Cardona.

El sogre d'Isabel era membre del llinatge dels Josa, originari de la Vall de la Vansa, però aleshores establert a Solsona. Posseïa diversos senyoriis al bisbat d'Urgell, dels quals traspassà al seu fill Guillem Ramon els castells de Madrona, Ogern, Ciuró, Castellar i Altés, a més de la castlania de Solsona.

Per la seva part, la sogra Maciana de Cardona era filla d'Hug de Cardona Anglesola Centelles, senyor de la baronia de Bellpuig, i d'Elfa de Perellós i Mur.

El matrimoni Josa-Orrit, va tenir tres fills: Maciana (1510), Guillem (1515) i Anna (1517). Guillem es casaria el 1535 amb Helena, filla del bisbe de Barcelona Joan de Cardona.¹⁷¹

Viudetat (1517-1543)

Isabel de Josa es va quedar vídua el 1517, amb només 26 anys. Mentre els fills foren menors d'edat, va haver de fer-se càrrec dels dominis familiars, però també la trobem exercint de mestra privada. Fou en aquesta època que conegué Ignasi. Poc més tard protagonitzà una prèdica a la catedral de Barcelona que va tenir ampli ressò en la societat patriarcal de l'època, i a la qual fan referència alguns testimonis dels processos.

El 1534 Isabel de Josa acudeix a la cort d'Isabel de Portugal i Carles V com candidata a preceptora de la princesa Maria, però finalment no va ser admesa. Sembla que qui la proposà fou Estefania de Requesens, una altra de les devotes ignasianes de Barcelona. Estefania, casada amb Juan de Zúñiga, vivia aleshores a la cort de Madrid. Molt possiblement un dels motius que la portaren

¹⁷¹ CREIXELL, *op.cit.*, p.294.

a proposar la seva amiga Josa foren les dificultats que tenia per adaptar-se a l'ambient cortesà.

El 1536 va ingressar al convent de Santa Isabel també conegut com Santa Clara de Lleida, de monges franciscanes. Paral·lelament, també duia a terme activitats a Barcelona. Va adquirir uns edificis al Raval que havien estat del convent del Peu de la Creu, on duia una vida retirada acollint orfes i antigues prostitutes, amb la col·laboració d'una beata amiga seva. També participà en la fundació de la confraria de la Sang, una institució laica integrada per homes notables que s'encarregava d'assistir als condemnats a mort i retirar-ne els cadàvers. Sembla que no va estar subjecta al vot de clausura, bo i mantenint-se en un condició de laica religiosa que l'equiparava a les terciàries de Sant Francesc.

Estada a Roma (1543-1546)

L'abril de 1543, Isabel de Josa emprèn el viatge cap a Roma juntament amb la seva amiga Isabel Roser. Sembla que, a diferència de Roser, Josa no tenia intenció de posar-se sota l'obediència d'Ignasi, sinó que tan sols pretenia establir-se a la ciutat eterna per tal de continuar la tasca assistencial iniciada a Barcelona. Tot això malgrat que, com veurem, va mantenir-se en contacte amb els jesuïtes, molt especialment amb el pare Araoz.

Segons Sáez, el que la portà a emprendre el viatge foren les pressions que rebé de l'entorn. La seva família no hauria vist bé que es dedicués a activitats caritatives. A aquesta circumstància hi hem de sumar el mal ambient familiar, evidenciat posteriorment pels incidents de caràcter criminal protagonitzats pel seu fill Guillem i pel seu gendre Lluís de Senesterra. Potser és per això que seria recordada amb el sobrenom de «la trista» (*tristis Isabella*).

A Roma Isabel de Josa s'allotjà i col·laborà amb la casa de Santa Marta, regentada per Roser i dedicada a oferir noves oportunitats a les prostitutes. També va dur a terme la famosa prèdica davant del col·legi de cardenals, plena de controvèrsia perquè els canons religiosos prohibien predicació femenina.

Tasques assistencials a Vercelli i Milà (1546-1564)

El 1546 es va establir a Vercelli (Piamont), on va treballar durant 6 anys per a la constitució d'un sistema assistencial per a les òrfenes, que es va concretar en la fundació del *Collegio delle Orfane de Santa Maria de Loreto* i la *Confraternita del Glorioso Patriarca S. Giuseppe Sposo della Santissima ed Immacolata Vergine*.

Igualment, el 1555 va fundar, a Milà, la casa de Santa Maria del *Soccorso delle anime*, per a dones de sectors marginals de la societat, amb l'objectiu de preservar-ne la honestedat. D'aquesta manera es pretenia evitar que caiguessin en la prostitució i l'abandó o el maltractament per part del marit, a més de perdre la virtut.

Isabel de Josa va morir a Milà el 1564, als 73 anys d'edat.

Isabel de Josa als Processos

Les declaracions dels processos de canonització no fan més que refermar la informació biogràfica que coneixem sobre Isabel de Josa. Tanmateix, hi ha alguns detalls que ens han arribat exclusivament a través d'aquesta font, com ara la predicació que va fer a la catedral de Barcelona.¹⁷²

Ja abans dels processos, Joan Pasqual, havia inclòs Isabel de Josa entre les dones que visitaren Ignasi quan jeia al llit després d'haver estat ferit per l'incident del convent dels Àngels.¹⁷³ No només l'anava a veure sinó que, com la seva mare, intentà amb poc èxit fer-lo menjar: «*Isabel de Josa con una cuchara de plata no podían abrirle los dientes para echarle alguna sustancia*».¹⁷⁴

El nom d'Isabel de Josa apareix en l'article número 13 del procés de Barcelona de 1595, que menciona les persones «molt notables i excelses» de la ciutat que s'interessaren per la fama i les virtuts

¹⁷² La predicació d'una dona estava prohibida canònicament i requeria llicència papal SÁEZ, *Op.cit*, p.51. Igualment, dins la tradició bíblica, es considerava un fet excepcional, motiu pel qual el pare Feijoo comparà Elisabet de Josa amb Priscil·la, companya de l'apòstol Timoteu. CREIXELL, *Op.cit*, p. 295.

¹⁷³ *MI Scripta 2*, p.92.

¹⁷⁴ *MI Scripta 1*, p.726.

d'Ignasi. Entre aquestes personalitats, a banda d'Isabel de Josa, també s'enumeren el futur bisbe barceloní Jaume Caçador, el noble Francesc Gralla i Desplà i la seva muller Guiomar.¹⁷⁵

Tot i que molts testimonis barcelonins són interrogats sobre aquest article el 1595, són pocs els que donen informació addicional sobre Isabel de Josa. Miquel Canyelles, l'afillat d'Agnès Pasqual, afirmà que Isabel havia estat «una dona prestantíssima i magna en integritat i honors i també de moltes lletres», i que l'havia vist parlar públicament. És justament gràcies a aquest testimoni que sabem que Isabel de Josa predicà a la catedral de Barcelona.¹⁷⁶

Sor Estefanía de la Concepció i de Rocabertí també inclou Isabel Roser en els cercles d'amistats d'Isabel de Josa, a més de donar compte de la fama i del llarg contacte que va mantenir aquesta última amb Ignasi:

«La catalana Isabel de Josa, de tan coneguda fama, va predicar a Roma la santedat d'Isabel Roser i va donar gran testimoni del pare Ignasi, atès que havia tractat amb ell a Roma i a Barcelona».¹⁷⁷

El donzell Francesc Calca fa també referència a l'estada d'Isabel de Josa en terres italianes: «Isabel de Josa, quan va veure's vídua, moguda per l'amor a Déu, va renunciar al món i es va entregar a la ciència i a l'obsequi de Déu, treballant en la conversió de moltes ànimes, de manera que va fer moltes obres pietoses amb gran admiració de tothom, i va deixar la pàtria per anar a Itàlia».¹⁷⁸ Per a Calca, Josa era un exemple de l'efecte revulsiu que tenia Ignasi en la devoció de les persones, tot i que l'anàlisi de la seva figura porta a pensar que la majoria d'aquestes accions les va dur a terme de manera autònoma i per iniciativa pròpia.

¹⁷⁵ *MI Scripta 2*, pp.274-275.

¹⁷⁶ *MI Scripta 2*, pp.286-294.

¹⁷⁷ *Ibidem*, p.340.

¹⁷⁸ *Ibidem*, pp.298-303..

Isabel de Josa en la correspondència ignasiana

Les referències a Isabel de Josa en la correspondència ignasiana, si bé no són gaire nombroses, reforcen aquesta imatge de dona independent i segura del propi criteri.

Josa apareix en una carta escrita per Ignasi l'any 1533 a Agnès Pasqual, en què demana més finançament per pagar els seus estudis. Ignasi fa un repàs de les devotes barcelonines que l'han ajudat econòmicament i també de les que se li van oferir estant a Barcelona. Isabel de Josa figura entre aquestes últimes, tot i que el futur sant declara que no li ha escrit per no semblar inoportú, i deixa la decisió de sol·licitar la seva ajuda en mans de Pasqual.¹⁷⁹

No sabem si la matrona barcelonina es va arribar adreçar a ella, podria ser que no. En tot cas, Josa va seguir mantenint contacte amb els jesuïtes. El 1539, el pare Araoz explicà a Ignasi que havia contactat amb Isabel de Josa en la seva visita a Barcelona, i que s'havia sentit molt consolat conversant amb ella. Ella li va narrar la seva vocació religiosa des de nena i van mantenir un intens debat teològic. El tema sobre el qual van debatre fou la transfiguració de Satanàs en Àngel de llum, qüestió sobre la qual ella es va mostrar incrèdula, bo i adduint que no creia en revelacions. Araoz es feia ressò de la satisfacció d'ella per la conversa i del reconeixement que li va concedir quan es posà de genolls per rebre la seva benedicció. Tot plegat, deia, eren símptomes de bona predisposició envers la Companyia, que podrien ser aprofitats en un futur.¹⁸⁰

L'única carta que Isabel de Josa va enviar a Ignasi fou redactada molt possiblement entre finals de 1542 i inicis de 1543, quan Isabel Roser ja havia comunicat la seva intenció d'anar a Roma amb ella com a possible acompanyant. El text es troba reproduït en una circular interna de l'orde. A banda de constituir una mostra de la capacitat expressiva de Josa en llatí, ens dona compte també de les intencions d'emprendre un nou projecte a Roma en contacte amb la Companyia:

«Per gràcia del Senyor, tinc davant meu la vostra carta que m'assegura la vostra bona salut. En quant a mi, que sóc, haig de dir,

¹⁷⁹ *MI Epis. 1*, p.90

¹⁸⁰ *MI Ep. Mix 1*, 34.

mandrosa i negligent, jo mai li he escrit; només una vegada he afegit la meva firma a una carta de la senyora i germana meva en Crist, la senyora Roser. Veurà en ella que, encara que siguem dos cossos, tenim una sola i mateixa ànima per l'afecte. L'ànima de fet és més aviat present on és l'estima que on és l'activitat. Per això, afirmo que, allò que he emprès amb l'ajut diví, ho vull encara avançar, si li plau a Déu. La vostra carta, cregui'm, m'ha complagut molt, perquè no mostra menys alegria si partim cap a Roma. Penso que això no trigarà, si el Senyor ens concedeix salut. Farem el viatge en companyia d'un home molt aficionat a la Vostra Paternitat, ja instruït pel Llicenciat Araoz, que és doctor, i home de lletres notable. No diré més, resta a saber, que el desig de veure la Vostra Reverència no el vull demostrar amb una carta sinó testimoniar-ho amb els fets.

Beso les mans a Vostra Paternitat,

Sor Isabel de Josa»¹⁸¹

S'ha dit que Josa va marxar a Roma amb la intenció d'integrar-se a la Companyia tal i com ho féu la seva amiga Isabel Roser. Segons Sáez, el text posa en dubte l'argumentació tradicional. La historiadora addueix que, d'haver estat així, Josa ho hauria prou ben fet palès en la correspondència amb Ignasi. Enlloc d'això, considera que el projecte de què parla Josa en la carta, que ja ha començat i que vol portar més enllà, és l'assistència d'orfes. Atès que a Catalunya, pels motius familiars comentats més amunt, s'hauria vist privada de continuar amb aquesta labor, segurament aprofità l'ocasió i emprengué el viatge juntament amb Roser.

¹⁸¹ *Ibidem*, p. 124. Traducció: SÁEZ, *op.cit.*, pp. 45-46.

Estefania de Requesens i Roís de Liori

Segons un reduït nombre de testimonis dels processos, Estefania de Requesens hauria estat una altra de les dames nobles que s'ocuparen de la manutenció d'Ignasi a Barcelona. Estefania fou una dona instruïda que posteriorment es casaria amb el noble Juan de Zúñiga, el qual gaudia d'una destacada posició a la cort reial castellana. Durant tota la seva vida, tant ella com el seu marit mantingueren una relació molt estreta amb els pares jesuïtes.

Dades biogràfiques d'Estefania de Requesens (1504-1549)

El pare d'Estefania fou Lluís de Requesens i Soler (c.1435-1509), comte de Palamós, baró de Castellvell i governador general de Catalunya pel rei Joan II d'Aragó. La seva mare fou Hipòlita Roís de Liori i de Montcada (1479-1546), d'origen valencià, neboda del duc de Calàbria, Ferran d'Aragó.¹⁸²

L'any 1526, Estefania es va casar amb Juan de Zúñiga y Avellaneda (1488-1546). Juan era fill segon de Pedro de Zúñiga i Avellaneda, II comte de Miranda del Castañar, senyor d'Avellaneda, i de Catalina de Velasco i Mendoza, filla del comte d'Haro. Fou conegut pel títol de comanador major de l'orde de Santiago. D'entre els càrrecs exercits a la cort reial, destaca el de majordom major del rei Carles V i, més tard, el de preceptor del rei Felip II.

Juan i Estefania s'havien conegut el 1519 en un palau que la família d'ella tenia a Molins de Rei. La cort de Carles V hi féu estada per fugir de l'epidèmia de pesta que assolava Barcelona. De llur matrimoni en van néixer onze fills. Lluís de Requesens i Zúñiga, el primogènit,¹⁸³ fou ambaixador a Roma, governador i capità general de Milà i de Flandes. Fou el marit d'una de les filles de Guiomar Gralla, una altra devota ignasiana.¹⁸⁴

¹⁸² Gran Enciclopèdia Catalana, versió en línia

¹⁸³ Una de les condicions imposades per la família d'ella perquè es poguessin casar i heretar la baronia dels Requesens era que el primogènit dugués primer el cognom de la mare. La responsable d'aquesta clàusula fou la comtessa de Palamós, Hipòlita, aleshores ja vídua. CLOPAS, I., *Luis de Requeséns. El Gran Olvidado de Lepanto*, Martorell, Ajuntament de Martorell, 1971.

¹⁸⁴ CREIXELL, *Op.cit.*, p.301-307.

La família Zúñiga- Requesens es va traslladar a viure a la cort de Madrid el 1533, ja que a Juan se li assignà la tasca d'acompanyar l'emperadriu Isabel durant les absències de Carles V. Dos anys més tard, fou nomenat també preceptor del príncep Felip, bo i passant a residir a l'edifici annex conegut com a «casa del príncep». De seguida, tant ell com ella, van guanyar-se l'estima del futur Felip II.

Estefania també va tenir un paper destacat en els afers de la cort, col·laborant, entre d'altres tasques, amb la reforma dels monestirs catalans que coordinava el virrei Francesc de Borja.¹⁸⁵ Fou qui el 1534 convidà la seva amiga Isabel de Josa a presentar-se com a candidata a preceptora de la princesa Maria. D'ençà que Estefania aconseguí curar el jove príncep amb un caldo de pollastre elaborat per ella mateixa, passà a ser reconeguda com la seva nodrissa.

Aquestes i altres anècdotes i remeis, juntament amb els esforços que, essent ella d'origen català, féu per adaptar-se a la cort madrilenya, ens són coneguts a través de les cartes que s'escrivien amb la seva mare, la comtessa de Palamós.¹⁸⁶ Com la seva filla, Hipòlita de Roís posseïa un nivell educatiu poc comú en les dones de l'època. Va gaudir d'una llarga viudetat i és coneguda per l'ambiciosa administració que va fer del patrimoni familiar. També va ser una emprenedora en el món de la manufactura tèxtil, amb la introducció d'un nou aparell per cardar draps molt més eficient que l'antiga perxa.¹⁸⁷

Un altre dels textos coneguts d'Estefania és la instrucció que va escriure per al seu fill Lluís l'any 1547, quan aquest es separà d'ella per anar-se'n a Flandes al servei del príncep Felip. Es tracta d'un text de caire educatiu que segueix el model del que havia preparat el mateix emperador per al seu fill poc temps abans.¹⁸⁸

En aquella època Estefania ja era vídua i havia tornat a Barcelona, on poc després morí la seva mare. Tant Juan de Zúñiga com Hipòlita moriren el 1546, mentre que ella ho féu el 1549 a la capital catalana. Poc abans de morir, fou l'amfitriona de la comitiva de l'infant Felip, que s'allotjà al Palau Menor de Barcelona camí de Flandes.

¹⁸⁵ RAHNER, *Op.cit.*, p.19

¹⁸⁶ AHUMADA, E. *Epistolaris d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens (segle XVI)*, València, Universitat de València, 2003

¹⁸⁷ AHUMADA, E., «Les senyores feudals com a hisendades i gestores del patrimoni», *Manuscrits: revista d'història moderna*, Núm. 27, 2009, p. 101-111

¹⁸⁸ BARANDA, N., «Los nobles toman cartas en la educación de sus vástagos», *Actas del IV Congreso de la Asociación internacional del Siglo de Oro*, Alcalá de Henares, 1996, pp.215-223.

Estefania als processos

En els processos, totes les referències a aquesta dona provenen dels descendents d'Agnès Pasqual. Fan referència al temps de sojorn d'Ignasi a Barcelona, època en què Estefania encara no estava casada i devia viure amb els seus pares a l'avui desaparegut Palau Menor, situat a l'actual carrer Templers.

En la *Gesta*, Joan Pasqual la menciona entre les persones més notables de la ciutat («lo millor de Barcelona») que visitava Ignasi quan s'hostatjava a casa dels Pasqual, al carrer Cottoners.¹⁸⁹

També el 1606, Àngela Pasqual, una de les filles de Joan Pasqual, identificà Estefania de Requesens com una de les dones que donaven pa a Ignasi com a almoina, tot i que molt probablement es confongué a l'hora de situar-la familiarment.¹⁹⁰

El matrimoni Requesens-Zúñiga en la correspondència ignasiana

Un cop a Madrid, va continuar la devoció d'Estefania i el seu marit envers Ignasi i la Companyia. Tant és així, que foren els principals valedors dels jesuïtes en l'ambient cortesà. Les cartes que va enviar el pare Araoz a Ignasi des de Madrid fan sovint referència a Juan de Zúñiga, de qui, deia, era una de les persones més beneïdes de l'entorn immediat del príncep. De fet, el considerava com un més de la Companyia.¹⁹¹

La tradició jesuítica fa Juan de Zúñiga protagonista d'una curiosa anècdota que servia per enaltir les virtuts dels membres de l'orde. Segons aquesta contalla, el pare dominic Melchor Cano hauria parlat a alguns cortesans d'una herba que preniën els jesuïtes per tal de preservar la castedat. En sentir-ho, el príncep Felip demanà al tresorer de Castella, Joan de Zúñiga, que procurés assabentar-se del nom de l'herba. Aquest, al seu torn, interrogà al pare Araoz, que li va contestà que l'herba en qüestió era el «temor de Déu». Zúñiga va riure i aplaudir l'ocurrència, i amb ell tota la cort.¹⁹²

¹⁸⁹ Els altres noms que Joan Pasqual menciona en aquesta ocasió són Isabel de Boixadors, Guiomar de Gralla i Isabel de Josa. *MI Scripta 2*, pp.80-94.

¹⁹⁰ L'identifica com a Estefania de Requesens i Zúñiga, mare del comanador major de Castella (de l'orde de Sant Jaume), quan en realitat era la seva muller. *Ibidem*, p. 636

¹⁹¹ *MI Ep. Mix 1*, p.212 i ss; 226 i ss; 278 i ss.

¹⁹² HOLLWECK S.J., *El voto de castidad en la Compañía de Jesús*, Ediciones Mensajero, Bilbao, 2001, p.142. Alcalá de Henares, 1996, pp.215-223.

Guiomar (d'Hostalrich)

Gralla

Guiomar fou una altra de les dones que afavoriren Ignasi. No només ho féu mentre ell va ser a Barcelona, sinó que la protecció es perllonga durant tota la seva vida i la dels seus fills. D'entre aquests destacà Lucrècia, que adquirí la Cova de Manresa per tal de posar-la en mans dels jesuïtes.

Dades biogràfiques

Guiomar també formava part d'una família de prohoms catalans. Era muller de Francesc Gralla i Desplà, mestre racional de la casa i la cúria reial a Catalunya. El primer indici biogràfic sobre Guiomar prové dels processos, del doctor en drets Joan Exerrat. És ell qui ens posa sobre la pista dels orígens i vincles familiars del personatge.¹⁹³

Ampliant el filó que ens proporciona aquest testimoni, hem pogut saber que Guiomar, també dita Jerònima, era filla de Joan Hostalrich i Çabastida, governador del comtat de Rosselló, i de Joana Montbui. La seva àvia per part de pare era Caterina Llull i Çabastida, que un treball recent dona a conèixer com una important dona de negocis que va viure a cavall entre Siracusa i Barcelona durant la segona meitat del segle XV.¹⁹⁴

Les altres filles de Caterina i tietes paternes de Guiomar tingueren totes marits de relleu. Eren Joana Bastida, muller de l'ambaixador reial Guillem de Santcliment; Elionor, esposa de Dimes de Requesens i Cecília, esposa de Bernat Hug de Rocabertí.

Sabem que Guiomar i Francesc Gralla i Desplà, van tenir com a mínim tres fills: Francesc, Lucrècia i Guiomar. No sabem què va passar amb el primogènit, en tot cas el títol de mestre racional

¹⁹³ *MI Epis.1*, pp.89-92.

¹⁹⁴ Caterina era muller de Joan Çabastida, mercader i funcionari del regne de Sicília; en enviudar l'any 1471 s'ocupà de l'administració dels negocis del marit, juntament amb els béns que aquest tenia a Catalunya. COLESANTI, G.T, *Una mujer de negocios catalana en la Sicilia del siglo XV: Caterina Llull i Sabastida*, CSIC- Institució Milà i Fontanals, Departament d'estudis medievals, Barcelona, 2008.

del regne de Catalunya –fet hereditari per Carles V- l'heretà Lucrècia. Ella el traspassà al seu marit Francesc de Montcada, segon comte d'Aitona, senescal major d'Aragó, virrei de Catalunya (1576) i de València (1581). El rei Felip II convertí el comtat d'Aitona en marquesat el 1581 i el va lligar al títol de mestre racional que Francesc posseïa per via de la seva muller. Francesc de Montcada va morir el 1594.¹⁹⁵

La tercera filla, que es deia Guiomar com la mare, es casà amb Lluís de Requesens i Zúñiga, fill primogènit d'Estefania de Requesens i Juan de Zúñiga y Avellaneda.¹⁹⁶

Guiomar als processos

Francesc Gralla i la seva muller Guiomar són dues altres de les «persones notables» protectores d'Ignasi que apareixen en l'article 13 de les enquestes de Barcelona de 1595.¹⁹⁷

Tal i com es desprèn de la narració de Miquel Canyelles més amunt, fou probablement Agnès Pasqual qui presentà Ignasi a Guiomar perquè li fes caritat. Ella li donava un sac de farina cada setmana i Agnès en feia pa. El 1606, Àngela Pasqual també afirmava que Guiomar i altres dones nobles li donaven pa, i que ell el repartia entre els pobres.¹⁹⁸

El pare Pere Domènec, jesuïta del Col·legi de Barcelona, ens confirma que, des que van conèixer Ignasi, Guiomar i el seu marit Francesc en van esdevenir molt devots i van establir una gran amistat amb alguns dels pares més antics de la societat, com Antoni Araoz i Francesc Estrada.¹⁹⁹

A través del procés de Manresa sabem que, el 1602, Lucrècia, filla de Guiomar i vídua del comte d'Aitona, va comprar la Cova de Manresa al cinter Maurici Cardona, per posteriorment cedir-la a la Companyia de Jesús.²⁰⁰ Lucrècia fou una gran propagadora dels miracles de les relíquies ignasianes, molt en particular de la

¹⁹⁵ *MI Ep.Mix.4*, 662.

¹⁹⁶ Fou ambaixador a Roma, governador i capità general de Milà i de Flandes. Vegi's l'apartat que dediquem a Estefania de Requesens.

¹⁹⁷ *MI Scripta 2*, pp.274-275.

¹⁹⁸ *Ibidem*, pp.286-294 (Miquel Canyelles); 636-639 (Àngela Pasqual).

¹⁹⁹ *Ibidem*, p.326.

²⁰⁰ *Ibidem*, pp.735-737.

Cova. La seva difusió de les virtuts de l'indret va arribar a tal punt, que la reina Margarida d'Àustria (muller de Felip III) va sol·licitar als consellers de Manresa que li'n fossin enviades pedres.²⁰¹

Els Gralla-Montcada en la correspondència ignasiana

Les cartes d'Ignasi i els primers pares ens informen del patronatge a la de la família envers la Companyia al llarg de, com a mínim, dues generacions.

Quan el 1533 Ignasi va escriure Agnès Pasqual enumerant les dones de Barcelona de qui podria aconseguir diners per pagar els estudis a París, diu que Gralla ja es va mostrar predisposada a ajudar-lo estant a Barcelona, i que sempre l'ha afavorit.²⁰²

El 1545, gràcies a una carta del pare Araoz escrita des de Barcelona, sabem que Guiomar pagava el lloguer de la casa on s'estaven els pares jesuïtes, situada davant la parròquia del Pi.²⁰³

El 1546, gràcies a una carta del pare Fabre, sabem que la Companyia havia endegat una obra pietosa amb nens orfes, i que havia estat Guiomar qui els havia pagat la roba. D'ella deia, «es mi hija de confesión, por tanto la encomiendo a toda la Compañía, i asimismo a su marido el Maestro Racional».²⁰⁴

Una altra missiva de 1550, en aquest cas de la monja clarissa Teresa Rajadella, ens dona a entendre que Guiomar també intercedí, almenys al principi, a favor de la reforma de les costums del convent, una iniciativa que també comptava amb el suport dels jesuïtes.²⁰⁵

A partir del maig de 1555 apareix, també com a protector dels jesuïtes, Francesc de Montcada, comte d'Aitona i gendre de Guiomar. En aquella època el rector del Pi havia emprès un litigi contra la Companyia per tal d'impedir que construïssin un nou temple dins els límits de la seva parròquia. El comte d'Aitona, juntament amb el governador Pere de Cardona, intentaren mediar en la concòrdia.²⁰⁶

²⁰¹ *Ibidem*, pp. 721, 728, 737.

²⁰² *MI Epis. 1*, pp. 89-82.

²⁰³ *MI Ep. Mix. 1*, p. 235

²⁰⁴ *Fabri Monumenta. Beati Petri Fabri. Epistolae, memoriale et processus*, MHSI, Madrid, 1918, p. 433.

²⁰⁵ *MI Ep. Mix 2*, p. 378.

²⁰⁶ *MI Ep. Mix 4*, p. 662.

Aquell mateix dia, Francesc de Montcada escriví a Ignasi per tal de fer avinent la seva bona voluntat envers la Companyia i alabant els beneficis espirituals que estava rebent la ciutat a través de les prèdiques del pare Estrada.²⁰⁷ Només un dia més tard, Francesc Gralla, el fill de Guiomar, també va adreçar-se al fundador amb paraules semblants, bo i demanant que el pare Estrada pogués romandre a Barcelona. Francesc Gralla es mostrà disposat a ajudar l'orde en tot allò que se li sol·licités, ja que –deia– «*heredé de mis padres esta obligación*». A canvi, demanà a Ignasi i als jesuïtes que es recordessin d'ell i l'encomanessin a Déu.²⁰⁸

Anna (Gualbes?) de Rocabertí

Anna de Rocabertí apareix tan sols en les declaracions d'una testimoni dels processos: la seva filla i monja carmelita Estefania de la Concepció i de Rocabertí, que testificà tant el 1595 com el 1606. El seu relat és significatiu, ja que il·lustra l'efecte que causaven la imatge i personalitat d'Ignasi en les dames nobles.

Les dues principals fonts d'Estefania foren la seva mare Anna de Rocabertí i la seva àvia Elionor Çapila. Desconeixem si elles també eren mare i filla o bé sogra i nora.

Anna podria haver estat filla del doctor en drets Frederic Honorat de Gualbes i Vallseca, titular, entre d'altres funcions, de la Vicecancelleria de Catalunya (1523-29). Formà part, junt amb Miquel Mai i Antoni Agustí, del cercle erasmista del cardenal Mercurino Gattinara, canceller de Carles V.²⁰⁹

El cognom Rocabertí indica que el marit d'Anna, del qual desconeixem la identitat concreta, pertanyia al llinatge de vescomtes de Peralada.²¹⁰

²⁰⁷ *MI Epis. 12*, p.531.

²⁰⁸ *MI Epis. 12*, pp.533-534.

²⁰⁹ Gran enciclopèdia de Catalunya. Versió en línia.

²¹⁰ *Ibidem* En temps d'Ignasi, el cap de la línia principal fou Onofre Martí de Rocabertí i de Rocabertí (1512-67). A partir de 1599, s'intitularan també comtes. p.433.

Anna de Rocabertí als processos

Anna es declarava meravellada de l'austeritat i la pobresa d'Ignasi en el vestit i aspecte. Sor Estefanía de la Concepción ho referia el 1595 amb les següents paraules:

«Deia la senyora Anna de Rocabertí, mare d'ella testimoni, que el pare Ignasi anava enormement mortificat i amb gran devoció i abandonament del món, amb els cabells llargs, de la qual cosa s'admirà la seva mare, i es fixa que anava gairebé descalç.»²¹¹

Igual que Elionor Çapila, Anna de Rocabertí recordava especialment la humilitat d'Ignasi. Però si a Çapila li cridà l'atenció l'aparença noble, el que va atreure més a Rocabertí fou el resplendor del rostre i l'eficàcia comunicativa. Així ho declarava el 1606 sor Estefania:

«E així mateix recitava dona Anna de Rocabertí, mare de ella testimoni, a ella testimoni: “Mira, ma filla, que et fas a saber que, si haguessis vist anar, com jo, lo pare Ignasi per Barcelona, te fores també feta devota d'ell, com jo ho sóc estada, i ço, perquè anava i tractava amb una santedat i humilitat tan gran, que m'admirava de veure-li en sa persona una penitència tan gran i lo rostre que li pareixia que resplendia; i quan responia a les paraules que li deien, eren tan eficaces, que es ficaven en lo cor de les persones com lo oïen”»

No només, Anna de Rocabertí s'admirava de totes aquestes qualitats reflectides en el rostre i cos, sinó que, sempre que podia, gaudia contemplant-lo i se'n sentia molt edificada:

«I també li digué dita sa mare a ella testimoni que el veié anar moltes voltes l'estudi de aquesta ciutat, per aprendre gramàtica (...) que quant passava la dita sa mare, llançava los ulls, perquè se edificava de veure aquell rostre tan honest i honrat, i lo cos tan penitent, i descalç dels peus, ço és, sens soles...»²¹²

²¹¹ *MI Scripta 1*, pp. 340 i ss.

²¹² *Ibidem*, pp.679-681.

Es tracta d'una reacció semblant a la que s'atribueix a Isabel Roser la primera vegada que va veure Ignasi, i que corrobora la gran impressió que causava la seva aparença en algunes persones, molt especialment entre les dones.

Elionor Çapila

El nom d'una dama barcelonina anomenada «la Çapila» apareix tant en la correspondència ignasiana com en els processos. D'ella n'ha transcendit d'una anècdota que indica que les dames percebien l'origen privilegiat d'Ignasi, malgrat els intents d'ell d'ocultar-lo.

Els editors dels *Monumenta*, identifiquen erròniament aquesta dona amb Anna de Rocabertí, segons ells «la Çapila» seria només un motiu.²¹³ Nosaltres som del parer que aquestes dues dones, tot i que molt possiblement eren familiars, no s'haurien de confondre.²¹⁴

Elionor als processos

Els processos de canonització ens han transmès alguns detalls sobre la seva identitat i vincles familiars, juntament amb la singular anècdota protagonitzada per ella.

Són 2 els testimonis que ens donen notícies d'aquesta devota d'Ignasi. El primer d'ells és Joan Pasqual, que en la declaració feta al pare Gil el 1589 féu figurar Elionor Çapila entre les persones de Barcelona amb qui Ignasi havia tingut «particular conversació».²¹⁵

Molt més substancioses són declaracions de sor Estefanía de la Concepción i de Rocabertí, que participà tant en els processos

²¹³ *MI Epis. 1*, pp.90-91.

²¹⁴ Enrique García Hernán la identifica com a Elionor Ferrer. GARCÍA HERNÁN, *Op.cit.*, p.205. Trobem documentada una Elionor Jerònim Çapila Torrelles, filla del cavaller Perot Çapila i muller del donzell Galceran Ferrer, primogènit de la branca de funcionaris reials dels Ferrer. Tanmateix, la data tardana del casament (1552) ens porta a descartar que es tracti de la mateixa dona. En qualsevol cas, es confirma que Çapila era el nom d'un llinatge noble. OLIVA, B., *op.cit.*, pp.63-64.

²¹⁵ *MI Scripta 2*, pp.394-402

de 1595 com de 1606, i en tots dos parlà de la seva besàvia Elionor Çapila. A través del testimoni d'aquesta monja, sabem que Çapila era també d'origen noble, que vivia al carrer Ample de Barcelona, i que restà meravellada de la humilitat d'Ignasi d'ençà que vingué a casa seva a demanar almoïna per embarcar-se a terra santa:

«(...) i succeí que entrà en la casa de dita sa besàvia, la qual se mirà molt de dit lo dit pare Ignasi quant demanava la almoïna, que deïa que, encara que anava vestit amb un sac i descalç en forma de penitent, quan se l'hagué mirat, li aparegué que era persona ben nada, conforme la bona cara que tenia i les carns de les mans regalades; i que veient això dita besàvia d'ella testimoni, de pura compassió de veure que un home que li apareixia era ben nat, de noble sang i de bon gesto, se posà a *reprendre-lo*, dient: “Vos deveu ser algun gran perdut que aneu així per lo món: bé seria millor que tornéssiu a casa de vostres pares, de la qual per ventura sou fugit i aneu així divagant per lo món en forma de perdut.”»

«I deïa la dita sa besàvia que, quant li hagué dada esta repremsió, lo pare Ignasi la prengué amb molta paciència, i amb gran humilitat respongué que li feia gràcies dels advertiments li donava, i confessant-li que deïa molt bé, perquè ell era perdut i un gran pecador. I en haver oïda tal resposta, i amb la humilitat que ho digué a la dita sa besàvia, se li mogué tant son esperit en la devoció del dit pare Ignasi, que li donà almoïna y provisió de pa, vi y altres coses per aportar al vaixell on se havia de embarcar, per sa sustentació, y així mateix ella testimoni se recordà que, quant a la dita sa besàvia li hagué succeïda esta conversació, li restà sempre afeccionada y devota, i des de aquella hora lo tenia per sant, que quan ho contava, ho deïa amb llàgrimes, i sempre deïa: “Mes filles, creieu-me que aquest home serà sant en lo cel y en la terra, segons son bon principi té.”»²¹⁶

Elionor Çapila no fou l'única que intuï en l'aspecte físic d'Ignasi que era una persona d'origen benestant; altres dones ja ho havien intuït abans.²¹⁷ Només ella, però, va saber descriure i transmetre els indicis en què se sustentava aquesta impressió: la pell de les mans i la cara denotaven que, per molt que anés mal vestit i fes penitència, havia crescut lliure de treballs manuals i ben alimentat.

²¹⁶ *MI Scripta 2*, pp.680-681

²¹⁷ Segons Joan Pasqual, la seva mare Agnès, en veure'l per primer cop a Manresa, es fixà en la seva «bona cara i honrada». *MI Scripta 2*, pp. 80-96 També a Manresa, Aldonça Vinyes, en veure'l deturar-se a la creu de la Guia, «jutjà pel seu rostre i aspecte que eren un home nascut de llinatge noble». *Ibidem*, p.705

Segons la monja carmelita, fou tanta la devoció d'Elionor Çapila per Ignasi, que fins i tot féu de padrí d'una de les seves filles. Sembla que fou gràcies a la intercessió d'Agnès Pasqual que ho aconseguí. La nena, també de nom Estefania, de gran adoptà el cognom de Gualbes per matrimoni amb un membre d'aquest llinatge.²¹⁸

Elionor en la correspondència Ignasiana

«La Çapila» apareix dues vegades en les cartes enviades per Ignasi des de París a Isabel Roser i Agnès Pasqual. Sembla que el 1532 ella li escrigué oferint-li ajuda per pagar els estudis. Ignasi inicialment ho va descartar, però mig any després va adreçar-se a ella acceptant l'ofertament. D'ençà que havia obtingut el grau de mestre les despeses acadèmiques se li havien incrementat.²¹⁹

Isabel de Requesens i de Boixadors

Isabel de Requesens i de Boixadors és un altre nom que apareix en la Gesta. Joan Pasqual la fa figurar entre les persones notables de l'entorn d'Ignasi a Barcelona.²²⁰

Àngela Pasqual també la menciona, en el mateix passatge en què fa referència a Estefania de Requesens i a les dones almoïneres de Barcelona, tot i que desconexim quin vincle familiar hi havia entre elles dues.²²¹

Bona part de la informació genealògica d'Isabel ens ve donada per Creixell. A través seu sabem que era filla de Dimes de Requesens,

²¹⁸ *MI Scripta 2*, p.346.

²¹⁹ *MI Epis. 1*, p.90.

²²⁰ *MI Scripta 2*, p.89.

²²¹ *Ibidem*, pp.636-639.

senyor d'Atenes i Montisano (Nàpols) i governador de Catalunya. El segon cognom l'adoptà per matrimoni amb Joanot de Boixadors Timor i de Castellaulí.

Entre els seus descendents destaquen dos néts, els germans Bernat i Dimes de Boixadors. El primer va ser agraciat per Felip II amb el títol de comte de Savallà. El segon fou prevere del monestir de Sant Jeroni i assistí com a sacerdot a la batalla de Lepant, a més de participar com a testimoni en els processos de 1606.²²²

Aldonça de Cardona

Aldonça de Cardona fou una de les dames que afavoriren Ignasi a Barcelona, i que ho seguiren fent durant la seva etapa d'estudiant. Totes les notícies que en tenim provenen de la correspondència ignasiana; en canvi, el seu nom no apareix en els processos.

Dades biogràfiques

Aldonça podria haver estat la segona muller de Pere de Cardona i Enríquez (mort el 1546), governador general de Catalunya des de 1509.²²³ Aldonça hauria pres el cognom de Cardona per matrimoni, per la qual cosa desconexem quina hauria estat la seva família d'origen.²²⁴

Pere era fill del I Duc de Cardona, Joan Ramon Folc IV. Una de les seves germanes –i cunyada d'Aldonça– hauria estat Joana de Cardona, com veurem una altra dama amb inquietuds espirituals i aspiracions d'entrar a la Companyia.²²⁵

²²² CREIXELL, *op.cit.*, pp.297-300

²²³ Gran Enciclopèdia Catalana, versió en línia.

²²⁴ Descartem que pugui ser Aldonça de Cardona i Enríquez, germana de Pere i muller del II comte d'Aranda, atès que aquesta morí el 1532. CASAUS, M.J, «Fernando II y la nobleza aragonesa», *Ferdinandus rex hispaniarum. Príncipe del Renacimiento*, Diputación Provincial de Zaragoza y Cortes de Aragón, Saragossa, 2006, pp.253-263.

²²⁵ Vegí's, en el capítol següent, el debat dedicat sobre l'existència de dones jesuïtes.

Aldonça en la correspondència ignasiana

En la carta que escriví Ignasi des de París el 1533 a Agnès Pasqual per tal de demanar-li que l'ajudés a reunir més finançament, mencionà, entre les protectores barcelonines, a Aldonça de Cardona. D'ella digué que li havia ofert finançament estant a Barcelona i que, efectivament, havia complert la promesa: «*ésta sí me favoreció*».²²⁶

Pere i Aldonça vivien a Barcelona, on el pare Araoz els visità el 1539, bo i recollint les seves mostres de bona voluntat envers la naixent Companyia.²²⁷ Tenien una casa prop de l'església del Pi, zona on inicialment els jesuïtes es plantejaven construir el seu col·legi. Fins i tot, el 1549, es van interessar per adquirir l'edifici, aleshores habitat per la vídua Aldonça. La proposta però, es va acabar descartant en favor de l'edifici a la Rambla on acabaren establint el col·legi de Betlem.²²⁸

²²⁶ *MI Epis. 1*, p.91.

²²⁷ *MI Ep. Mix.1*, p.34.

²²⁸ *MI Ep. Mix.1*, p.215. BORRÀS, A., «La fundació del Col·legi de Betlem de la Companyia de Jesús a Barcelona», *Pedralbes: Revista d'història moderna* (13, 2), 1993, pp.203-212.

4. Barcelona i la reforma del monacat femení

És conegut el paper que va tenir Ignasi en la direcció espiritual de dones religioses, tant de monges com de devotes no professes a cap orde, però que volien dedicar la seva vida a Déu. Una tasca que va tenir la ciutat de Barcelona com un dels escenaris principals i més primerencs, i a diverses dones catalanes com a protagonistes.

Ignasi i les monges del convent de Sant Jeroni (1523-26)

Entre 1523 i 1526, mentre Ignasi fou a Barcelona, va tenir els primers contactes amb monges regulars. Eren les religioses del monestir de Sant Jeroni, ubicat a la plaça del Pedró.²²⁹

Segons l'article 14 del procés de Barcelona de 1595, Ignasi va tenir «honestat i especial familiaritat» amb aquestes monges ja que anava sovint a la capella de Sant Macià o Maties del monestir a resar. Ignasi elegí aquest cenobi perquè les religioses «estaven molt entregades en esperit i devoció». Elles, diu l'article, s'admiraven de veure'l resar durant tanta estona, tan quiet i immòbil, i el seu exemple els resultà molt edificant.²³⁰

Sembla que conversaven sobre temes espirituals, tal i com explicaren les monges del convent Jerònima Edo (1595) i Mariana Edo (1606).²³¹ Elles no conegueren Ignasi, sinó que es remeten a la germana Antònia Estrada, ja difunta. D'entre les membres de la comunitat, sembla que una de les principals interlocutores fou una monja que es deia «Brigita Visença».

Segons declarà Mariana Edo, el que més meravellava les monges era que, «que el veien agenollat a terra, posat en tanta devoció, que els pareixia que tenia la cara i tot lo entorn de son cos resplendent

²²⁹ Aquest convent era el successor d'una comunitat de beguines creada en el segle XIV i dedicada a l'assistència en el veí hospital de Santa Margarida (antecedent del de Santa Creu). El 1475 la comunitat es va regularitzar, passant a formar part de l'orde de Sant Jeroni. www.monestirs.cat

²³⁰ *MI Scripta 2*, p.275.

²³¹ *Ibidem*, pp.333-335 (Jerònima Edo); pp.692-693 (Mariana Edo)

com un Àngel». Una impressió molt semblant a la que hem vist descriure a Isabel Roser.

També explicà que sovint Ignasi es retirava a una casa prop del monestir –no especifica quina– i que «les monges, mogudes per la caritat, li enviaven algunes coses de menjar per son manteniment».

Ignasi al convent dels Àngels: enfrontament amb els «galants de monges» (1523-1526)

La reforma dels costums dels convents femenins ocupà un lloc destacat entre les activitats moralitzants dutes a terme per Ignasi al llarg de la seva vida. Els primers passos en aquest sentit els va donar al convent dels Àngels de Barcelona, i en va sortir força mal parat. Aquest convent, de monges dominiques fundat el 1497 estava situat fora de la ciutat, prop de la porta de Sant Daniel.

Els interrogatoris dels processos de Barcelona de 1595, juntament amb les respostes dels testimonis, són la principal font per conèixer l'episodi. En concret, els articles 15 i 16 indiquen que Ignasi, que s'havia assabentat que «alguns homes impius» visitaven el monestir, procurà i s'esforçà a persuadir les monges perquè evitessin aquestes trobades i visquessin «de manera religiosa i casta». Aquests homes amenaçaren Ignasi a fi que abandonés els intents de reforma, però com que va seguir insistint i exhortant les monges, el van acabar

apallissant. Fou aleshores quan, greument ferit, va haver de guardar llit durant molts dies a casa d'Agnès Pasqual, tal i com hem vist narrar a molts testimonis.²³²

Diversos declarants afegeixen detalls a la narració, indicant que fou un esclau qui pegà Ignasi, per ordre d'un dels homes que visitaven al convent. Difereixen, però a l'hora d'identificar qui fou aquest personatge. Alguns diuen que era un cavaller; altres un mercader noble. Joan Pasqual, en la Gesta, puntualitzà que era un mercader anomenat Ribera.²³³

Sembla que aquest no fou un cas aïllat. Les relacions amoroses entre religioses i homes laics van tenir correlat en la literatura catalana i castellana de l'època, fins al punt que l'anomenat «galanteig de monges» ha estat qualificat com un tòpic literari. Al llarg dels segles XVI i XVII, trobem múltiples mostres de cartes i poemes adreçats a monges per part d'individus que s'identificaven com els seus enamorats. El poeta Francesc Fontanella (1622-1682/3) escriuria una sèrie d'epístoles dedicades justament a les monges dels convents barcelonins de Jerusalem i dels Àngels, de contingut amorós i eròtic.²³⁴ Aquest fenomen fou sovint origen de disputes entre els parents de les religioses, i contribuï a agreujar les bandositats personals i familiars ja de per si existents en els convents femenins.²³⁵

²³² *MI Scripta* 2, pp.275-276.

²³³ *Ibidem*, p.92.

²³⁴ SOGUES, M., «L'erotisme a les Cartes a les Senyores dels Àngels i de Jerusalem, de Francesc Fontanella», a *Scripta, revista internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna*, 3 (2014), pp. 209-238.

²³⁵ VENANCIO, A., RICART, D., «Dona, cultura i experiència religiosa (ss.XVI-XVII)», NASH, M (dir.), *Op.cit.*, pp.129-152.

La difícil tasca de renovació dels convents catalans (a partir de 1538)

13 anys després de deixar la ciutat, Ignasi es congratulava de la represa de la reforma dels convents femenins catalans. Francesc de Borja, aleshores virrei de Catalunya, va rebre l'encàrrec de Carles V i la seva muller Isabel de Portugal. L'empresa comptà amb la participació activa d'Estefania de Requesens, que Borja considerava un «pilar» de la reforma.

Les mesures van tenir escàs resultat, potser per això el 1540 el príncep Felip s'hi aplicà personalment, amb la col·laboració directa Ignasi. Fou gràcies a la intercessió d'aquest que el papa va acceptà ocupar-se de l'afer, bo i assignant-lo al bisbe barceloní Caçador i a una comissió de bisbes. Ignasi va mantenir-se permanentment al corrent del procés. Darrere la seva mà hi ha també les gestions dutes a terme a Barcelona i a Roma per Roser i a Gandia per Francesc de Borja, llavors ja com a membre de la Companyia.

En aquella mateixa època, Ignasi també participà en un treball semblant en algunes ciutats i regions italianes, que en aquest cas delegà als pares Fabre i Laínez.²³⁶

Els resultats a Catalunya, però, restaren molt allunyats de les esperances dels promotors. N'és una prova el fracàs dels intents de redreçar el convent barceloní de Santa Clara, que tractem més avall.²³⁷ També Isabel Roser, en una de les cartes escrites des de Barcelona el 1542, descrivia l'escàs èxit de les seves temptatives amb les monges de l'orde de Sant Jeroni: «*Lo de las Jerónimas, como ya os tengo escrito, no ha habido lugar, porque no quieren la reformación y mi espíritu se ha resfriado en porfiar, como querían la Duquesa de Cardona y la Marquesa.*»²³⁸

²³⁶ RAHNER, *op.cit.*, p.12

²³⁷ *Ibidem*, pp.19-20

²³⁸ *MI Ep.Mix.1*, p.110. Les altres dues dames mencionades com a col·laboradores en la reforma són Joana de Cardona, germana del duc de Cardona, i una Marquesa, que podria ser la de Priego i Comtessa de Feria, Catalina Fernández de Córdoba, cosina de Francesc de Borja.

Isabel Roser, un precedent en el debat sobre les dones jesuïtes (1542-1547)

L'especial afinitat que tenia Ignasi amb les dones, juntament amb la predisposició per aconsellar-les espiritualment, van fer que moltes dones sol·licitessin l'entrada a la Companyia. Sembla que les ordes existents no eren capaces de satisfer les seves inquietuds religioses.

La creació d'una branca jesuïta femenina semblava, a ulls de moltes dones, la conseqüència lògica de la reforma dels convents femenins endegada per la Companyia. Ignasi, en canvi, es mostrava caut i era més aviat partidari de restaurar l'esperit religiós en el marc de les ordes ja existents.

La primera dona a demanar l'admissió a la Companyia fou la catalana Isabel Roser, el 1542. Més amunt hem vist les circumstàncies personals que acompanyaren la seva professió; i també les dificultats que van acabar motivant que Ignasi es desdigués.²³⁹

Aquí ens interessa ressaltar que Roser va actuar de revulsiu en el debat sobre l'existència d'una branca jesuïta femenina, bo i obligant Ignasi a pronunciar-se. Sembla que ja feia uns anys que Ignasi s'ho devia estar plantejant, almenys d'ençà que Roser enviudà i manifestà la seva voluntat de traslladar-se a Roma (1542). Tanmateix, obvià la qüestió, i no fou fins que va arribar la sentència papal que es veié obligat a acceptar-la.

En un inici, Ignasi no tancava la porta a la creació d'una branca femenina. Argumentava que la Companyia encara era massa petita, i considerava que la qüestió s'hauria de posposar «*hasta que crezca ella no nos podemos persuadir que sea conveniente*». Aquestes reflexions provenen d'una carta escrita el 10 de setembre de 1546 al pare Miquel Torres en què, tanmateix –i potser com a compensació–,

²³⁹ Vegi's l'apartat dedicat a la correspondència d'Isabel Roser, en el capítol anterior.

autoritzà la creació d'una «*Compañía de Dueñas*» a Gandia.²⁴⁰ Segons Hugo Rahner, es tractava d'una tercera via entre la vida laica i l'ingrés a l'orde; «una unió o comunitat de dones pietoses, normalment dames distingides, que volien portar una vida de convent fora del convent, bo i consagrant-se completament a obres caritatives i socials».²⁴¹ No sabem si la idea va acabar prosperant, en tot cas acabaria topant amb l'escull normatiu de Trento.

Un dels motius que l'impulsaren a cercar aquesta solució era la qualitat política i estratègica de la dona que ho havia demanat: Juana de Meneses, cunyada del duc de Gandia Francesc de Borja, que feia poc que havia estat ordenat jesuïta en secret i exercia una beneficiosa tasca de patronatge. Setmanes després aconsellà als jesuïtes que estaven a València que s'apliqués una solució semblant amb Joana de Cardona²⁴² i Sebastiana Exarch, que també havien demanat el mateix.

Només 20 dies més tard de la carta a Torres, Ignasi comunicava a Roser que havia decidit desentendre's del seu vot. No només això, sinó que el 1547, per mitjà d'un carta al papa, va posar en marxa la maquinària per tal de no tornar-se a veure obligat a admetre dones. L'esclatxa inicial quedava definitivament tancada, Ignasi deixava de posposar la decisió. Restaven com a única opció les ordes de clausura o, en el seu defecte, les agrupacions no conventuals tipus «*Compañía de Dueñas*».

Es difícil discernir la repercussió que tingué el cas de Roser en aquest canvi d'opinió d'Ignasi. Molt probablement, sense ella, Ignasi hauria acabat arribant igualment a la conclusió que les dones no eren convenients per la Companyia, atès que distreien de tasques més essencials.

Un altre aspecte que va influir fou que, a Roma, els detractors d'Ignasi havien estès rumors sobre la seva relació amb dones: els dominics l'acusaven de tenir converses íntimes amb dones i anar a casa seva amb l'excusa de convertir-les. També era molt criticat l'asil de Santa Marta, per a prostitutes penedides. Recordem també que, des d'anys abans, havia estat sota sospita pels vincles amb les beates.²⁴³ Calia prendre mesures per apaivagar totes aquestes murmuracions.

²⁴⁰ *MI Epis.* 1, p.422.

²⁴¹ RAHNER, *op.cit.*, pp. 23-24.

²⁴² Filla del II duc de Cardona, Ferran Ramon Folch, i muller d'Antoni Manrique de Lara, II duc de Nájera i virrei de Navarra. Una cunyada de Joana era Aldonça de Cardona, protectora d'Ignasi a Barcelona. Enviudà el 1535 a causa de l'assassinat del seu marit. Començà a fer exercicis espirituals a València amb el pare Miró, bo i experimentant un intens desig d'abandonar el món i de servir Déu a través de la Companyia: «*Y con la venida de mi padre mudólo el Señor de tal manera, que ahora lloro, y lloro porque no supe llorar*». *MI Epis.* 12, 373.

²⁴³ GARCÍA HERNÁN, *op.cit.*, p.342.

Seria plausible plantejar-se si la impetuosa Roser, amb les reclamacions i polèmiques que va protagonitzar, actuà de detonant pel veto definitiu de la branca femenina. En qualsevol cas, el que sí que podem dir és que va crear un precedent en la qüestió. Moltes dones contemplaren l'admissió de Roser com una esperança a les seves aspiracions. El pare Araoz escriví el 1546 des de Madrid: «*hay por estas partes muchas señoras y de calidad, que no poca envidia (y con razón) tendrán a la hermana Roser y sus consortes*».²⁴⁴

També els jesuïtes –no sense cert to d'alarma– equiparaven al cas de Roser totes les dones amb inquietuds semblants. El pare Diego Miró escriví de Joana de Cardona: «*está tan puesta a imitar a Isabel Roser, nuestra hermana, que no será poco detenerla*».²⁴⁵ També Araoz es referí de la següent manera a la portuguesa Guiomar Coutinho, una altra dama amb aspiracions d'entrar a la Companyia: «*esta es en este reino es otra Isabel Roser en Barcelona y doña Leonor Mascareñas en Castilla*».²⁴⁶

Evolució de l'argumentari davant de noves peticions femenines (1547-1556)

Juana de Meneses, Joana de Cardona, Guiomar Coutinho, Leonor Mascareñas, la italiana Giacomina Pallavicino... foren moltes les dones que es plantejaren fer-se jesuïtes. Tan sols Joana d'Àustria, infanta de Castella i mare del rei de Portugal, ho va aconseguir de manera permanent, tot i que va haver de mantenir-ho en secret. En el seu cas, la necessitat que tenia l'orde d'atreure's la benvolença de la família imperial va fer decantar la balança.

²⁴⁴ *MI Ep. Mix.* 1, p.262

²⁴⁵ *Ibidem*, pp.281-282.

²⁴⁶ GARCÍA HERNÁN, *op.cit.*, p.341-346.

Tota la resta de dones reberen una negativa, que va anar evolucionant en els seus raonaments. En la carta dirigida al papa Pau III, el 1547, Ignasi argumentava que l'admissió de dones obstaculitzava els objectius de la Companyia i al vot d'obediència al papa que havien fet. Aquesta tasca primordial era l'apostolat entre els homes. El més essencial per a la reforma de l'església era, doncs, el treball amb els preveres i a les escoles. Les dones no es consideraven apropiades per ser delegades amb aquest ministeri, en tot cas només objectes passius de la renovació que calia dur a terme.

Ignasi no només demanava al pontífex que els jesuïtes fossin eximits del «càrrec de rebre dones» en el present, sinó que es decretés que mai més estarien obligats a fer-ho. El 1549, el papa va donar compliment a la petició a través de la butlla *Licet Debitum*.²⁴⁷

A partir d'aquell moment, com a resposta a les peticions, Ignasi al·legava que no podia acceptar dones «perquè el Papa ho havia prohibit». En els últims anys de vida, Ignasi reforçà l'argument remetent-se a les Constitucions de la Companyia, ja enllestides el 1552: els jesuïtes havien promès al papa que serien mòbils i anirien d'un lloc a l'altre del món, cosa que les dones no podien fer amb llibertat.

El Concili de Trento, que va iniciar-se el 1545, ratificaria aquestes idees, bo i reforçant la clausura com a única opció per a les dones religioses. L'Església, igual que Ignasi, no toleraria que les dones, de manera independent, duguessin a terme tasques pastorals o d'evangelització.²⁴⁸ Darrere aquesta solució pesava la infàmia de les beates i de totes aquelles religioses independents que tant havien influït en la gènesi del pensament ignasià, i sobretot una profunda desconfiança envers la capacitat de les dones. Tan profunda, que ni tan sols calia argumentar-la.

²⁴⁷ RAHNER, *op.cit.*, pp.15-16.

²⁴⁸ *Ibidem*, p.17

La beata Teresa Rajadella i els conflictes del convent de Santa Clara de Barcelona (1536-1554)

Les monja Teresa Rajadella, del convent de Santa Clara de Barcelona va topar diverses vegades amb aquests arguments negatius. Entre 1549 i 1552, ella i la seva companya Jerònima Oluja van escriure fins a 8 vegades a Ignasi i 2 més al pare Polanco per tal d'aconseguir que el seu convent fos admès dins l'orde. El prevere barceloní Joan Pujals, en una carta a Ignasi, es feia ressò de la seva paciència exemplar: *«que todos no tienen la humildad de la señora Rajadella, que escribe dos y tres veces sin respuesta»*.²⁴⁹

Rajadella ja feia anys que es cartejava amb Ignasi. García Hernán ha apuntat la possibilitat que fos una il·luminada. L'any 1536, Jaume Caçador havia escrit a Ignasi sobre una beata, i el de Loiola de seguida s'interessà per ella: *«decís cómo a la beata escribistes, y deseáis que allá nos viésemos, con pensamiento que, descubriéndonos, asimismo nos gozaríamos (...). Con personas siervas y elegidas de Dios, yo soy el que ganar debo con mucha parte»*.²⁵⁰ No es fa referència al nom de la beata, però el cert és que els primers contactes epistolars que coneixem d'Ignasi amb Rajadella daten de poques setmanes després.

Ella ja aleshores era monja professa al convent de Santa Clara, situat al barri de la Ribera.²⁵¹ Aviat li confià les seves inquietuds: li demanava si podia rebre la comunió cada dia i es mostrava preocupada per la seva ignorància i petitesa d'esperit, que li impediè meditar de manera adequada. Ignasi no estalviava mots en les seves respostes, i fins i tot deixà entreveure la possibilitat de visitar-la a Barcelona, cosa que finalment no va produir-se. També tenia dubtes de si la regla que seguia el convent era

²⁴⁹ *MI Ep. Mix 1*, p.119

²⁵⁰ *MI Epis. 1*, pp.97-99

²⁵¹ El monestir, també anomenat de Sant Antoni, Santa Clara i Sant Daniel (per la proximitat al portal del mateix nom), estava situat a tocar de la muralla i de la torre de Sant Joan. Va ser enderrocat després de la Guerra de Successió per tal de construir-hi la fortalesa de la Ciutadella. www.monestirs.cat

apropiat.²⁵² I és que la casa, estava subjecta al mateix temps a l'orde benedictina i franciscana.

Justament fou l'absència d'una regla precisa la que acabà precipitant la crisi a Santa Clara. La indefinició va propiciar que s'elegís abadessa de manera fraudulenta l'any 1546.²⁵³

Rajadella, Oluja i nou monges més del monestir denunciaren el fet i aconseguiren que fos cessada. Aprofitaren l'ocasió per demanar a Ignasi que acceptés el convent dins la companyia. Finalment, però, la situació es reconduí i Ignasi allunyà les seves angoixes informant-les de la intenció de reformar els convents de la ciutat.²⁵⁴

Passat un temps, les pressions dels familiars de l'abadessa cessada obligaren a restituir-la. Un parent seu, noble, havia comprat el vot d'algunes monges. Això fou el 1549, i al llarg dels 3 anys següents Rajadella i Oluja van inundar Ignasi i al pare Polanco amb un llarg reguitzell de cartes en què demanaven, una vegada i una altra, que el convent pogués sotmetre's a l'obediència jesuïta. Rajadella i les altres dissidents no volien acceptar sotmetre's a l'abadessa que se'ls havia imposat, per molt que aquesta purgués el pecat de simonia que havia comès en ser elegida de manera enganyosa. Tampoc no acceptaven la solució proposada pels seus superiors benedictins, que oferiren posar la casa altre cop sota obediència franciscana, tan sols admetien la jesuïta.²⁵⁵ El to de les lletres va arribar a ser de súplica desesperada, però les respostes d'Ignasi –només se'n conserven dues– sempre van ser implacables.²⁵⁶

Va arribar el 1552 i, atès que l'abadessa no acceptava la suspensió ni s'havia fet cap pas per canviar la regla, les disconformes van sol·licitar l'ingrés a un altre convent. Les obligaren a elegir una casa de clausura, però tan sols Rajadella i Oluja s'avingueren a viure aïllades de l'exterior. La resta amenaçaren de tornar a casa dels seus parents si no hi havia més remei que la reclusió.²⁵⁷

La carta en què informaven d'aquesta situació fou l'última que enviaren al fundador de la Companyia. A partir d'aquest moment, la correspondència cessa i no sabem com va acabar la qüestió. Rajadella va morir només dos anys més tard. El 1554, en una lletra al pare Queralt, Ignasi es féu ressò del traspàs, i de les moltes misses i oracions que dedicaren els jesuïtes a la seva ànima.²⁵⁸

²⁵² *MI Epis. 1*, pp.274-276.

²⁵³ *MI Ep. Mix 1*, p.262; 2, p.51.

²⁵⁴ *MI Epis. 1*, p.627.

²⁵⁵ *Mi Ep. Mix 2*, pp. 47, 60, 161, 163, 202, 206, 304.

²⁵⁶ *MI Epis.2*, pp.374, 412.

²⁵⁷ *MI Ep. Mix 2*, p.730.

²⁵⁸ *MI Epis. 6*, p.471.

5. Conclusions

Al llarg de les pàgines precedents hem procurat glossar tot allò que fins al moment s'ha publicat de les dones catalanes que van conèixer Ignasi. Les cartes d'aquestes dones i el testimoni dels seus descendents ens han permès compondre retrats, que, si bé són fragmentaris i centrats en instants molt concrets, ens acosten una mica més a allò que ens interessa: llur identitat privada, femenina. A la vegada, i des d'una perspectiva social, els diferents casos i situacions en què es van veure implicades són un reflex de la realitat de la dona en el segle XVI.

Més que en el context social general, les dones han aparegut en la mesura que formaren part del context ignasià. Ignasi i la seva espiritualitat han estat els objectes a través dels quals se'ns han fet patents tant les actituds femenines com les actituds davant la dona. Deia Hugo Rahner que foren les dones les qui millor guardaren el record de la humanitat d'Ignasi, més enllà de l'heroisme fred amb què l'hagiografia el va embolcallar. Nosaltres ens permetem d'afegir que també a través d'ell s'han preservat retalls de la identitat d'elles, que potser d'altra manera haurien romàs ocults.²⁵⁹

S'ha remarcat que Ignasi va ser criticat pel fet de tenir contactes amb dones, però sovint elles també van ser assenyalades per causa d'ell. En el nostre treball hem vist dones que van ser titllades de deshonestes pel fet de tenir amistat amb Ignasi; però que, més tard, i un cop reconeguda la seva venerabilitat, es vanten d'haver-lo conegut i relaten obertament la fascinació que sentien.

Les hem vist bolcant sobre ell el seu instint maternal i protector. Gaudint de veure'l sa, però també patint per la seva salut i reprenent-lo quan es posava en risc. Elogiades pels seus remeis casolans. Transmissores de la cultura i hàbits religiosos als seus fills i descendents. En definitiva, valorades pel fet de ser mares, religioses i sexualment honestes dins el matrimoni; fins al punt que els responsables dels processos de canonització feren dependre llur veracitat d'aquests tres factors.

Podem esbossar alguns eixos d'interpretació que creiem que haurien de guiar la lectura de l'entorn femení d'Ignasi a Catalunya. El punt central són els diferents perfils de personatges femenins,

²⁵⁹ *Mi Ep. Mix 2*, pp. 47, 60, 161, 163, 202, 206, 304.

atenent tant llur estatus social com els factors personals que guiaren la relació amb Ignasi. Això ens portarà a analitzar dos elements comuns entre les esferes femenina i ignasiana, al nostre parer essencials: els exercicis espirituals i la caritat. Finalitzem amb una reflexió sobre el bandejament de la dona en la vida pública, una qüestió sobre la qual Ignasi va passar de puntetes però que finalment va acabar sancionant.

Diferents perfils femenins, diferents punts de trobada

A Catalunya, Ignasi va establir contactes amb les dones per motius molt diversos, i en contextos també molt diferents. Algunes vegades va ser ell qui va decidir acostar-s'hi, altres foren elles qui s'interessaren a conèixer-lo, mentre altres trobades van ser purament circumstancials.

En qualsevol cas, els motius d'atracció i la naturalesa dels vincles radiquen en les inquietuds personals d'aquestes dones. Això últim inclou tant el que estimaren obtenir d'ell com el que creien que li podien aportar. En virtut de tots aquests factors, podem establir diferents perfils:

a –Beates i il·luminades. Molt sovint aquestes dones actuaven com a guies espirituals d'altres persones. En efecte, tal com s'insinua en l'autobiografia i en algunes cartes, Ignasi s'interessà per elles per tal de completar la seva formació espiritual.

Dins d'aquest grup trobaríem a la Beata del Barco de Àvila, amb qui Ignasi va contactar estant a Manresa.

b – Monges. Foren moltes les monges, tant catalanes com italianes, que es van adreçar per carta a Ignasi quan aquest va fixar-se com a objectiu la reforma del monacat femení. Elles contemplaren la renovació de les costums i regla com un pas necessari per tal de poder-se realitzar espiritualment dins el convent on havien professat. Atès que moltes també eren iniciades en l'espiritualitat jesuïta, en alguns casos el desig de reforma va derivar en la demanda d'entrar a formar part de la Companyia.

És el que va passar amb monges del convent de Santa Clara de Barcelona. El cas de Teresa Rajadella, de confirmar-se que tingué tendències il·luminades en els primers temps, podria estar entre aquest grup i l'anterior.

c – Dones amb inquietuds caritatives i/o religioses. Dins d'aquest grup incloem totes les manresanes i barcelonines que van fer Ignasi objecte del seu zel caritatiu, derivat tant de conviccions religioses com de la funció maternal. El cas més clar és d'Agnès Pasqual, a qui anomenava «mare». Moltes d'elles també es van sentir atretes per les noves maneres de viure la fe religiosa propugnades per Ignasi. Ell sens dubte va aprofitar llur interès per assajar el nou mètode espiritual que tot just estava construint. És possible que en els ensenyaments d'aleshores hi haguessin tingut força les idees il·luminades.

d – Dones influents amb voluntat de lideratge. Moltes d'aquestes també es trobaven entre les protectores i seguidores d'Ignasi, però tenien inquietuds que anaven més enllà. Ens referim als casos excepcionals d'Estefania de Requesens, Isabel de Josa, Isabel Roser i –fora ja de l'àmbit estrictament català– Joana de Cardona. Totes elles gaudien d'autonomia i capacitat d'influència, ja fos perquè formaven part de l'elit política (com és el cas de Requesens), ja fos pel fet de ser vídues amb patrimoni propi i/o tenir amplis drets sobre els béns del marit (com seria el cas de la resta de dones).

Aquesta «viudetat garantida» accentuà en elles el desig d'aprofundir en la vida religiosa, però, potser massa zeloses de llur independència, no se sentien atretes per la vida conventual en cap dels ordes religiosos femenins.

És per això que moltes també es van interessar per la reforma del monacat femení o bé van impulsar llurs propis projectes caritatius i socials, la majoria de vegades enfocats a dones. Algunes, com Isabel Roser o Joana de Cardona, van fer fundacions un cop fallits els intents d'ingressar a la Companyia. D'altres, com Isabel de Josa, com a primera opció. En qualsevol cas, si totes van acabar tard o d'hora fundant pel seu compte institucions on elles eren les principals gestores, cal preguntar-nos si no és aquest lideratge el que buscaven a través de la reforma dels monestirs i, sobretot, a través de l'entrada a l'orde jesuïta.

Quant a l'estatus social, està clar que la majoria de perfils corresponen a dones de classe benestant. L'única excepció podrien ser les dones del grup «a», ja que el caldo de cultiu de l'il·luminisme eren les classes populars il·letrades. La resta de perfils porten implícit cert nivell econòmic. Les monges necessitaven un dot notable per poder professar. Quant a les casades i vídues, cal considerar que només quan una dona tenia les funcions bàsiques garantides, podia disposar de temps per resar i de diners per fer caritat. I, per descomptat, per viatjar a Roma i fundar cases de beneficència.

Resulta interessant notar que les dones amb qui es relacionà Ignasi a Manresa eren majoritàriament de classe popular -més o menys alta-, mentre que les de Barcelona eren gairebé totes nobles. És cert que a la Manresa del segle XVI hi residien pocs membres de l'aristocràcia, però també caldria aclarir si les famílies de les manresanes formaven realment part del grup de prohoms de la ciutat. Sembla que fou així com a mínim en el cas dels Amigant i dels Peguera - aquests sí, de llinatge noble-. Si això es confirmés en la majoria, caldria explicar la tendència d'Ignasi a establir vincles amb les elits, la qual cosa porta implícites qüestions estratègiques que van més enllà de la possessió de recursos per poder resar o fer caritat.

L'home religiós ideal de les dames

Cal tenir en compte que a algunes intuïcions femenines només els va fer falta un cop d'ull per certificar que era una persona d'alta naixença: recordem el relat del primer encontre amb Elionor Çapilla. Les nobles el veien com un igual, i això, en una societat obsessionada pel llinatge i la neteja de sang, sens dubte facilità l'acostament.

La combinació entre aquesta aparença noble i el caràcter devot i humil explicaria la grata impressió que causà en moltes dames barcelonines. Roser arribava a descriure la descoberta d'Ignasi com un amor a primera vista. Considerem el seu relat com un símil o metàfora: no creiem que la fascinació d'elles tingués a veure amb l'enamorament. Simplement, Ignasi reunia les característiques que consideraven desitjables en un home religiós. Era un cavaller convertit en soldat de Crist: els seus esforços de penitència i abstinència bé podrien equiparar-se al coratge cavalleresc, que encara regia l'ideal de la classe noble. La comparació no és gratuïta: fou alimentada per les vides de sants, un dels gèneres literaris més de moda a l'època, i un dels únics que es consideraven adequats per a les dones.²⁶⁰

A Manresa, amb paraules de Joan Pasqual: «se'n portava los ulls de tot lo millor de la ciutat, i en particular de dones honrades, casades i viudes, que de nit i de dia se n'anaven *tras* [sic] ell amb la boca oberta, mortes per oir paraules espirituals que sempre deia».²⁶¹ Això, com hem dit, originà molts rumors, perquè no tothom ho va entendre com un símptoma de devoció religiosa.

²⁶⁰ No es pot menystenir el paper que van tenir els llibres de vides de sants a l'hora de modelar la ideologia dels grups socials instruits. Un treball recent ha analitzat la influència de la lectura de la «Leyenda de los Santos» (1520) en el comportament d'Ignasi envers la dona, així com el rerefons cavalleresc de l'hagiografia. RHODES, E., «Ignatius, women and the Leyenda de los Santos», *A Companion to Ignatius of Loyola*, Brill, Leiden-Boston, 2014, pp.7-24.

²⁶¹ *MI Scripta 2*, pp.80-96.

Exercicis espirituals i experiència femenina

Un aspecte, comú en les inquietuds dels diferents perfils femenins, i que ara ens interessa remarcar és el dels exercicis espirituals. L'experiència que oferien no era comparable a cap de les vies religioses fins aleshores existents. Es tractava d'un autèntic mètode, que consistia a ensenyar nocions de vida cristiana, tant en l'àmbit doctrinal com espiritual. Propostes de tan calat com l'examen de consciència dos cops al dia o la pregària meditativa, que conduïen a nous nivells d'autoconeixement.²⁶²

S'ha considerat, però, que els exercicis espirituals no són capaços de donar resposta a les inquietuds de les dones, ja que no tenen en compte l'experiència femenina.²⁶³ Ignasi i els pares jesuïtes, com a directors espirituals d'aquestes dones, compensen la mancança mitjançant el diàleg i l'acompanyament. Aquesta és una de les funcions de la correspondència, en què molt sovint es mesclen els temes de fe amb els mundans i en què es proposen remeis espirituals per als problemes quotidians. La contrapartida de les adeptes al mètode espiritual ignasià fou, tanmateix, haver de sotmetre's al creixent control de consciències, operat per intermediaris masculins a través de la confessió i eucaristia.²⁶⁴

²⁶² GARCÍA HERNÁN, *op. cit.*, p.126.

²⁶³ DYCKMAN, GARVIN, LIEBERT, *Op.cit.*, p.4.

²⁶⁴ L'anomenada «freqüència de sacraments». Aquesta és justament l'expressió amb què la testimoni directe Margarida Capdepòs defineix les pràctiques introduïdes per Ignasi a Manresa. (vegi's l'apartat dedicat Margarida Capdepòs). Amb el Concili de Trento, es va fer extensiva al conjunt de la població.

La caritat com a única via

La caritat cristiana fou un element clau en la trobada entre el projecte ignasià i l'univers femení. L'auge urbà i mercantil del segle XVI tingué com a contrapartida que un sector creixent de la població es veíes privat de l'accés als recursos bàsics. Una situació que les fams i les pestes no feren més que agreujar.

L'almoïna, mediatitzada a través de les institucions eclesiàstiques com a mitjà per assolir la salvació, havia estat un element bàsic del sistema assistencial a l'Edat Mitjana, i ho continuaria essent. En la societat del Renaixement, però, l'augment del nombre de captaires portà a contemplar la pobresa com un problema social. Entre els sectors més vulnerables hi havia vídues, noies humils sense dot, dones solteres deshonrades, prostitutes... Competia ara al poder públic regular la mendacitat i impulsar noves solucions col·lectives d'atenció, més enllà dels hospitals i les almoïnes.²⁶⁵

Al llarg del nostre treball hem vist a dames benestants de l'entorn d'Ignasi com Isabel de Josa o Isabel Roser implicades en iniciatives d'assistència a dones i nens, sovint amb el suport de les autoritats públiques. El mateix Ignasi, com reformador del seu temps, també va dur a terme fundacions d'aquest caire, algunes d'elles dedicades a dones, com Santa Marta, a Roma. Aquesta casa, que va arribar a acollir més de 300 antigues prostitutes a la recerca d'una nova opció de vida, estigué sota el càrrec d'Isabel Roser durant la seva curta etapa com a dona jesuïta.

Ignasi va saber copsar més que ningú el sentit últim, maternal, de la caritat femenina. Ell mateix, que havia estat acollit, cuidat i afillat per dames alienes, va experimentar-ne el potencial. Sembla que no concebé mai per a les dones cap altra missió religiosa que la caritat. Malgrat que es veié forçat a admetre a dones com Roser dins la Companyia, les funcions d'apostolat actiu sempre es reservares als socis masculins.

Quan va ser el moment de prohibir l'existència de dones jesuïtes, Ignasi, com a bon mediador, va conjugar problemes diversos en una

²⁶⁵ GEREMEK, B., La piedad y la Horca. Historia de la miseria y de la caridad en Europa, Alianza, Madrid, 1998.

sola solució. Les *Compañías de Dueñas*, juntament amb les ordes de clausura, s'assentaren com l'única opció possible per les dones que volien viure sota el paraigües espiritual dels jesuïtes.

En la mesura que eren una tercera via, laica, entre el convent i el matrimoni, les *Compañías* semblaven una bona solució per a les vídues i altres dames distingides amb pretensions d'aprofundir en la vida cristiana sense perdre autonomia. A la vegada, permetien canalitzar el zel caritatiu femení vers tasques de beneficència considerades necessàries no només des de l'òptica ignasiana, sinó també política i social. Dones al servei de dones i nens: la caritat com una extensió de la funció materna, l'única per la qual les dones eren valorades.

La incapacitat de la dona, sempre en el fons

En l'apartat dedicat al veto femení dins la Companyia, dèiem que el motiu subjacent a tota l'argumentació sempre fou la desconfiança envers les dones: no se les veia aptes per a dur a terme tasques entre laics com la predicació o l'ensenyament.

La incapacitat pública de la dona és també el motiu que portà el desgavell dins els convents femenins, malgrat les temptatives reformistes ignasianes. Aquesta invisibilitat femenina, reforçada pel pensament post-tridentí, és també la que està darrere del fracàs de les *Compañías de Dueñas* i de l'auge creixent dels monestirs femenins de clausura.

La gran contradicció de les dones religioses –laiques i profeses– fou la dependència dels homes. En no poder exercir tasques

pastorals, administrar sacraments ni tenir capacitat jurídica plena, depenien d'ells com a confessors i supervisors a nivell administratiu. Les dones s'havien d'enquadrar en ordes creats per homes i per a homes, que tendien a imposar el seu criteri fins i tot en l'organització interna de les seves companyes femenines.

A aquesta manca d'autonomia hi hem de sumar el fet que la majoria de monges no havien entrat al convent per elecció pròpia, sinó per decisió imposició familiar. Sovint –ho hem vist en el cas de Santa Clara, a Barcelona– les disputes entre monges per elegir abadessa es convertiren en una continuació de les bandositats de les respectives famílies nobles fora del monestir.

L'accent en els sacraments de la fórmula jesuïta, que seria reforçat pel Concili de Trento, no féu més que accentuar la dependència, bo i perpetuant la invisibilitat de les dones.

Hem vist que darrere la singularitat d'Ignasi –i també darrere la seva humanitat–, hi ha figures femenines igualment singulars i humanes, d'una vàlua capaç de posar en dubte les conviccions de l'època. Al nostre entendre, és impossible creure que no va saber copsar la contradicció.

Durant la fase de trencament del passat i la construcció d'una nova identitat, és situà en una posició ambigua, marginal, experimentant amb la pobresa i els límits de l'ortodòxia. Fou aleshores quan més interaccionà amb les dones, marginals per definició en la societat patriarcal.²⁶⁶ I, molt especialment, amb les il·luminades, que estaven en els llimbs del rol femení.

A partir de 1540, però, un cop el projecte religiós ignasià obtingué el vistiplau apostòlic, aquella interacció es va anar restringint a dos perfils bàsics: monges i, sobretot, dames amb influència política i capacitat de patrocini. Tot i això, posposà la decisió d'admetre dones a la naixent Companyia, a l'espera que aquesta es consolidés. No podem saber com es plantejava integrar-les –si és que realment s'ho plantejava–, atès que la possibilitat mai va arribar a materialitzar-se. La Companyia es va acabar consolidant sobre un model religiós ortodox, incompatible amb les esmenes en l'ordre social.

²⁶⁶ RHODES, E., *op.cit.*, pp. 10 i 19. Aquesta autora ha definit la construcció de la nova identitat d'Ignasi amb el concepte antropològic de «liminaritat» o transformació de l'individu per mitjà del ritus de pas, amb la reafirmació dels vincles socials bàsics i la negació transitòria de l'ordre jeràrquic que això implica.

Qüestions per una recerca futura

Hem finalitzat una recerca, però no considerem que el nostre treball estigui tancat. Ans al contrari, concebem aquestes conclusions com una pauta per una futura recerca d'arxiu. Són molts els interrogants que han sorgit, i considerem que valdria la pena intentar respondre'ls a través de les fonts documentals, principalment notarials. Només d'aquesta manera, combinant la informació d'indole privada i pública, podrem arribar a traçar el retrat complet de les dones de l'entorn d'Ignasi i, per extensió, de la condició femenina a inicis d'època moderna.

A continuació fem un breu regest de les principals qüestions que se'ns han plantejat:

- L'empremta de la beata Maria de Santo Domingo a Manresa. És possible trobar-ne rastres? Formaven ella, Ignasi i les íñigues un grup amb tendències il·luminades?
- També ens preguntem el mateix en el cas de Calixto de Saa, a més de plantejar-nos en quina mesura va continuar la tasca iniciada per Ignasi a Manresa amb les íñigues.
- Els vincles familiars i negocis d'Agnès Pasqual a Manresa. Creiem que seria possible cercar-ne evidències en la documentació notarial manresana.
- Els vincles de les seguidores ignasianes –manresanes i barcelonines– entre elles. No és casualitat que la majoria de dones amb qui va tenir relació Ignasi també es coneguessin entre elles. Les xarxes de parentiu i d'amistat foren un important recurs social tant per a les dones com per a llurs famílies.
- Brianda de Peguera a Manresa durant l'estada d'Ignasi. Realment residí a Manresa el 1522, essent encara soltera, i conegué a Ignasi? Va seguir ajudant a la Companyia des de Barcelona?

- Els Amigant i la difusió de la tradició ignasiana a Manresa. Fins a quin punt llur estratègia de promoció social modelà la gènesi del relat?
- Les dones i els miracles pòstums d'Ignasi. Tenim indicis que els *Monumenta* passen per alt alguns dels miracles relatats pels testimonis dels processos, que caldria cercar en la font original. Les dones van ser sovint les protagonistes de fets miraculosos, atès que fins al segle XIX sant Ignasi fou invocat com a intercessor en les qüestions de salut femenina.²⁶⁷
- Verificació de la identitat i situació personal d'algunes de les dones. Fou Aldonça de Cardona la muller del governador Pere de Cardona? Quin era el seu origen familiar? Perquè Isabel de Josa va marxar a Itàlia, si no era per ingressar a la Companyia? I Teresa Rajadella, era realment una beata? Podem conèixer les circumstàncies de la seva entrada al convent de Santa Clara?

²⁶⁷ RAHNER, *Op.cit.*, p.183.

6. Fonts

Fonts bibliogràfiques

AHUMADA, E. *Epistolaris d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens* (segle XVI), València, Universitat de València, 2003

AHUMADA, E., «Les senyores feudals com a hisendades i gestores del patrimoni», *Manuscrits: revista d'història moderna*, Núm. 27, 2009, p. 101-111

AMELANG, J; NASH, M (dirs.); *Historia y género: las mujeres en la Europa moderna y contemporánea*, 1990

BARANDA, N., «Los nobles toman cartas en la educación de sus vástagos», *Actas del IV Congreso de la Asociación internacional del Siglo de Oro*, Alcalá de Henares, 1996, pp.215-223.

BORRÀS, A., «La fundació del Col·legi de Betlem de la Companyia de Jesús a Barcelona», *Pedralbes: Revista d'història moderna* (13, 2), 1993

BURRIEZA, J., «La percepció jesuítica de la mujer», *Investigaciones históricas: Época moderna y contemporánea*, 25 (2005), pp. 85-116

CALVERAS, J., *San Ignacio en Montserrat y Manresa a través de los procesos de canonización*, Librería religiosa, Barcelona, 1956.

CASAUS, M.J, «Fernando II y la nobleza aragonesa», *Ferdinandus rex hispaniarum. Príncipe del Renacimiento*, Diputación Provincial de Zaragoza y Cortes de Aragón, Saragossa, 2006

CLOPAS, I., *Luis de Requeséns. El Gran Olvidado de Lepanto*, Martorell, Ajuntament de Martorell, 1971.

COLESANTI, G.T, *Una mujer de negocios catalana en la Sicilia del siglo XV: Caterina LLull i Sabastida*, CSIC- Institució Milà i Fontanals, Departament d'estudis medievals, Barcelona, 2008.

CREIXELL, J., *San Ignacio de Loyola : estudio crítico y documentado de los hechos ignacianos relacionados con Montserrat, Manresa y Barcelona*, Barcelona, Eugenio Subirana, 1922

DUBY, G., PERROT, M. (dirs.), *Historia de las mujeres. Del Renacimiento a la Edad Moderna. Discursos y disidencias* (vol. 6), Ed. Taurus, 1993

DUBY, G., PERROT, M. (dirs.), *Historia de las mujeres. Del Renacimiento a la Edad Moderna. Los trabajos y los días* (vol. 5), Ed. Taurus, 1993

DYCKMAN, K.M; GARVIN, M; LIEBERT, E., *The Spiritual Exercises Reclaimed: Uncovering Liberating Possibilities for Women*, Nova York/Mahwah, 2001

Fabri Monumenta. Beati Petri Fabri. Epistolae, memoriale et processus, MHSI, Madrid, 1918

GARCÍA HERNÁN, E., *Ignacio de Loyola*, Fundación Juan March, Taurus, Madrid, 2013

GUILLAUSSEAU, A., «Los relatos de milagros de Ignacio de Loyola: un ejemplo de la renovación de las prácticas hagiográficas a finales del siglo XVI y principios del siglo XVII», *Criticón*, 99 (2007), pp.5-56.

HOLLWECK S.J., *El voto de castidad en la Compañía de Jesús*, Ediciones Mensajero, Bilbao, 2001

JIMÉNEZ, M., «La situació femenina en l'Antic Règim», *Revista de Catalunya*, 174 (2002)

LOIOLA, I. de; (RAMBLA, J.M trad.), *El pelegrí. Autobiografía de Sant Ignasi de Loiola*, Editorial Claret, Barcelona, 1983, p. 54.

LOIOLA, I. de., *Ejercicios Espirituales Ignacianos*, Centro de Pastoral Universitario UCA, Managua, 2013.

MARTÍ I MIRALLES, J., *Principis del dret successori aplicats a fórmules d'usdefruit vidual i d'herència vitalícia*. Barcelona. Imp. La Renaixença, 1925 (edició facsímil del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, 1985),

MEISSNER, W.W, *Ignacio de Loyola. Psicología de un santo*, Madrid, 1995

MI Ep. Mix: *Monumenta ignatiana. Epistolae mixtae ex variis Europae locis* (5 vols), MHSI, Madrid, 1898-1901.

MI Epis.: *Monumenta ignatiana. Series Prima. Epistolae et instructiones* (12 vols), MHSI, Madrid, 1903-1911.

MI Scripta: *Monumenta ignatiana. Series Quarta. Scripta de Sancto Ignatio de Loyola* (2 vols), MHSI, Madrid, 1904-1918.

NONELL, J., *Manresa ignaciana : nuevo álbum histórico*, Imprenta y encuadernación de San José, Manresa, 1915

OLIVA, B., *La petita noblesa del Maresme. Tres trajectòries: Des Bosc, Ferrer i Sala (s. XIV - XVII)*, Caixa d'estalvis Laietana, Mataró, 2002

RAHNER, H., *Ignace de Loyola. Correspondance avec les femmes de son temps* (v.2), Desclée de Brouwer, París, 1964.

RHODES, E., «Ignatius, women and the Leyenda de los Santos», *A Companion to Ignatius of Loyola*, Brill, Leiden-Boston, 2014, pp.7-24.

SÁEZ, M.A. (JIMÉNEZ, M. dir.), *Isabel de Josa. Una insòlita dama catalana del segle XVI*, Treball de final de màster d'Història de Catalunya, UAB, Bellaterra, 2015 (inèdit)

SARRET, J., *Història de l'estat polític-social de Manresa*, Impremta i enquadernació de Sant Josep, Manresa, 1925

SOGUES, M., «L'erotisme a les Cartes a les Senyores dels Àngels i de Jerusalem, de Francesc Fontanella», a *Scripta, revista internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna*, 3 (2014), pp. 209-238.

SOLÉ, C., GIL, R., «Família i condició social de la dona a la Catalunya moderna», NASH, M (dir.), *Més enllà del silenci. Les dones a la Història de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1988, pp.93-112.

TELLECHEA, J.I., *Ignacio de Loyola, solo y a pie, Sígueme*, Salamanca, 2009

TENENTI, A., *La Edad Moderna, siglos XVI-XVIII*, Barcelona, Crítica, 2003.

VENANCIO, A., RICART, D., «Dona, cultura i experiència religiosa (ss.XVI-XVII)», NASH, M (dir.), *Més enllà del silenci. Les dones a la Història de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1988, pp.129-152.

VINYOLES, T., *Història de les dones a la Catalunya medieval*, Eumo Editorial, Barcelona, 2005

ZARAGOZA, E., *Recull de documents i articles d'història guixolencs*, Barcelona, Abadia de Montserrat, 2007

Fonts digitals

ALCOVER, A.M., MOLL, F. de B., *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Editorial Moll-Institut d'estudis catalans, 2000. Versió en línia: <http://dcvb.iecat.net/> (recuperat el 20/2/18)

Gran enciclopèdia catalana. Versió en línia: www.enciclopedia.cat (recuperat el 19/2/18)

Guia dels monestirs i convents de Catalunya. www.monestirs.cat (recuperat el 21/2/18)

JORNET, N., RIVERA, M.M., VARELA, E. (coords.), *Moments històrics de les dones a Catalunya*, Centre de Recerca Duoda de la Universitat de Barcelona, 2017. (obra digital publicada per la Biblioteca Virtual de Investigación y Docencia) dones.gencat.cat/web/.content/03_ambits/docs/publicacions_moments_historics.pdf (recuperat el 22/2/18)

LOIOLA, I. de; (GONÇALVES, L.) *Autobiografia de San Ignacio de Loiola*, Jesuitas de Loyola (text digital). Versió consultable a través d'Internet: <http://www.jesuitasdeloyola.org/imgx/textos/autobiografia.pdf> (recuperat el 20/2/18)

Annex 1. Anàlisi dels processos de canonització d'Ignasi de Loiola

L'interès d'analitzar els procediments i objectius de les enquestes

Els processos de canonització d'Ignasi de Loiola²⁶⁸ són, avui per avui, la principal font que tenim per a conèixer detalls referents a les estades a Manresa i Barcelona, juntament amb els vincles personals que va establir en aquestes dues ciutats. Les respostes dels testimonis examinats durant els processos són la base de tots els treballs que tracten sobre l'empremta que va deixar el personatge en terres catalanes.²⁶⁹

Tanmateix, han estat pocs els autors que han ponderat aquesta informació des de la seva lògica interna, és a dir, des dels objectius i els procediments amb què es van dur a terme les enquestes.

Només fent l'exercici de posar de costat els formularis de preguntes (que a partir d'ara anomenarem «articles») i les respectives respostes de cada declarant, es pot comprovar que hi ha una gran semblança entre ambdues parts, tant pel que fa a les informacions que contenen com als mots i expressions utilitzades.

D'altra banda, observem que també les respostes dels diferents testimonis acostumaven a ser força similars entre elles i deixen entreveure moltes dades i expressions comunes.

Això s'explica pel fet que, lluny de ser preguntes obertes, la majoria d'articles de les enquestes eren llargues narracions d'episodis concrets, preparades per ser corroborades pels diferents declarants. En general, doncs, es partia d'un coneixement previ tant de la vida d'Ignasi com de diferents fets miraculosos de caràcter pòstum, transcorreguts en diferents indrets geogràfics.

Aquests extensos articles se centraven a comprovar que Ignasi reunia els atributs necessaris per ser elevat a la categoria de sant. L'objectiu últim de les enquestes era acreditar amb fets concrets l'extraordinària aptitud per a les virtuts religioses d'Ignasi, a més de verificar l'existència de miracles atribuïbles a la seva intercessió.

Del diagnòstic dels articles interrogatoris, doncs, se'n desprèn que aquests moltes vegades contenien tanta o més informació que les respostes dels testimonis. Per això, a fi poder valorar les respostes de cada testimoni, també serà necessari fer un repàs dels articles que contenen informació relacionada amb el nostre objecte d'estudi. Això ens permetrà discernir si les dades aportades pels declarants són genuïnes o bé són formulismes adoptats dels interrogatoris que se'ls plantejaven.

²⁶⁸ *MI Scripta 2.*

²⁶⁹ En són exemples les obres següents: NONELL, J., *Manresa ignaciana: nuevo álbum histórico*, Imprenta y encuadernación de San José, Manresa, 1915; CREIXELL, J., *Op.cit.*; CALVERAS, J., *Op.cit.*

Objectius de les enquestes: el Concili de Trento i les canonitzacions

Els processos de canonització d'Ignasi de Loiola es caracteritzen per un gran rigor i complexitat, reflex de l'ambient de reforma que vivia l'església catòlica arran del Concili de Trento (1545-1563). Entre d'altres dogmes i pràctiques, el sínode confirmà la devoció als sants i a les relíquies, qüestionada pel moviment protestant.

Un dels objectius de Trento era la uniformització doctrinal, que obligà a posar fi als cultes i ritus eucarístics locals, inclosa la veneració de determinades persones sense que l'església romana hagués reconegut les seves virtuts religioses.²⁷⁰ És per això que en els processos de canonització d'Ignasi es procura identificar amb molta minuciositat totes les instàncies de l'aparell eclesiàstic implicades en la qüestió, bo i identificant llurs respectives competències. D'aquesta manera, es pretén remarcar l'oficialitat dels processos i deixar clara la supremacia de Roma en la qüestió de les canonitzacions.

Al mateix temps, la complexitat dels textos de canonització d'Ignasi és també fruit de la codificació metodològica dels processos de reconeixement de la santedat iniciada a finals del segle XVI. A partir d'aquest moment s'incorporen criteris d'anàlisi «racional», sorgits de l'humanisme crític.²⁷¹

²⁷⁰ TENENTI, A., *La Edad Moderna, siglos XVI-XVIII*, Barcelona, Crítica, 2003.

²⁷¹ GUILLAUSSAU, A., «Los relatos de milagros de Ignacio de Loyola: un ejemplo de la renovación de las prácticas hagiográficas a finales del siglo XVI y principios del siglo XVII», *Crítica*, 99 (2007), pp.5-56.

Les enquestes dels processos informatiu i remissorial: semblances i diferències

Les enquestes o exàmens de testimonis per a la canonització d'Ignasi es van dur a terme en dos processos i moments diferenciats:

-Procés ordinari o informatiu, dut a terme entre 1593 i 1597, per ordre de Camillo Caetano, nunci apostòlic en terres hispàniques. Els exàmens dels testimonis van tenir lloc a Burgos, Alcalá de Henares, Azpeitia, Barcelona, Montserrat i Prats de Rei. Actuaren com a instructors els rectors dels diferents col·legis jesuïtes de cada localitat, per delegació expressa del pare Gaspar de Pedrosa, procurador general de la Companyia de Jesús a les províncies hispàniques. L'encarregat de conduir el procés a Catalunya i també autor dels interrogatoris fou el pare Pere Gil, rector del Col·legi de Betlem de Barcelona.

Els exàmens de testimonis del Principat van tenir tots lloc al llarg de l'any 1595. A Barcelona se'n van interrogar 16, a Manresa 11, a Montserrat 4 i a Prats de Rei 2.

També formen part d'aquest procés el relat del pare montserratí Chanones, presentada el 1599 i la confessió de Joan Pasqual, presentada el 1596, la qual analitzarem més endavant.

— **Procés remissorial**, dut a terme entre 1605 i 1608. Els exàmens dels testimonis van tenir lloc a Barcelona, Manresa, València, Gandia, Flandes, Florència, Mòdena, Mallorca, Burgos, Montserrat, Pamplona, Toledo i Roma. El procés fou incoat pel papa Climent VIII, que nomenà com a jutges els cardenals i auditors del Tribunal de la Rota Alessandro Ludovisio, Alfonso Manzanedo de Quiñones i Giovanni Battista Pamphili. Aquests, al seu torn, delegaren els exàmens als bisbes o principals autoritats eclesiàstiques de cada localitat (jutges remissorials). Al Principat, el pare Pere Gil actuà com a procurador de la Companyia de Jesús i fou també l'encarregat de concertar les diferents vistes.

Els exàmens de testimonis del Principat van tenir tots lloc al llarg de l'any 1606. A Barcelona se'n van interrogar 91, a Manresa 57 i a Montserrat 9.

En ambdues fases dels processos (informativa i remissorial), observem que rarament s'acostuma a formular tota l'enquesta sencera a cadascun dels testimonis,

sinó que es seleccionen tan sols unes preguntes o articles concrets del corpus que conforma el conjunt de l'enquesta, en funció de la informació que es creu que pot aportar cadascú. Aquesta selecció també denota que els enquestadors tenien algunes nocions prèvies sobre el contingut de les declaracions. Sens dubte, els declarants eren triats en funció del seu valor testimonial en les diferents qüestions que interessava investigar.

Tot i tenir un contingut i uns objectius semblants, però, les enquestes de cadascun dels dos processos presenten algunes diferències de plantejament.

En primer lloc, observem que el disseny de les enquestes del **procés ordinari o informatiu (1593-1597)** varia en funció de l'indret on té lloc l'interrogatori. És a dir, per a cada localitat es prepara un corpus de preguntes o articles diferent, amb l'objectiu de centrar-se en els fets que van produir-se en aquell indret geogràfic concret.

Així, per exemple, observem que el qüestionari dut a terme a Manresa l'octubre de 1595 constava tan sols de 9 articles, que tractaven sobre l'estada d'Ignasi i també sobre la veneració amb què era recordat a la ciutat. En canvi, el qüestionari que s'havia implementat a Barcelona només un mes abans constava de 35 articles. 8 d'aquests eren comuns amb els de Manresa i n'incorporaven 27 d'exclusivament centrats en fets transcorreguts a Barcelona. Lògicament, no tots els enquestats a Barcelona tenien coneixement dels episodis manresans, i de fet a la majoria d'ells no se'ls van formular aquells 8 articles. El sentit de dissenyar un qüestionari barceloní que inclogués qüestions referents a Manresa era que, si es donava el cas, es poguessin recollir també les declaracions d'alguns testimonis dels fets manresans que en aquell moment residien a Barcelona.²⁷²

Per la seva banda, els dos testimonis interrogats a Prats de Rei el novembre de 1595 van respondre als mateixos 9 articles de l'enquesta de Manresa, motiu pel qual l'examen de Prats de Rei s'hauria de considerar un complement del de Manresa.

En canvi, l'enquesta realitzada a Montserrat a finals d'octubre de 1595 constava de tan sols 4 articles específicament centrats en el sojorn d'Ignasi al monestir, dels quals tan sols el primer i part del segon eren comuns amb els de les enquestes de Manresa i Barcelona. Atès que tant les preguntes com les respostes dels testimonis montserratins no fan cap referència al tema que estem estudiant, hem prescindit del seu anàlisi.

Les enquestes del **procés remissorial (1605-1608)** són substancialment diferents respecte d'aquelles primeres enquestes adaptades a la realitat de cada indret. Aquest presentava un únic qüestionari de 83 punts que permetia que, en tots dels llocs on va transcórrer el procés, i si es donava el cas, es pogués interrogar sobre qualsevol de les qüestions investigades, encara que fossin fets que no s'havien produït en la mateixa localitat o àrea geogràfica.

²⁷² Hem recollit el contingut dels articles de 1595 al primer apartat de l'Annex 2.

D'altra banda, observem que en les enquestes remissorials és molt més apreciable la creixent codificació racional i crítica que sofrí el procediment de canonització després de Trento. Una de les mostres més clares d'aquest major esperit sistemàtic són els 21 articles o interrogatoris inicials, que són preguntes obertes orientades a extreure dels testimonis la màxima informació original possible, bo i garantint a la vegada la seva veracitat i autenticitat. També se'ls adverteix de la falta greu que suposaria cometre perjuri. Una altra pregunta indispensable per assegurar que són persones fidedignes consisteix a demanar-los quan es van confessar i rebre l'eucaristia per darrera vegada, ja que en l'ambient post-Trento la freqüència d'aquests dos sagraments es considera essencial per a la correcció moral.²⁷³

Aquests 21 primers interrogatoris també contenen preguntes generals sobre el coneixement que tenen els declarants sobre el pare Ignasi, sobre els indrets on va fer vida, sobre el seu lloc de sepultura o sobre els seus miracles pòstums. Són preguntes obertes en què comença demanant als testimonis si tenen coneixement sobre cadascun d'aquests aspectes i, en cas afirmatiu, contenen altres punts subsegüents igualment oberts per a continuar aprofundint en la qüestió. Es tracta de les úniques preguntes en tots els processos que demanen informació als declarants enlloc de sol·licitar-los que confirmen determinades afirmacions.²⁷⁴

Els restants 62 articles del procés remissorial són obra del pare Francesc de Paulis, procurador general de la Societat de Jesús i adjunt en la causa de canonització. Tornen a ser llargues preguntes narratives, si bé l'èmfasi descriptiu es centra molt més en qüestions teològiques que no pas en fets concrets. Això no vol dir pas que no es narrin episodis específics, sinó que enlloc d'incloure'ls tots es seleccionen tan sols aquells que es consideren més representatius de les virtuts cristianes d'Ignasi.

Tot plegat fa que en els articles dels processos remissorials es perdi el detall de noms i les referències a episodis locals que trobem en els articles dels processos informatius. Els 21 interrogatoris inicials, més oberts, estan orientats justament a sol·licitar als diferents declarants l'esforç de narrar tots aquests fets concrets sorgits de la memòria local, que només amb els 62 articles genèrics restants passarien per alt. El més interessant és que ho fan sense formular afirmacions prèvies que puguin condicionar les respostes. Per aquesta via s'obtenen algunes informacions originals, tant relacionades directament amb la vida d'Ignasi com, sobretot, referents a miracles pòstums.

De la comparativa entre el plantejament d'ambdues enquestes (informativa i remissorial), doncs, se n'extreu que els articles o preguntes del procés informatiu contenen moltes més dades locals, i que el seu anàlisi és molt més interessant per a conèixer les dones catalanes de l'entorn d'Ignasi. En canvi, en el cas del procés remissorial, aquest tipus d'informacions les trobarem molt més en les respostes dels declarants que no pas en els articles.

²⁷³ De fet, Ignasi i els jesuïtes es consideren els principals difusors entre la població de la costum de rebre aquests sagraments diversos cops al llarg de l'any.

²⁷⁴ Hem recollit el contingut dels interrogatoris i articles de 1595 al segon apartat de l'Annex 2.

La informació continguda en els articles de les enquestes

A continuació es recullen els articles dels processos informatiu i remissorial. Recordem que són preguntes preparades per a ser corroborades pels declarants. A tal fi, la majoria s'inicien amb la fórmula llatina «*ponit quod*» ([el declarant] assumeix que...), seguides d'una detallada descripció dels fets que es volen verificar.

La transcripció de cadascun dels articles seria massa feixuga i d'escàs valor per al nostre objecte d'estudi. Per això hem preferit comentar només aquells que tenen interès per a l'estudi de la dona en temps d'Ignasi, que es concentren tots en els qüestionaris del procés informatiu celebrats a Barcelona i Manresa el 1595. A l'annex 2 pot trobar-se la traducció literal dels articles d'interès, juntament amb una síntesi dels restants.

Pel que fa als articles del procés remissorial celebrat a Barcelona i Manresa el 1606, no hi ha informació rellevant a comentar, ja que com hem dit tenen un caràcter més general i aporten pocs detalls. Malgrat això, resulta interessant conèixer el seu contingut en la mesura que són capaços de suscitar declaracions per part dels testimonis que sí que són significatives per al coneixement de la realitat femenina. És per aquests motius que hem optat per incloure també a l'annex 2 una síntesi del seu contingut, bo i traduït literalment aquells passatges que fan referència explícitament a Manresa i Barcelona, que corresponen als articles que més freqüentment eren formulats als testimonis d'aquestes dues localitats.

Annex 2.
Síntesi de la informació
continguda en els articles
i preguntes dels processos de
canonització d'Ignasi de Loiola.

1. Articles del procés informatiu de Barcelona (setembre de 1595)²⁷⁵

S'assenyalen amb ombrejat i es transcriuen literalment del llatí aquells passatges interessants des del punt de vista de l'estudi de la dona a Catalunya en temps d'Ignasi:

Article	Contingut
1	Fa referència a la decisió d'Ignasi d'emprendre vida espiritual, i al viatge que amb aquest objectiu va fer des de Loyola al monestir de Montserrat, en el transcurs del qual distribuï entre els pobres tots els béns que portava.
2	Fa referència a l'estada d'Ignasi al monestir Montserrat, on es confessà per començar a fer penitència, deixà a la Verge com a ofrena les seves vestidures militars i va fer una nit de vetlla de cavaller.
3	Fa referència a l'anada des de Montserrat fins a Manresa, bo i hostatjant-se a l'Hospital de Sant Llúcia i a d'altres llocs de la ciutat per alguns mesos.
4	Fa referència a la vida que va dur a terme Ignasi a Manresa, plena de santedat i virtuts (penitència, oració, freqüència de sagraments), bo i esdevenint un gran exemple per als veïns i habitants de la ciutat.
5	Fa referència als raptos, visions i revelacions que va tenir Ignasi en diferents llocs de Manresa, dels quals encara es guarda memòria a la ciutat.
6	Fa referència al rapte o èxtasi de Santa Llúcia, que va durar durant 20 dies i del qual encara es guarda el record, entre d'altres testimonis gràcies al de Joan Pasqual i de la seva mare Agnès Pasqual.
7	Fa referència a la piràmide que va fer aixecar el bisbe Joan Baptista Cardona davant de l'hospital de Santa Llúcia en honor al pare Ignasi, prova de la profunda empremta que deixà en el record ciutadà la santa vida que Ignasi duia a la ciutat.
8	Fa referència a la primera estada d'Ignasi a Barcelona, on fou acollit per Agnès Pasqual: «Assumeix que a Barcelona fou acollit per Agnès Pasqual, que havia estat testimoni ocular de les virtuts i santedat d'Ignasi durant el temps en que ella s'estigué a Manresa, fugint de l'epidèmia de pesta que infectà Barcelona. Agnès, com a dona pia i devota que era el va rebre i acollir a casa, i això [els declarants] ho han sentit a dir a molts homes que avui dia encara viuen, especialment a la dita Agnès Pasqual i al seu fill Joan, i és veritat».

²⁷⁵ *MI Scripta* 2, pp.269-282.

Article	Contingut
9	<p>Fa referència a la primera vegada que Isabel Roser o Rosés va veure Ignasi i a l'admiració que la seva santedat despertà en ella des del primer moment:</p> <p>«Assumeix que el dit pare Ignasi, exercitant-se, entre altres exercicis sants i devots, en escoltar sermons, cert dia mentre assistia a la predicació divina en certa església, va ser vist per Elisabet Rosés, esposa de N. Rosés. Ignasi estava en dita predicació o sermó amb la cara o rostre tan resplendent, que la dita Elisabet va judicar que era quelcom admirable i sobre natura. I així retornada a casa i obtinguda llicència del seu marit, va fer-lo interrogar, per tal de saber qui era i quin era el seu regne o província. I finalment així el va poder conèixer, tal era la seva motivació i excitació pel signe i demostració que féu Ignasi mentre ella escoltava el sermó, que considerà propis d'un sant baró. Però després de descobrir d'ell tot això, no va poder saber res més, ni tampoc perquè dit pare Ignasi volia anar cap a Jerusalem; cosa que també va escoltar i descobrir; i tal és pública veu i fama fins al dia present, i també altres persones diuen que van sentir dir això de dita Rosés, i altres, i és veritat».</p>
10	<p>Fa referència al viatge de peregrinació a Jerusalem i Terra Santa que va emprendre Ignasi pocs dies després d'haver arribat a Barcelona per primer cop.</p>
11	<p>Fa referència a l'estada d'Ignasi a Barcelona després del retorn de Terra Santa, en què fou acollit per Agnès Pasqual i altres persones:</p> <p>«Assumeix que, un cop finalitzada la peregrinació, el pare Ignasi va tornar a Barcelona, i va ser rebut i hostatjat en la mateixa casa d'Agnès Pasqual, i va fer estada a la ciutat durant gairebé dos anys aproximadament, a casa de la dita Agnès Pasquala i d'altres devotes i pies persones que el sustentaven per l'amor de Déu i per respecte a la seva vida religiosa i santa. Tal fou i és pública veu i fama fins al dia present, i ho diuen també a dia d'avui moltes persones que ho van sentir dir a Agnès Pasqual i a Joan Pasqual i a altres, i és veritat».</p>
12	<p>Fa referència al procés de formació a què es va sotmetre Ignasi durant la seva estada a Barcelona, assistint entre d'altres mestres a les lliçons de gramàtica de Jeroni Ardèvol, i també practicant exercicis de penitència, pobresa, freqüència de sagraments i tota classe de virtuts cristianes. Novament, les principals fonts d'informació que es citen per aquesta qüestió són Agnès Pasqual i el seu fill Joan, entre d'altres que dels quals no se n'especifica el nom.</p>
13	<p>Fa referència a la fama sobre les virtuts d'Ignasi que aviat es va estendre per la ciutat, especialment entre persones molt notables i excelses, entre les que figura el futur bisbe Jaume Caçador, el noble Francesc Gralla i Desplà i la seva muller Guiomar o Elisabet de Josa:</p> <p>«Assumeix que, encara que Ignasi, per la seva gran humilitat, s'esforcés i procurés, tant com li va ser possible, ocultar i celar les virtuts, gràcies i dons que Déu nostre s'havia dignat a concedir-li i comunicar, que ningú no pot assolir sense Déu i la benvolença de la seva divina majestat, la seva vida santa de tanta bona olor i exemple aviat es va fer pública per la ciutat, per la qual fou enormement conegut, anomenat i motiu de conversa a la ciutat, especialment entre persones molt insignes i excelsíssimes, devotes d'ell i servents de Déu nostre, especialment el senyor Jaume Caçador, que després fou bisbe de la ciutat de Barcelona i el senyor Francesc Gralla i Desplà, mestre racional de la casa i la cúria del senyor rei, i la seva muller la senyora Guiomar i la senyora Elisabet de Josa, que fou una dona de gran nom i fama per les seves lletres i virtut, i també entre d'altres persones, i és veritat».</p>
14	<p>Fa referència a la «honestat i especial familiaritat» que tenia Ignasi amb les monges del convent de Sant Jeroni de Barcelona, on tot sovint ell anava a pregar:</p> <p>«Assumeix que el pare Ignasi tenia una honesta i especial familiaritat amb algunes monges de Sant Jeroni, de la present ciutat de Barcelona, que estaven entregades en esperit i devoció, i per aquesta causa molt sovint anava a l'església Sant Jeroni, en la qual tenia llarguíssima oració amb edificació i admiració de les monges, de tant devot quiet i immòbil que el veien durant el temps d'oració, i això ho van sentir dir i explicar algunes religioses del monestir a les mateixes que el van veure, i és veritat».</p>

Article	Contingut
15	<p>Fa referència a la reforma moral que va emprendre Ignasi en el convent dels Àngels de Barcelona, en què les monges tenien relacions amb homes i no observaven els vots de vida regular i castedat. Això va comportar amenaces i atacs directes a la seva persona.</p> <p>«Assumeix que el pare Ignasi, perseverant i permanent en obres santes, tenint notícia que algunes persones de cos i ànim maligne freqüentaren i sol·licitaren les monges del monestir vulgarment dit dels Àngels de l'orde de Sant Domènec, que llavors estava situat fora dels murs de la present ciutat, procurà i s'esforçà a persuadir les monges que llavors feien vida en el dit monestir, que evitessin converses i ocasions similars i que visquessin religiosa i castament, a causa de les quals admonicions, sants consells i persuasions, dit pare Ignasi molt sovint va ser amenaçat i atacat per dits homes impius, que fins i tot et van atacar en la seva pròpia persona, i tal ha estat fins al present pública veu i fama, i moltes persones ho han sentit a dir i explicar a dita Agnès Pasqual i al seu fill Joan Pasqual, i altres, i és veritat.»</p>
16	<p>Fa referència al procés de formació a què es va sotmetre Ignasi durant la seva estada a Barcelona, assistint entre d'altres mestres a les lliçons de gramàtica de Jeroni Ardèvol, i també practicant exercicis de penitència, pobresa, freqüència de sagraments i tota classe de virtuts cristianes. Novament, les principals fonts d'informació que es citen per aquesta qüestió són Agnès Pasqual i el seu fill Joan, entre d'altres que dels quals no se n'especifica el nom.</p>
17	<p>Fa referència al miracle de resurrecció o reanimació per part d'Ignasi d'un suïcida que s'havia penjat d'una biga a casa seva, al carrer de Belloc de Barcelona, prop del pla d'en Lull</p>
18	<p>Fa referència al fenomen de levitació i a les converses amb Déu que Ignasi experimentava freqüentment en la seva habitació a casa d'Agnès Pasqual. De nou, les principals fonts d'informació per aquesta qüestió són Agnès Pasqual i el seu fill Joan, amb qui Ignasi compartia habitació.</p>
19	<p>Fa referència a la profecia o admonició que féu Ignasi a Joan Pasqual, augurant i advertint que passaria grans dificultats a la vida si no prestava a la seva mare l'«obsequi que li devia»:</p> <p>«Assumeix que, més enllà dels dots i gràcies predits, Déu va conferir a Ignasi el do profètic, de manera que quan Ignasi deixà Agnès Pasqual i el seu fill Joan, va exhortar i amonestar al dit Joan Pasqual que prestés a la seva mare l'obsequi degut i va profetitzar i predir que si no ho complia es veuria sotmès a grans treballs en aquesta vida, i això ho moltes persones avui vivents ho van sentir explicar a dit Joan Pasqual, i és veritat.»</p>
20-24	<p>Aquestes 5 preguntes descriuen la trajectòria vital de Joan Pasqual, des de la joventut en què es guanyava bé la vida fent l'ofici de cotoner heretat dels seus pares, fins a morir malalt de pesta l'any 1589 en condicions d'una gran pobresa material. L'objectiu és corroborar que la vida de Joan Pasqual va ser molt desafortunada i que per tant es va complir la profecia d'Ignasi.</p> <p>Per a la qüestió que estem tractant, la més interessant és la pregunta 24, que fa referència a les seves tres filles. Després d'explicar que Joan Pasqual va caure en la ruïna, que Déu li va donar el càrrec de 3 fills i 3 filles, i que els fills mascles li van comportar gran penúries, en la pregunta 24 s'explica que de les tres filles, només en va poder casar una i les altres les va haver de tenir sempre a casa. Sense poder-les col·locar en matrimoni, va morir molt pobre a Barcelona, de pesta, l'any 1589. En aquesta explicació s'intueix que la col·locació en matrimoni de les filles era per a moltes famílies una sortida a la pobresa, tant pel fet d'alliberar-se de la seva manutenció com per les oportunitats econòmiques que podia comportar un eventual vincle amb una família amb més recursos:</p> <p>«Assumeix que de les dites tres filles, com que [Joan Pasqual] només en va poder casar una de sola i no altra, va restar obligat tots els dies que va viure a tenir les altres dues a casa, i una d'elles gairebé sempre estava malalta, i així el dit Pasqual, sense poder-los donar marit ni col·locar, va morir en gran pobresa, malalt de pesta, el mes de setembre de l'any 1589, i és veritat.»</p>

Article	Contingut
25	<p>Fa referència al coneixement que va tenir Ignasi des de Roma de la mort d'Agnès, molt abans que fos informat per carta. És il·lustrativa de la profunda amistat que hi havia entre ells.</p> <p>«Assumeix que després que Agnès Pasquala morís, el pare Ignasi, habitant a Roma com a general de la Societat de Jesús, va tenir una revelació miraculosa de la seva mort i es va assabentar que havia mort abans que ho poguessin certificar les cartes o els cursos o vies ordinaris. I per poder-se assegurar de la seva mort, li va escriure que el dia anterior l'havia sentit, i encomanà a Déu la dita Agnès Pasqual, i això ha estat sentit explicar a moltes i a dit Joan Pasqual, i és cert».</p>
26	<p>Fa referència a la visió d'Ignasi que va tenir Joan Pasqual poc després de la seva mort. Ignasi se li va aparèixer amb la mà estesa, quan estava escoltant missa a la capella de Santa Eulàlia de la catedral de Barcelona.</p>
27	<p>Fa referència a la vida cristiana i plena de virtuts que va tenir Agnès Pasqual. L'objectiu és verificar la gran influència que va tenir Ignasi en la seva devoció:</p> <p>«Assumeix que dita Agnès Pasquala, durant el temps que va viure i fins al dia de la seva mort, va viure òptima i cristianament, exercitant-se en actes de gran caritat i virtut, com escoltar misses i sermons, l'assiduitat als sagraments, una gran caritat i misericòrdia envers els pobres, míseros o miserables persones i la conversació amb persones devotes i santes; i talment va ser i fou reputada, i tal és pública veu i fama, i és veritat».</p>
28	<p>Fa referència a la reputació de persona honorable i verídica que té Agnès Pasqual a la ciutat. L'objectiu és acreditar-la com a font d'informació fidedigna per a la canonització d'Ignasi.</p> <p>«Assumeix que dita Agnès Pasquala, segons el seu estatus o condició, durant tota la seva vida va ser reputada i tinguda per una persona d'honor i fidel i verídica en gran mesura, i també veraç, en tot el que va fer i dir, i els seus actes, accions i paraules sempre comportaven una gran fe, i es creu que sempre va ser una dona de gran veritat o veracíssima, que no diria per ella cap cosa ni mentida, encara que li donessis totes les coses mundanes, i talment tinguda i reputada fou per tots els qui la conegueren, i tal és pública veu i fama, i és veritat».</p>
29-30	<p>Fan referència a la vida cristiana i plena de virtuts que va tenir Joan Pasqual. Igual que en el cas de la seva mare Agnès, l'objectiu d'aquesta pregunta és verificar la gran influència que va tenir Ignasi en la seva devoció. En aquest cas, les virtuts de Joan Pasqual s'il·lustren amb exemples com ara la seva costum d'assistir a missa cada dia. S'insisteix en el fet que, malgrat la seva extrema pobresa, es va conformar a la voluntat de Déu.</p>
31	<p>Fa referència a la reputació de persona honorable i verídica que té Joan Pasqual a la ciutat. L'objectiu és acreditar-lo com a font d'informació fidedigna per a la canonització d'Ignasi.</p>
32	<p>Fa referència a la vida cristiana i plena de virtuts que va tenir Elisabet Rosés o Roser. Igual que en el cas d'Agnès i Joan Pasqual, l'objectiu d'aquesta pregunta és verificar la gran influència que va tenir Ignasi en la seva devoció.</p> <p>«Assumeix que Elisabet Rosés, durant tota la seva vida, tant en el temps que fou casada, com després quan va quedar vídua, va viure amb gran integritat cristiana i rectitud, fent tots els exercicis i bones obres que es poden fer, i feia tot el possible segons el seu estatus i condició de dona cristiana, atès que escoltava missa i sermons cada dia i practicava freqüent i assíduament els sagraments, i exercia actes de caritat i misericòrdia envers els pobres i altres pròxims, i va ser una persona molt devota i de santa vida i va donar bon exemple, i com a tal va ser tinguda i reputada per tots els que la van conèixer, i tal fou i és avui pública veu i fama, i és veritat».</p>

Article	Contingut
33	<p>Fa referència a l'intent d'Elisabet Rosés o Roser de fundar una orde femenina dins de la Societat de Jesús. Roser va obtenir del papa Pau III el permís per a constituir-se, però poc després Ignasi, persuadit per Déu, va demanar al papa que eximís els jesuïtes de portar «el càrrec de les monges» (<i>ut ipse eximeret a portando onere monialium</i>). Tenir monges dins la companyia es contemplava com una responsabilitat, no convenient per a la bona marxa de l'orde. S'intueix de nou la idea segons la qual les dones no gaudien de plena autonomia racional i la seva supervisió era responsabilitat dels homes, igual com els pares s'han de fer càrrec dels fills menors. Estar pendents de controlar monges hauria distret els membres de la companyia dels seus objectius:</p> <p>«Assumeix que per aquesta raó, la dita Elisabet va ser tan afecta i devota de la santedat i vida exemplar del pare Ignasi, del qual en va tenir coneixement i notícia quan ell s'estava a la ciutat de Barcelona, que moguda per un gran zel i obsequi, honor i glòria de Déu nostre i de l'orde de la Societat, quan el dit pare Ignasi era general de la dita Societat, la dita Elisabet se'n va anar a Roma per tal d'obtenir de la seva santedat la institució i constitució d'un orde de monges directament subjectes a la Societat, la qual cosa de fet va obtenir, del dit sant pare Pau Tercer, que llavors administrava i governava feliçment l'església. Malgrat això, després que el dit pare Ignasi debatés molt, canviés de pensament i s'encomanés a Déu nostre, que el va persuadir que no convenia a la Societat tenir monges súbdites, va suplicar al dit santíssim pare Pau tercer que eximís la Societat «de portar la càrrega de les monges», la qual cosa va obtenir del mateix summe pontífex, i és ver».</p>
34	<p>Fa referència a l'ingrés d'Elisabet Rosés al convent de clarisses de Jerusalem de la ciutat de Barcelona, un cop li fou denegat l'entrada a l'orde dels jesuïtes:</p> <p>«Assumeix que dita Elisabet Rosés, un cop retornada de roma a la ciutat de Barcelona, va ingressar en el convent de Jerusalem de monges observants de l'orde de Sant Francesc, que està a la dita ciutat, en el qual convent morí, va perfeccionar la seva trajectòria de vida santa i va servir Déu nostre, i és ver».</p>
35	<p>Fa referència a la reputació de persona honorable i verídica que té Elisabet Roser a la ciutat. L'objectiu és acreditar-la com a font d'informació fidedigna per a la canonització d'Ignasi:</p> <p>«Assumeix que dita Elisabet Roser o Rosés va ser una dona molt simple durant tota la seva vida, fidel i verídica en tot el que deia, feia i comunicava als altres, de tal manera que no faria ni diria res contra la seva consciència, ni que li possessin al davant i li donessin totes les coses mundanes, i com a tal va ser tinguda i reputada, i tal fou fins avui pública veu i fama, i és veritat».</p>

2. Articles del procés informatiu de Manresa (octubre de 1595)²⁷⁶

S'inclouen, transcrits literalment del llatí, només aquells passatges que presenten variacions respecte els articles corresponents del formulari de Barcelona.

Article	Contingut
4	«Assumeix que los dits mesos i temps que lo dit pare Ignasi residí en la ciutat de Manresa visqué amb grandíssima santedat, exercitant-se en penitència, en oració, freqüència de sagraments i amb gran pobresa en lo vestir i menjar, vivint d'almoines i donant gran exemple als habitants en dita ciutat, i exercitant a molts, així homes com dones, a vida santa i perfecta, de la qual vida tant santa i exemplar ha restat fins avui gran memòria en dita ciutat, i els habitants d'ella ho han vist i oït dir a dona Brianda de Peguera, Àngela Amiganta, Miquela Canyelles, Agnès Clavera i altres persones predecessors que conegueren a dit pare Ignasi; i d'això se conserva fins avui fama pública i verdadera, i és ver».
5	«Assumeix que en especial acostumant lo dit pare Ignasi a fer semblants exercicis de penitència i oració en certs llocs de dita ciutat de Manresa, que foren la capella del hospital de Santa Llúcia, la capella de nostra Senyora de Viladordis, una cova o balma que avui està junt al monestir que s'és edificat de frares caputxins, la creu del pont del riu nomenat Cardener, les escales de l'església del monestir de predicadors etc.; havent-li fet nostre Senyor particulars mercès en aquells de raptos, visions, consolacions i admirables revelacions espirituals; fins avui ha restat la memòria de dits llocs, en tant que los habitants de dita ciutat, per la santedat de dit P. Ignatio, tenen en reverència i devoció los dits llocs, i de això es la pública veu i fama, i és ver».
9	Fan referència a la vida cristiana i plena de virtuts que van tenir les 4 testimonis manresanes, juntament amb la seva fama de persones verdaderes. «Assumeix que les predites senyores i dones honrades, de les quals es fa menció en el quart article, és a saber, dona Brianda de Peguera, Miquela Canyelles, Àngela Amiganta i Agnès Clavera, foren dones casades, les quals visqueren honradament amb sos marits, i foren persones molt devotes i caritatives, afeccionades a persones de santa vida i als pobres, i s'exercitaven en obres de caritat i misericòrdia, i que eren persones les quals conegueren i tractaren amb lo dit P. Ignatio lo temps que habità en Manresa, i per les santes amonestacions de dit P. Ignatio elles començaren de freqüentar los sants sagraments i després hi perseveraren tota sa vida, i que eren persones en ses obres i paraules molt verdaderes, i que no hagueren dita mentida per ninguna cosa de tot lo mon, i així que han de ser cregudes de tot lo que referiran del dit P. Ignatio; i tot això es pública veu i fama, i és ver».

²⁷⁵ *MI Scripta* 2, pp.354-358.

2. Preguntes del procés remissorial (1605-1608)²⁷⁷

Atès que és un formulari únic per a totes localitats on van tenir lloc les enquestes, hem preferit fer una breu referència al contingut de cada interrogatori o article, transcrivint literalment del llatí tan sols aquells passatges que fan referència explícita a Manresa, Montserrat i Barcelona, que corresponen a les preguntes que més freqüentment es formularen als testimonis d'àmbit català.

1. Interrogatoris del Ròtul Romà («preguntes obertes»)

Interrogatori	Contingut
1.	Es pregunta al testimoni si és conscient de la gravetat que suposa perjurar
2.	Es pregunta al testimoni el nom, edat, parents, ofici, si és ric o pobre, quins rèdits té i a expenses de qui viu
3.	Es pregunta al testimoni si ha confessat els pecats i si ha rebut l'eucaristia. També se li demana en quina església ho ha fet, de quin sacerdot, en presència de qui, en quin més i any i quan va ser l'últim cop.
4.	Es pregunta al testimoni si ha estat mai processat o acusat d'algun crim. En cas afirmatiu, se li demanen detalls del procés.
5.	Es pregunta al testimoni si ha acudit a ser examinat de manera espontània o ha estat requerit per algú.
6.	Es pregunta al testimoni si se li ha promès alguna compensació perquè declari.
7.	Es pregunta al testimoni si ha parlat o s'ha acordat amb altres testimonis sobre el contingut de la declaració.
8.	Es pregunta al testimoni si sap sobre què l'examinaran i si algú li ha dictat què ha de declarar.
9.	Es pregunta al testimoni si coneix les localitats d'Azpeitia i Azcoitia i els castells de Valde i Loyola, propietat de les respectives famílies amb el mateix nom.
10.	Es pregunta al testimoni si ha conegut o sentit anomenar el pare Ignasi de Loyola. En cas de respondre afirmativament a qualsevol de les dues accepcions es demanarà al testimoni detalls de lloc, moment, context, freqüència, presència d'altres testimonis o procedència de la informació.
11.	Es pregunta al testimoni si sap en quin lloc o llocs va fer vida santa el pare Ignasi i on va morir. En cas de tenir noció sobre alguna d'aquestes qüestions, se li demanarà com ha obtingut aquesta informació

²⁷⁵ *MI Scripta* 2, pp. 521-597.

Interrogatori	Contingut
12.	Es pregunta al testimoni si sap en quin lloc i temps va morir Ignasi i on està sepultat el teu cos.
13.	Es pregunta al testimoni si sap que Ignasi va fundar la Societat de Jesús i va redactar-ne les constitucions i molts altres documents espirituals.
14.	Es pregunta al testimoni si sap que Ignasi va observar fidelment les constitucions de la Societat, va vetllar per la salut de les ànimes i una major glòria de Déu i va estimar la virtut i la vida lloable. En cas de tenir noció sobre alguna d'aquestes qüestions, se li demanarà com ha obtingut aquesta informació.
15.	Es pregunta al testimoni si ha estat mai al sepulcre del pare Ignasi. En cas afirmatiu, se li demanaran més detalls sobre la seva visita.
16.	Es pregunta al testimoni si sap que moltes persones van a la seva sepultura i en els llocs on va estar el pare Ignasi per tal de demanar la seva intercessió, i li porten ex-vots de cera. En cas afirmatiu, es demanen al testimoni més detalls sobre aquest aspecte.
17.	Es pregunta al testimoni si sap què és un miracle, i que expliqui què és.
18.	Es pregunta al testimoni si sap si el pare Ignasi ha fet algun miracle. En cas afirmatiu, se li pregunta com s'ha assabentat del miracle i si hi van intervenir mitjans humans.
19.	Es pregunta al testimoni que expliqui en què va consistir el miracle: quin mal es va remeiar, com va tenir lloc l'encomanació al pare Ignasi, si hi va haver testimonis...
20.	Es pregunta al testimoni si consideren que el miracle si consideren no es podria haver assolit de manera natural, i que ho argumentin.
21.	Es pregunta als testimonis si creuen que el miracle atribuït al pare Ignasi fou i és tingut per verdader.

2. Articles formulats pel pare jesuïta Francesc de Paulis (preguntes «extenses»)

Article	Contingut
1.	Fa referència al lloc i família d'origen d'Ignasi
2.	Fa referència als pares, al naixement i als primers anys de vida d'Ignasi.
3.	Fa referència a la seva estada, de jove, a casa del duc de Nájera i a la greu ferida que va patir a Pamplona l'any 1521 durant un atac dels francesos a la ciutat.
4.	Fa referència a les visions que va tenir i les lectures que va fer estant malalt, i a l'alliberament de les necessitats carnals que va patir.
5.	Fa referència a la seva ofrena com a servidor de la Verge Maria, en el mateix moment en què es trencà la finestra de l'habitació del palau de Loyola en què es trobava pregant.
6.	Fa referència a la seva estada a Montserrat, un cop recuperà la salut. Allí va confessar-se acuradament, va donar les seves vestidures als pobres per vestir-se amb una túnica de cànem i calçar-se d'esparg i va vetllar durant tota una nit davant de l'altar de la Verge, a qui va oferir l'espasa i el punyal.

Article	Contingut
7.	Fa referència a la seva estada a Manresa, d'on va partir per pelegrinar cap a Jerusalem, passant per Roma per obtenir la llicència de pelegrinatge del papa Adrià VI. En el següent passatge es narra l'estada a Manresa: «(...) Ignasi, per tal d'evitar la fama de santedat, es va retirar a certa solitud prop de Montserrat i Manresa, i per tal de viure entregat a l'oració, dejú i vida d'austeritat, deixà Manresa durant cert espai de temps; i quan tornà, es va retirar a l'hospital de Santa Llúcia, per tal de viure i servir els pobres, fent vida d'austeritat i penitència per alguns mesos, i allà va tenir moltes visions divines i va accedir a molt coneixement espiritual i discreció dels esperits, va portar a moltes persones a les virtuts d'amor i odi dels pecats; i d'aquí inflammat del desig de veure Jerusalem i allí ajudar les ànimes, va dirigir-se a Itàlia (...)»
8.	Fa referència al seu retorn de Jerusalem i a la seva determinació d'ajudar les ànimes, que el va portar a assistir a les classes de gramàtica del mestre barceloní Ardèvol i a fer estada a Alcalà de Henares, Salamanca i París, on se li van afegir els nou socis amb qui fundaria la companyia de Jesús.
9.	Fa referència al vot que van fer a Montmartre els 9 socis de viure en pobresa i de viatjar a terra santa per tal de convertir els infidels, o bé de posar-se al servei del papa.
10.	Fa referència al seu retorn a Azpeitia per tal de curar-se d'una greu malaltia, bo i decidint allotjar-se a l'hospital de Santa Magdalena enlloc de fer-ho a casa de la seva família.
11.	Fa referència a l'estada d'Ignasi i els seus socis a Venècia, durant la qual, i a l'espera d'embarcar cap a Jerusalem, fan memorables obres de pietat i caritat.
12.	Fa referència a l'ordenació com a sacerdots dels membres de la Companyia, a Venècia l'any 1538.
13.	Fa referència al seu viatge a Roma per posar-se al servei del papa i treballar en la salvació de les ànimes i la reforma moral de la ciutat.
14.	Fa referència a la fundació de la Societat de Jesús, afegint als dos vots inicials els d'obediència al superior, obediència al papa i ensenyament de la doctrina cristiana.
15.	Fa referència a l'enviament dels socis de la companyia a diferents parts d'Itàlia i Índia, al servei dels objectius de reforma del papa.
16.	Fa referència a l'aprovació de la Societat de Jesús per part del papa Pau III.
17.	Fa referència al nomenament d'Ignasi com a General de la Societat de Jesús i a la humilitat amb què va rebre el nomenament.
18.	Fa referència a la redacció de les Constitucions de la Societat a Roma, al mateix temps que la companyia estenia la seva tasca per diversos indrets.
19.	Fa referència a la mort d'Ignasi, a Roma, l'any 1556.
20.	Fa referència a la visió d'Ignasi que va tenir Margarita de Liliis des de Bolònia, protectora de la Societat, just en el moment que ell moria a Roma.
21.	Fa referència a la gran commoció que va provocar a Roma la seva mort en olor de santedat i es descriuen les exèquies i sepultura a l'església de Santa Maria de Strada.
22.	Fa referència al trasllat del cos del pare Ignasi en al seu emplaçament definitiu, a l'altar major de l'església de Santa Maria de Strada, reformada per servir com a església de la Societat.
23.	Fa referència a les virtuts religioses que Ignasi mostrà ja des de ben jove quan estava al servei del duc de Nájera.

Article	Contingut
24.	Fa referència a la fe que va tenir Ignasi durant tota la vida, bo i propagant la doctrina catòlica i lluitant contra les heretgies . En el següent passatge es narra la revelació que va tenir a Manresa dels misteris de la fe: «Déu va comunicar tanta llum a Ignasi, penitent i idiota, il·lustrant-lo completament en tots els misteris de la fe i confirmant-lo en gran mesura en la fe catòlica, que va dir que si totes les escriptures divines i els documents de fe perissin, en tindria prou, per saber-ho tot el que cal per la salut, amb aquella notícia i ferma impressió de les coses divines que Déu li va comunicar Manresa. I que perquè d'això no es dubtés o per si es donava l'ocasió de dubtar, Crist va sofrir la mort».
25.	Fa referència a la religió d'Ignasi: la difusió de la costum de celebrar missa, la freqüència de sagraments, la restauració d'esglésies, la utilització d'imatges per a l'adoctrinament...
26.	Fa referència a l'esperança d'Ignasi, apreciable en l'absència de temor a la mort que tenia.
27.	Fa referència a la confiança que tenia Ignasi en Déu, de manera que fins i tot en les situacions més adverses renunciava a l'ajuda humana.
28.	Fa referència a la caritat que tenia Ignasi i a totes les penúries, treballs i serveis que va fer per gloriificar Déu.
29.	Fa referència a la pràctica de l'oració, a les il·lustracions que va tenir Ignasi, il·luminat per les quals va escriure els Exercicis Espirituals. En el següent passatge es fa referència al temps que passà dedicat a l'oració a Montserrat: «Des de la conversió fins a la mort es va entregar intensament a l'oració, a més de l'oració que va fer tota la nit davant de l'altar de la Santa Verge de Montserrat per cada dia durant alguns mesos. A més d'altres oracions i precs, va persistir 7 hores de genolls en oració. A més de missa, també escoltava vespres i completes devotament».
30.	Fa referència a les principals visions divines que va tenir Ignasi al llarg de la seva vida. Els següents passatges fan referència a les visions que va tenir estant a Manresa: «Quan era a Manresa i es dirigia al temple de Sant Pau fora de la dita ciutat, es va asseure en el camí del riu vulgarment anomenat Cardener i va ser il·lustrat sobtada i divinament, de manera que va entendre al moment molts misteris de la fe cristiana i també altres subtilíssims dogmes dels filòsofs; i va romandre en aquesta il·lustració de ment divina llargament amb plaer de la seva ànima. A la ciutat de Manresa, quan un dia en les escales del temple dels pares dominics recitava les hores de la santa Verge, sobtadament la seva ment se'n va anar i va ser raptada per Déu, com si distingís la Santíssima Trinitat a través de signes especials, la qual visió va plaure's en tal grau que ni llavors ni després mentre acompanyava la processó (que sortia d'aquell temple) no va poder contenir les llàgrimes fins a l'hora de menjar; i el dia restant no podia parlar d'altres coses que no fossin la Santíssima Trinitat i explicava el misteri completament amb similituds i exemples, de manera que tots van quedar meravellats; fins i tot durant aquells dies, tot i que no sabia de lletra, va escriure un llibre de la Trinitat, i d'aquesta visió en va quedar impressió en tota la vida del pare Ignasi, de manera que sempre que pregava a la Santíssima Trinitat, sentia gran devoció. A la mateixa ciutat un altre dia se li va fer mentalment patent, amb gran alegria d'esperit, la manera com Déu va fer el món. Un altre dia, quan escoltava missa en dit temple, quan de costum el sacerdot va aixecar l'hòstia de la salvació, va veure obertíssimament que en aquella espècie es contenia Crist Déu i home». També, mentre restava en oració, tres o quatre vegades va veure la humanitat de Crist i la seva santíssima Mare.

Article	Contingut
31.	<p>Fa referència als èxtasis i raptos. Com que aquests van tenir com a principal escenari les ciutats de Barcelona i Manresa, l'article se centra completament en les elevacions espirituals que va tenir Ignasi en aquests indrets:</p> <p>«També no només acostumava a tenir visions i il·lustracions, sinó també patia èxtasis i raptos proferits per l'esperit de Déu. Moltes vegades a Barcelona, a casa d'Agnès Pasqual, va ser vist raptat en oració sense sentit, només respirant, i altres dies tenia una cara miraculosament resplendent, la qual resplendor també Sant Felip Neri referia intuir al voltant del seu rostre.</p> <p>A més, mentre era a Manresa i a la capella de l'hospital de Santa Llúcia vagava en raons divines, abstret dels sentits des de les completes de dissabte fins les altres completes del proper dissabte, va estar en un altíssim èxtasi que semblava mort. En aquella hora, en presència de molta gent expectant, de cop va obrir els ulls i va invocar molt suaument Jesús, i es va tombar. Sens dubte en aquell moment els presents l'haurien enterrat, creient-lo mort, si no fos perquè explorant el cos, una tènue palpitació els va fer semblar que encara vivia. I després de dits raptos i èxtasis, per temor de Déu, en interna i externa humilitat, menyspreant l'honor i la pròpia lloança, en ardent zel de les ànimes i estudi de la pròpia perfecció, a més es va distingir en tota virtut permesa pel seu estatus. I així fou i testaren obertament (...)»</p>
32.	Fa referència a la devoció i llàgrimes d'emoció amb què Ignasi acostumava a celebrar missa.
33.	Fa referència a la unió amb Déu i a la facilitat que tenia Ignasi per abstenir-se de les coses terrenals.
34.	Fa referència a la gran cura que tenia de la seva ànima i sentits, i a la gran freqüència amb que examinava la pròpia consciència.
35.	<p>Fa referència a la caritat, les obres de misericòrdia i la cura de les ànimes a què Ignasi es dedicà la seva vida, a causa de les quals instituï diverses obres pies. Alguns dels episodis que il·lustren aquests aspectes van tenir a Manresa i Barcelona: «Des de l'inici de la seva conversió, habitant a Manresa i Barcelona, va començar a procurar la salvació dels altres amb gran dedicació, incitant-los a foragitar els vicis, a l'amor de les virtuts i a la freqüència de sagraments. I perquè no li vingués immundícia al cos i combatre les temptacions mundanes, va començar a eliminar la brutícia de les ungles i els cabells, que a l'inici de la conversió deixava créixer per tal de mortificar-se;</p>
36.	Fa referència a la gran prudència d'Ignasi, encomanant-se a Déu per considerar totes les qüestions que se li presentaven.
37.	Fa referència a la destresa que tenia Ignasi per comprendre i guiar la consciència de les persones (discreció d'esperits)
38.	Fa referència a la simplicitat o sinceritat d'Ignasi en totes les seves accions i intencions.
39.	Fa referència a la fortalesa d'Ignasi i a la seva capacitat de vèncer els obstacles i treballs que se li presentaven, inspirat per la voluntat d'honorar Déu.
40.	<p>Fa referència a l'humilitat d'Ignasi. S'il·lustra aquesta qüestió, entre d'altres episodis, amb la seva anada a Manresa per tal de defugir les lloances dels monjos de Montserrat:</p> <p>«A l'inici de la seva conversió, estant penitent en una cova o petita cel·la subterrània de la solitud de Montserrat, quan va veure que havent anat al monestir a demanar almoïna havia obtingut insòlits honors a aquells monjos, perquè el veien més modest i contingut que els altres mendicants, i dos dels monjos i el metge del monestir l'havien seguit quan tornava a la cova, i el van trobar resant en aquella petita cel·la, va marxar d'allà rebutjant les lloances i els honors cap a la seva persona i no va anar més al dit monestir, sinó que es va refugiar a l'hospital de Santa Llúcia de Manresa, que es trobava a una distància de nou milles».</p> <p>«Durant el temps en què estudiava, per evitar l'ostentació, com que no volia caminar amb els peus nus, duia les soles foradades, de manera que es feia mal a la carn sense que els altres se n'adonessin».</p>

Article	Contingut
40.	«Mentre vivia com a mendicant a l'hospital amb els altres pobres, va ser temptat amb vehemència pel diable, fent-li memòria la noblesa i esplendor del seu llinatge i posant en dubte que jugués en aquella brutícia i mala olor, i que anés amb vestits vils i brut i que segués amb homes menyspreables. Tant bon punt Ignasi va escoltar això va saber de qui procedia, i després encara es va unir més a aquells necessitats i mendicants, i els va servir, i va començar a conversar més familiarment entre ells, i amb aquella humiliació va vèncer i rebutjar l'autor de la supèrbia.»
41.	Fa referència a la gran prudència d'Ignasi, encomanant-se a Déu per considerar totes les qüestions que se li presentaven.
42.	Fa referència a la gratitud que Ignasi sempre va mostrar envers Déu i també envers els homes.
43.	Fa referència a la tempraça d'Ignasi, visible en la seva capacitat per controlar les emocions i apetits.
44.	Fa referència a la tranquil·litat d'ànim i al caràcter pacífic d'Ignasi.
45.	Fa referència a la penitència i abstinència practicades per Ignasi. Els principals exemples d'aquesta costum provenen del temps en què va viure a Manresa, Barcelona i Azpeitia: «Quan després a Manresa es va retirar en precari a l'hospital de Santa Llúcia, vivint en gran austeritat, mendicava cada dia per viure, dejunant tota la setmana, excepte el diumenge. La seva dieta era només a base de pa i aigua; jeia al terra nu, dormint molt poc; vivia entre els mendicants, i cada dia es picava tres vegades amb un flagell acèrrimament, passant 7 hores diàries de genolls en oració». «I per tal de defugir la vanitat d'una vida superior i d'elegància excessiva i l'honor dels estudis, va emprendre una mortificació contrària, deixant-se el cabell aspre i brut, quan abans el conservava pentinat acuradament, i deixant-se créixer les ungles. A més, en aquest gènere de vida tan aspre constantment fugia tot el que pogués comportar-li un plaer de carn o alleujament. I a Manresa va seguir aquest modus de vida per alguns mesos amb una gran consolació. . D'aquí, per tal de viatjar a Itàlia, se'n va anar a Barcelona, on va habitar en la casa d'una pia i honesta matrona, Agnès Pasqual, en una petita habitació sobre la casa, en el qual tenia un llit de fusta sense cobertura ni coixí, i quan aquella pia muller li va voler donar una cobertura, aquell, inflammat per l'amor a la creu de Jesucrist, per tal de subjugar la seva carn a l'esperit, s'estirà voluntàriament sobre els nusos dels travessos, rebutjant el que aquella honesta matrona li oferia (...)»
46.	Fa referència a la paciència i mansuetud que va mostrar Ignasi després de la seva conversió, malgrat totes les adversitats que li va tocar passar, entre elles el maltractament i la burla a que va ser sotmès a Barcelona.
47.	Fa referència a la gran afecció que tenia Ignasi pel silenci, visible en la seva manera pausada de parlar i en la costum de viure recollit.
48.	Fa referència a la pobresa d'Ignasi, que va viure sempre d'almoines, rebutjant la possessió de béns propis.
49.	Fa referència a la castedat amb què Ignasi va viure després de la seva conversió, sense temptacions carnals de cap mena.
50.	Fa referència a l'obediència que tenia Ignasi envers Déu i el papa. N'és un reflex la inclusió de l'obediència en els vots de la Societat de Jesús.
51.	Fa referència a la cura d'Ignasi per procurar la conservació de la Societat i l'estricta observança dels vots.

Article	Contingut
52.	<p>Fa referència al do de profecia d'Ignasi. Entre els exemples il·lustratius, hi figuren les següents profecies que va fer als manresans Francesc Dalmau i la seva mare Joana i al barceloní Miquel Çarrovíra, a més de la percepció que va tenir de la mort d'Agnès Pasqual:</p> <p>«Adreçant-se a la seva mare Joana, va predir que el nen Francesc Dalmau, de 7 o 8 anys, viuria llargament i tindria molts descendents, i aquella predicció va ser molt certa, ja que va viure gairebé 80 anys i va tenir 9 fills i filles.»</p> <p>«Quan Miquel Çarrovíra, doctor en lleis, va voler prendre muller i esperava tenir un mitjà de vida que li permetés viure feliçment, tot i que Çarrovíra encara no havia explicat obertament els seus pensaments, Ignasi va parlar em ell familiarment i li va revelar l'estatus i raó de vida que havia elegit, i va ser com si li narrés obertament. I després va afegir: "Et casaràs i tindràs un vida plena de greuges i llàgrimes". Després, admirat de la revelació divina d'Ignasi, va descobrir amb gran perjudici que el vaticini era cert, i va incórrer en calamitats i persecucions, fins al punt que després de la mort d'Ignasi, va jurar que la vida d'un home ja no podia haver estat més pertorbada. El mateix Çarrovíra va predir que Francesc de Borgia entraria a la Societat i que n'esdevindria General, cosa que posteriorment va succeir.»</p> <p>«Ignasi va pressentir la mort a Espanya de la vídua santíssima Agnès Pasqual, i la va veure posada en la santedat celestial. Per això va escriure a Espanya, al sacerdot Antonio Araoz, que la vídua havia traspasat».</p>
53.	<p>Fa referència als miracles esdevinguts gràcies a la intercessió d'Ignasi, tant durant la seva vida i com després de mort, en el seu sepulcre, en els llocs on va fer penitència o a través del contacte amb els seus objectes. Entre les relíquies miraculoses, es menciona «la pols i les pedres de la petita cel·la de Manresa» (en referència a la Cova).</p> <p>En l'article es reconeix l'existència de múltiples miracles, però només se'n descriuen 15, que són els que hauran de ser ratificats pels declarants. Un d'ells fa referència a la resurrecció, a Barcelona, d'un tal Llissà (<i>Lyssanus</i>), que s'havia suïcidat.</p>
54-58.	<p>Fan referència a la consideració de Sant que es tenia d'Ignasi, patent en la opinió pública de tots els llocs on havia estat, en la costum popular d'encomanar-se a la seva intercessió o al fet que els seus objectes siguin venerats com a relíquies.</p> <p>L'article es fa també ressò de l'opinió de santedat de Joan Chanones:</p> <p>«També Joan Xanones, francès, monjo de l'orde de Sant Benet, home tingut per sant en el seu monestir i que fou confessor del pare Ignasi, tenia una gran opinió sobre la santedat del dit p. Ignasi, i l'anomenava «gran familiar de Déu omnipotent», i per aquell temps solia dir que si dit P. Ignasi visqués, esdevindria un gran pilar de l'església de Déu i produiria en ella grans fruits, i seria el successor de Sant Pau apòstol, predicant l'evangeli a bàrbars i forans».</p>
59-62.	<p>Fan referència a la gran veneració amb què els fidels acudeixen a visitar el sepulcre d'Ignasi.</p> <p>En l'article 60, també s'al·ludeix a la creixent veneració que reben els llocs manresans on va tenir revelacions divines, a la construcció d'una capella a la cova i d'una piràmide commemorativa davant de l'hospital de Santa Llúcia, aquesta última per iniciativa del bisbe de Vic Joan Baptista Cardona (1584-1589) :</p> <p>«Assumeix que no només hi ha aflluència de fidels d'ambdós sexes al seu sepulcre, sinó també en els llocs on va viure i que acostumava a visitar i en què es diu que va tenir visions divines, raptés i revelacions. En honor a ell, des d'aquell dia, aquests llocs tenen devoció com a sagrats, i sense perjudici dels altres, es tenen i consideren llocs sants els següents: la capella de l'hospital de Santa Llúcia de Manresa, la capella de Santa Maria de Viladordis de Manresa (Viladordis) i la cova o cavitat on acostumava a resar. Avui en dia són visitats i una gran aflluència d'homes vinguts per devoció la freqüenten, principalment els dissabtes, i se n'emporten tant pedretes com làmpades com altres coses similars. Per memòria del dit pare Ignasi, i constatant la fama i opinió sobre la seva santedat, el bisbe de Vic, en la qual diòcesi hi ha la ciutat de Manresa, en el dit lloc hi va construir una capella i hi va encendre una làmpada, perquè s'hi pugui celebrar missa».</p>

Annex 3.
Taules-resum dels vincles
de les dones catalanes
amb Ignasi

Taula 1. Vincles de les dones manresanes amb Ignasi (segons els *monumenta*)

Àngela Amigant	Agnès Claver	Miquela Canyelles	Anna Canyelles	Joana Dalmau	Eufrasina Roviralta	Isabel Matella	Margarida Capdepòs	Brianda de Peguera	Joana Ferrer	“Na Riudora”	Damiana Fabrès	Joana Salvany	Jerònima Sala	Agnès Vinyes	Agnès Roca	Gràcia Bechs	Aldonça Vinyes	Agnès Soler	Violant Canyelles
----------------	--------------	-------------------	----------------	--------------	---------------------	----------------	--------------------	--------------------	--------------	--------------	----------------	---------------	---------------	--------------	------------	--------------	----------------	-------------	-------------------

Després de Manresa (post.1523)

Auxili i manutenció	X	X	X			X			X	X	X	X			X				
Allotjament a casa seva	X								X										
Hoste ocasional a casa seva		X	X																
Exercicis o ensenyaments espirituals	X	X	X	X		X													
Testimoniatge defalliment de Viladordis	X	X	X								X				X				
Testimoniatge altres revelacions		X								X						X	X		
Anècdotes			X ¹		X ²														
Caritat	X							X											
Testimoniatge genèric				X			X						X	X				X	X

Estada d’Ignasi a Manresa (1522-1523)

Referència en la correspondència ignasiana			X						X?										
Ajuda posterior a la Companyia									X?										

¹ Anècdotes d’interès protagonitzades per Miquela Canyelles: Igualació i manteniment del vestit de sac amb unes tisores / Confecció d’un vestit nou de burell

² Anècdotes d’interès protagonitzades per Joana Dalmau: Igualació i manteniment del vestit de sac amb unes tisores/ Auguri d’Ignasi sobre la descendència familiar futura

Nombres de vegades mencionada en els processos:

Més de 5 referències

Entre 2 i 5 referències

1 referència

Taula 2. Vincles amb Ignasi de les dones barcelonines (segons els *monumenta*)

	Agnès Pasqual	Isabel Roser	Isabel de Josa	Guiomar Gralla	Estefania de Requesens	francesca Cruilles	Anna de Rocabertí	Elionor Çapila	Isabel de Requesens	Aldoça de Cardona
--	---------------	--------------	----------------	----------------	------------------------	--------------------	-------------------	----------------	---------------------	-------------------

Estada d'Ignasi a Barcelona (1524-1526)

Auxili i manutenció	X		X							
Allotjament a casa seva	X									
Hoste ocasional a casa seva		X								
Exercicis o ensenyaments espirituals	X	X	X?	X?	X?		X?	X?	X?	
Anècdotes	X ¹	X ²						X ³		
Caritat			X	X	X			X	X	
Contacte epistolar amb Ignasi	X	X	X							
Referència en la correspondència ignasiana	X	X	X	X	X			X		X

Després de Barcelona (post 1526)

Patrocini/ajuda a la Companyia	X	X		X	X			X		
Ingrés a la Companyia		X				X				

¹ Anècdotes d'interès protagonitzades per Agnès Pasqual: múltiples fets que mostren l'amor maternal d'Agnès per Ignasi, sobretot quan ell emmalaltí o fou apallissat.

² Anècdotes d'interès protagonitzades per Isabel Rosés: commoció la primera vegada que va veure Ignasi a l'església de Sant Just.

³ Anècdotes d'interès protagonitzades per Elionor Çapila: intuï que Ignasi era d'origen noble des del primer moment que el va veure.

Nombres de vegades mencionada en els processos:

Més de 5 referències

Entre 2 i 5 referències

1 o cap referència

La dona a Manresa i Catalunya en temps de d'Ignasi de Loiola (1491-1556)

Revisitació dels *Monumenta Ignatiana*
des d'una perspectiva de gènere

Mireia Vila i Cortina

Les dones van tenir un paper determinant en la vida d'Ignasi de Loiola. Ja el 1522, a Manresa, un grup de devotes –les ínigues– l'acompanyaren en el que fou l'època de més intensitat espiritual de la seva vida, aquella que en el futur acabaria fent-lo transcendir històricament. Un any més tard, a Barcelona, algunes dames benestants feren de mecenes de la seva formació espiritual.

Ignasi va mantenir correspondència amb algunes d'aquestes dones molt més enllà de l'estada en terres catalanes. Les qüestions que elles li plantejaven van obligar el fundador de la Companyia de Jesús a prendre partit en el debat vigent a l'època a l'entorn de la condició femenina, al mateix que modularen alguns dels seus discursos com a director espiritual.

Aquest treball és una primera aproximació al perfil d'aquestes dones catalanes, en què es fa servir com a font la col·lecció de textos fundacionals de la Companyia –els *Monumenta Ignatiana*–. En ells hi trobem la correspondència amb elles i també les declaracions que van fer alguns dels seus descendents el 1595 i el 1606, en el marc dels processos de canonització del personatge ja difunt. Rere múltiples capes de censura i intencions amagades, en aquests textos s'hi entreveu la força vital d'unes monges, beates, mullers i vídues que maldaren per satisfer les seves inquietuds i fer-se un lloc en la societat.